

A vörsi langobard temető újabb ásatási eredményei

I. Bevezetés

Vörs község (Somogy m.) vasúti megállójától nyugatra egy 112 m (Adria feletti) magasságú dombhátat vág át a mai Kisbalaton felé vezető dűlőút. Az út északi oldalán már régebben homokbányát nyitottak, melyben 1958 augusztusában VI. századi germán csontvázas sírt találtak. A sír leletanyagát a keszthelyi Balatoni Múzeum szerezte meg. 1959 tavaszán újabb sírokat észleltek, melyeket mi tártunk fel.

A temető 1—9 sírjának ásatási eredményéről az Archeológiai Értesítőben számoltunk be,¹ feltételezve, hogy a temető északi, keleti és nyugati záródása biztosnak tekinthető, a déli rész viszont bizonytalan még. Az ismertett temetőrész etnikumát langobárdnak tekintettük, ezt a kutatás el is fogadta.²

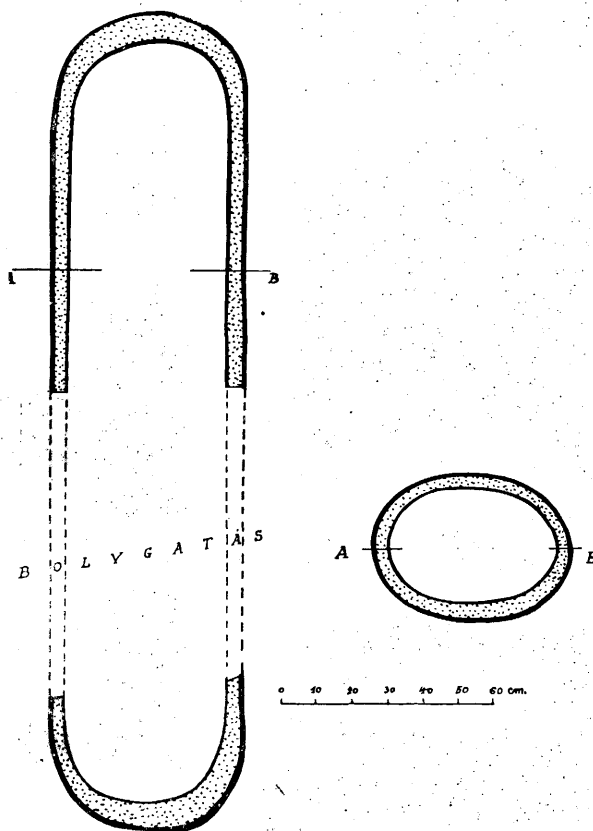
1960 tavaszán a vörsi Kisbalaton mezőgazdasági termelősövetkezet szívessége folytán feltárhattuk az ismertett temetőrészhez délről csatlakozó dűlőút egy részét és megkezdhettük az ásatást a délebbre fekvő szántóföldeken is. Mivel a dűlőút egy részét és a temető területén fekvő szőlőket a szövetkezet fokozatosan megszüntette, módunk volt a temető teljes területének feltárására. Ezt a munkát 1963 tavaszán fejeztük be. Az ásatás egy 37 sírből álló temetőt tárt fel, melynek térképét a 10. számú képen mutatjuk be.

II. A leletanyag leírása

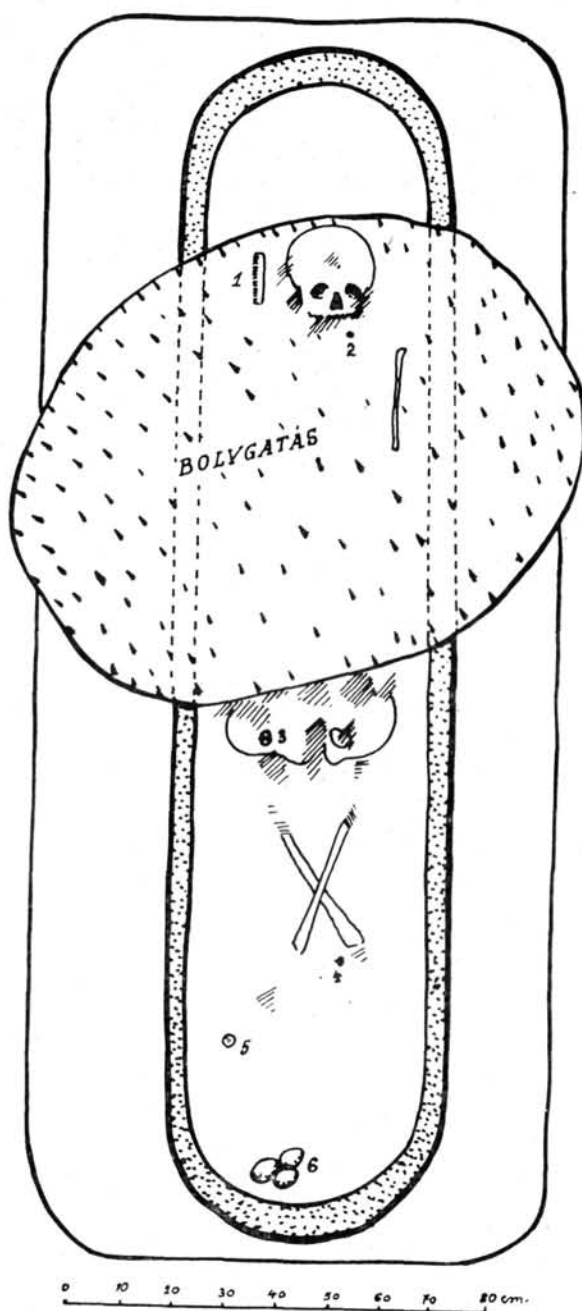
A még publikálatlan sírok leírását az alábbiakban adjuk azzal a megjegyzéssel, hogy a temető sírjainak növénytani anyagával és textilmaradványai-val Füzes Miklós foglalkozik részletesen ugyanezen kötetben.³

10. sír: A dűlőút déli árka alatt került elő, 144 cm mélységben. A dombhátba mélyedő út és az árok

mélységének figyelembevételével a sír eredeti mélysége 337 cm körül lehetett. A 240 cm hosszú és 100 cm széles, lekerekített sarkú sírgödörben jól megfigyelhettük az egy fatörzsből kifaragott koporsó nyomait. A koporsó barnásfekete korhadéka szépen megrajzolta a koporsó hossz- és keresztmetszetét. (11. kép.) A koporsó hossza 230 cm, szélessége 53 cm, magassága 44 cm volt. A koporsó végei, mint a képen is láthatjuk, le voltak kerekítve. A falvastagsága a koporsó közepén 4—4 cm, amely a koporsó lekerekített végeinél 9—9 cm-re nőtt meg. A koporsót két, teknőszerűen összeillesztett részből készítették el.

11. kép. A 10. sír koporsója
Abb. 11. Sarg des Grabes 10

Ezt a koporsót egy kútszerű aknában át érték el a sír kirablói, akkor, amikor a koporsónak még olyan tartása volt, hogy belsejébe nem szivároghatott föld. A rablók áttörték a koporsót, aztán valami hosszabb tárggyal az aknához tudták kotorni

12. kép. 10. sír
Abb. 12. Grab 10

a kívánt mellékleteket. Ezzel a művelettel elmozdították a csontváz egyes részeit, más vázrészeket viszont eredeti fekvésben találtunk. A kirablás ellenére is egyes mellékletek eredeti helyükön, vagy annak közelében kerültek elő. Mindebből arra következtethetünk, hogy a kirabláskor a hulla lágy részeinek pusztulása nagyjából bekövetkezett már, a ruházat felbomlása viszont még nem volt tökéletes.

A sír gödrét, a koporsó helyzetét, a csontváz fekvését és a mellékletek helyzetét a 12. számú képen mutatjuk be, feltüntetve ezen a sírrablók jól megfigyelhető aknájának nyomát is. A sírban a következő mellékleteket találtuk:

1. Csont fésű. Az egyoldalas fésű három csontlemezéből készült, melyeket vas szegecsek fognak össze. A fésű fogait több, egymás mellé illesztett lemezéből faragták ki. Az egy csontból kifaragott borítólemezek felületi részei és a fogazat is erősen sérült. Annyi megfigyelhető, hogy a borítólemezek alsó szélén barázda fut végig. A vas szegecsekkel tagolt felület közepén V alakban elhelyezett pontkörös dísz helyezkedik el, a szomszédos mezők díszítése, sajnos, már nem állapítható meg. A fésű hossza 13,5 cm. (13. kép. 1.)

2. Nyomott gömb alakú, vörös színű kerámia gyöngy. (13. kép. 2.)

3. Nagyobb vas övcsat, szíjbefogó lemez nélkül. Az ovális csatkeret téglalap átmetszetű, élei le vannak gömbölyítve. A csattövís vége ráhajlik a csatkeretre. Hossza 3,5 cm. A csathoz tartozó öv szélessége kb. 2,7 cm. (13. kép. 5.)

4. Kisebb vas csat, szíjbefogó lemez nélkül. Az ovális csatkeret rombusz átmetszetű, a csattövís ráhajlik a csatkeretre. Hossza 1,5 cm. A csathoz tartozó szíj szélessége 1,3 cm lehetett. (13. kép. 4.)

5. Agyag orsógomb, szürkés, szemcsés anyagból égetve. Szabálytalan, nyomott gömb alakú testét 0,7 cm átmérőjű, kerek lyuk üti át. Legnagyobb átmérője 3,3 cm, magassága 2,4 cm. (13. kép. 3.)

6. A koporsó láb felőli végének tetejére 3 db tojás volt helyezve. A föld nyomása szilánkokra zúta ezeket, így nem állapítható meg, hogy milyen madártól származnak. A héjak külső felületén barnászörös festés nyomai figyelhetők meg.

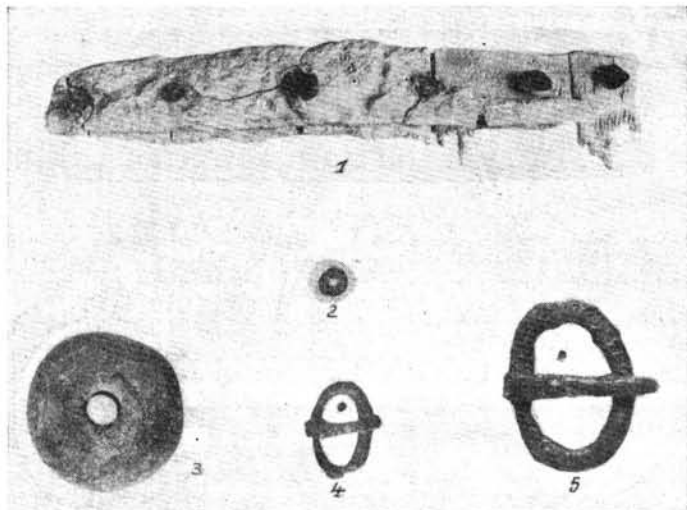
11. sír: A sír a dűlőút déli oldalának árkában került elő, 90 cm mélységben. Az út bevágódásának

13. kép. A 10. sír leletei
Abb. 13. Funde des Grabes 10

és az árok mélységének figyelembevételével a sír eredeti mélysége 280 cm körül lehetett. A sírt teljes egészében kiásták a rablók, a 240 cm hosszú és 100 cm széles gödröt teljesen átforgatva találtak meg. A csontvázból pár csontszilánk maradt csupán, ilyenek a sírfenek felett már 80 cm magasságban is jelentkeztek, ezek alapján azonban a sírba temetett halott nemét meghatározni nem lehetett.⁴

A sírgödör északnyugati sarkában egy edény állott. (14. kép.) A szürke, szabadkézzel formált, szemcsés anyagú edény széles talpon ül, bomba alakú testének vállí részén függőleges horpasztásokat látnak. Az edény nyaka enyhén ívelt és alacsony, egyenesre vágott szájreremben végződik. Az edény magassága 15,9 cm, szájának átmérője 13,4 cm, talpának átmérője 11,2 cm. (15. kép. 2.)

12. sír: A sírt a dűlőút alatt találtak 45 cm mélységben. Az út bevágódását figyelembevéve, 155 cm

lehetett az eredeti sírmélység. A sírban nyugvó női vázat in situ, de igen rossz állapotban találtak. Az utóbbi körülmény a másodlagos, alacsony sírmélység következménye.

A sírgödör eredeti nagyságát az áthumuszosodott talajban nem tudtuk megfigyelni. Az észlelt 205 cm hosszú és 50 cm széles folt a koporsó nyoma lehet. A sírrablók nem zavarták meg a csontváz fekvését, ami azt mutatja, hogy a kirabláskor a hulla felbomlása nem fejeződött még be. A koponyán észlelt kerek oxidfoltok valami díszes homlokszalagból származhatnak, amit a rablók eltávolítottak. (16. kép.) A homlokszalag ezüst részeinek oxidációja azt mutatja, hogy a temetés és a kirablás között egy-két év telt el.

A sír töltelékföldjében egy vas kés töredékét is megtaláltuk. Az egy élű, egyenesfokú kés éle a hegy felé keskenyedik. Hegye és a penge markolat felőli része hiányzik. A töredék hossza 6,5 cm. (17. kép. 1.)

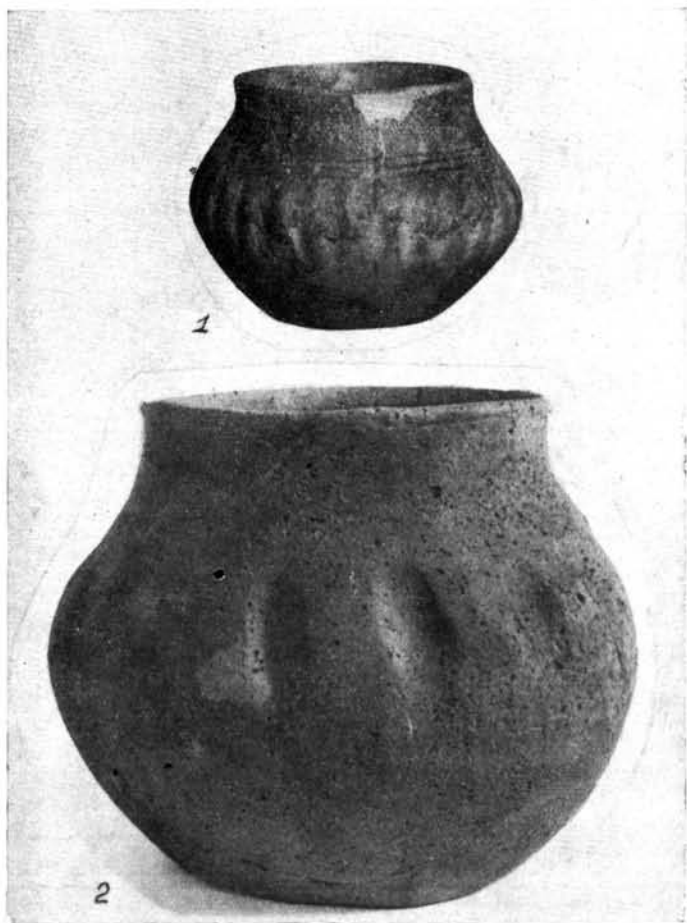
13. sír: A sírt évekkal előbb kocsikerék vágta ki. Az in situ fekvő váz mellett állítólag nem került elő melléklet. A sír helyét csak az adatközlők bemondása alapján került rá a temetőterképre.

14. sír: A lekerekített sarkú sírgödör hossza 236 cm, szélessége 100 cm és mélysége 263 cm volt. A sírrablók teljesen kiásták a sírgödört, a női váz részeit szétszórták a sírfenekre. A temetkezés fatörzsből faragott koporsóban történt, a koporsónak azonban csak a szélességét és falvastagságát tudtuk észlelni. Az előbbi 72 cm, utóbbi 4 cm volt. (18. kép.)

A sírrablók tudták, hogy a temetkezés a rablás előtt olyan régen történt, hogy a koporsó fája elkorhadhat már, a koporsó földdel szivároghatott tele.

14. kép. 11. sz. sír
Abb. 14. Grab 11

15. kép. 1.: a 9. sírből, 2.: a 11. sírből előkerült edény

Abb. 15. Gefässe, 1: aus Grab 9, 2: aus Grab 11

függesztőkarika töredéke van rozsdásodva. Valószínű, egy háromrészes toalett garnitúra maradványa. (17. kép. 2.)

15. sír: A 223 cm hosszú, 95 cm széles sírgödör végei le voltak kerekítve, mélysége 180 cm volt. A sírt megbolygatva találtuk, a bolygatás a koporsó egész terjedelmére kiterjedt. Bolygatáskor leástak a koporsóig, eltávolították a fedelét és mivel a koporsó nem telt meg földdel, a hulláról a kívánt mellékleteket el tudták távolítani. A bolygatáskor a hulla felbomlása nem történt meg, ezért a 132 cm hosszú női vázat in situ találtuk. Ez arra utal, hogy a temetés és a kirablás között egész rövid idő telhetett csak el.

A koporsó alakját jól meg lehetett figyelni a korhadékrészek alapján. Hossza 194 cm, szélessége 47 cm volt. A teknő alakú koporsó falvastagsága az oldalaknál 5 cm, fejnél 10 cm és a lábnál 12 cm

Ennek megfelelően, hogy a mellékletekhez hozzájuthassanak, teljes egészében feltárták a sírt. Az alaposan átforgatott sírban csak pár, számukra értéktelen tárgyat hagytak vissza:

1. U alakú bronz veret, végén kis szeglyukkal. Hossza 1,5 cm, szélessége 0,8 cm. Valószínű bőr övre volt eredetileg szegecselve. Az öv vastagsága a veret szerint 2,5 mm lehetett. (17. kép. 5.)

2. Előzőhöz hasonló darab, hossza 1,9 cm, szélessége 0,8 cm. (17. kép. 5.)

3. Vas övcsat szíjbefogó lemez nélkül. Az ovális csatkeret kerek átmetszetű, a csattövös sérült. Hossza 2,7 cm. A hozzátartozó öv szélessége 2,5 cm lehetett. (17. kép. 3.)

4. Ismeretlen rendeltetésű, töredékes vas pálcá, téglalap átmetszetű testtel. Hossza 3,9 cm. (17. kép. 4.)

5. Ferde tengelyre szerelt, három téglalap átmetszetű vas pálcá, sérült végekkel. A tengelyre kis

16. kép. 12. sír

Abb. 16. Grab 12

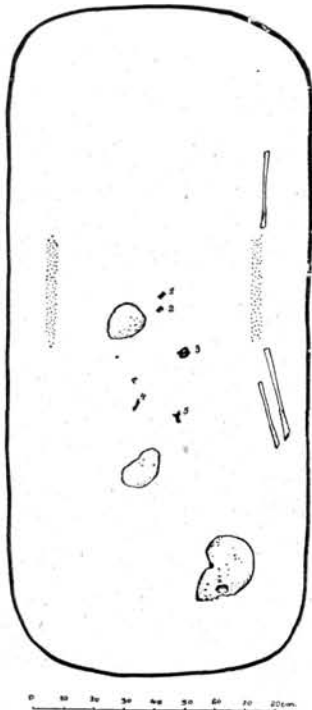
17. kép. 1: a 12. sírból, 2–5: a 14. sírból.
6–7: a 15. sírből előkerült lelet
Abb. 17. 1: Grab 12, 2–5: Grab 14
6–7: Grab 15

volt. A koporsó korhadéka a sírfenek felett 25 cm magasságban rajzolódott ki, magasabb fekvésben nem észleltük nyomát. Ebből a jelenségből és a bolygatás foltjából következtetünk a kirablás említett módjára.

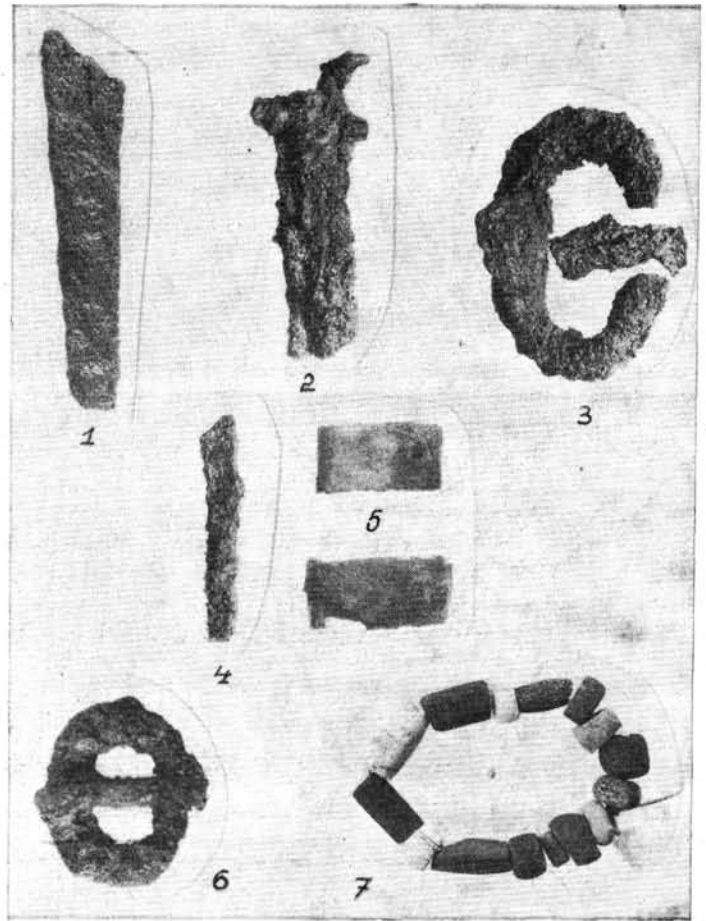
A sírgödör, a bolygatás, a koporsó, a váz és a mellékletek helyzetét a 19. a. számú képen mutatjuk be. A sírban a következő mellékleteket találtuk:

1. Gyöngysor, 15 darab sárga, zöld, hússzínű, vörös, fehér, narancssárga, fehér foltokkal díszített angolvörös és angolvörös üvegpaszta gyöngyökből. A gyöngyszemek alakja lapított gömb, négyoldalú hasáb, legömbölyített éllel, négy- és hatoldalú hasáb, kettős csontakúp és henger. (17. kép. 7.)

2. Vas övcsat, szíjbefogó lemez nélkül, kerek átmetszetű testtel. A csattövös ráhajlik a csatkeretre. Hossza 2.7 cm. A csathoz tartozó öv szélessége 1,7 cm. (17. kép. 6.)

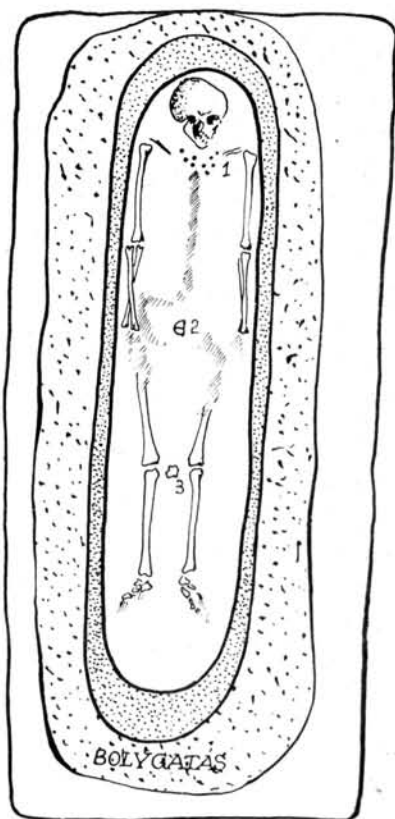
18. kép. 14. sír
Abb. 18. Grab 14

3. Alaktalan vékony bronzlemez töredékek, közöttük kis, lapos, alaktalan üvegszilánkok. A kis foltban jelentkező bronz- és üvegszilánkok barnásfekete korhadékba voltak ágyazva. Ennek laboratóriumi vizsgálata során gyapotszálat és lenfonál maradványokat észlelt Füzes Miklós.⁶ Feltehetően egy gyapokelmébe csavart és lenfonállal átkötött bronzkeretes üveg tükör maradványairól van szó. Fa- és fémkeretes üveg tükröket már római sírokból is ismerünk.⁷

Az 1. számú mellékletként említett gyöngysorral kapcsolatban megállapítható volt, hogy a nyakláncot nem kapcsolták a halott nyakára, csupán a mellkasra helyezték azt a temetéskor.

16. sír: A 155 cm hosszú, 55 cm széles, enyhén legömbölyített sarkú sírgödör mélysége 225 cm volt. A sírt kirabolva találtuk. A sírba igen kis csecsemő lehetett eltemetve, a sír nyugati felében mutatkozó 40 × 20 cm területen észlelt igen rossz tartású csont-

19/a. kép.
15. sír
Abb. 19/a.
Grab 15

0 10 20 30 40 50 60 70 80 cm.

anyag alapján. A sír nyugati felében mindössze egy edényt találtunk. (19. b. kép.)

A durván iszapolt, szemcsés, sötétszürke edény szabadkézzel készült. Széles talpából csaknem függőlegesen emelkedő oldalfala a vállnál kicsit kiszélesedik, majd rendkívül alacsony nyakkal megy át a csapott szájperembe. Magassága 10 cm, szájának átmérője 10,2 cm, talpának átmérője 9,4 cm. (20. kép. 1.)

17. sír: A 200 cm hosszú és 95 cm széles sírgödör sarkai le voltak gömbölyítve. A 265 cm mély sírgödör alja teknőszerűen volt kiképezve, hogy a sírba helyezett kerek fatörzs koporsó, biztosabban álljon.

A sírt érdekes módon rabolták ki. A 16. és 17. számú sírok között 110 cm átmérőjű, függőleges aknát ástak le 120 cm mélységig. Innét egy-egy ferde aknával érték el a szomszédos sírokat. Ez esetben is azt látjuk, amit az előző síroknál ismételtünk tapasztaltunk már, hogy a sírrablók a legteljesebb mértékig tisztában voltak a temető beosztásával, sőt az egyes temetkezések korával is.

Amikor a rablók aknája elérte a koporsót, azt áttörték és a koporsóban nyugvó női váz mellékleteit valami hosszabb tárggyal az aknához kotorták. A holttest és a ruházat felbomlása a rablás idején nem fejeződött be, így a felső ruha által takart mellékletek a helyükön maradhattak.

Bár a temetkezést megbolygatva találtuk, a koporsó alakját szépen mutatta a fa korhadéka. A 193 cm hosszú, fatörzsből faragott koporsónak a fedélindítása is megmaradt, s ennek alapján a koporsó eredeti magassága 45 cm-ben állapítható meg. A koporsó oldalfalai 4—4 cm vastagok voltak, a fej és láb felőli részek vastagsága 9—9 cm. (21. a—b. kép.)

A sírgödör, a koporsó, a bolygatás, a csontváz és a mellékletek helyzetét a 21. számú képen mutatjuk be. A sírban a következő mellékleteket találtuk:

1. A váz fejénél a koporsóra helyezve és a sírgödör falának támasztva sötétszürke színű, szabadkézzel formált, behúzott peremű tál állott. Fekvését a 21. a-b. sz. képeken mutatjuk. A tál szájának átmérője 15 cm, magassága 11,5 cm, talpának átmérője 9 cm. (20. kép. 2.)

2. Díszítetlen bronz tű, átlukasztott fejjel. Hossza 13,5 cm. (22. kép. 3.)

3. Gyöngysor, amely 18 db fehér, barna, sárgásbarna, világoszöld, sötétzöld, téglaszínű, világoskék, sárga és fehér-sárga-barna színű üvegyöngyből áll.

19/b. kép. 16. sír
Abb. 19/b.
Grab 16

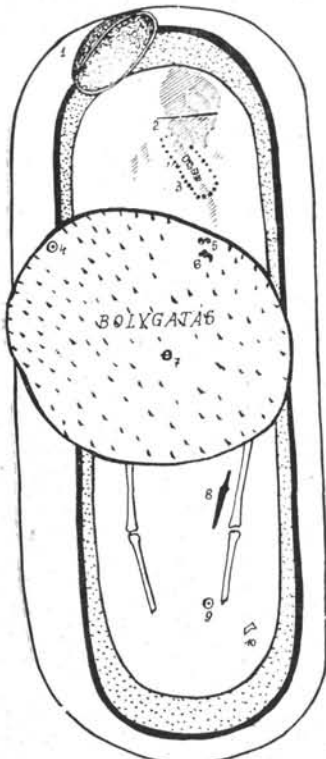
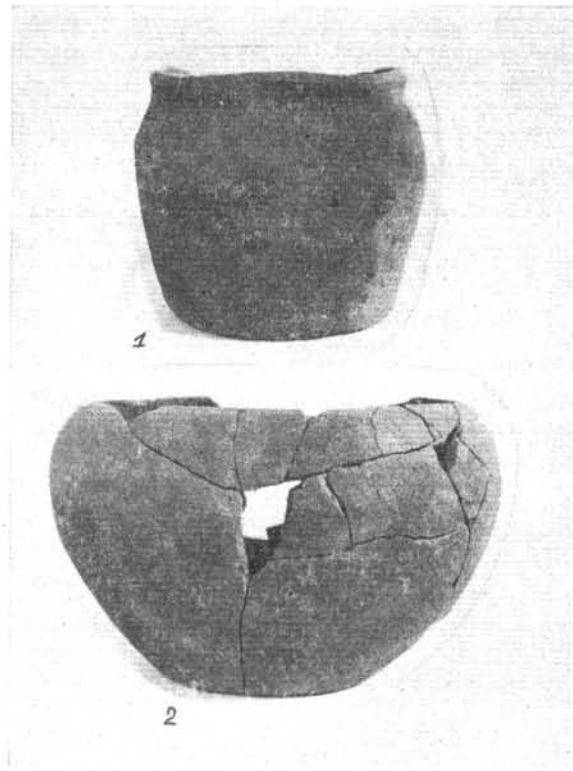
0 10 20 30 40 50 60 70 80 cm.

20. kép. 1. a 16. sírból, 2. a 17. sírból
előkerült edények
Abb. 20. Gefässe, 1: aus Grab 16, 2: aus Grab 17

Az egyes gyöngyszemek gömbölyűek, nyomott gömb alakúak, hengerek, vagy letompított élű hasáb alakúak. (22. kép. 1.)

4. Sárgászöldes színű üvegpasztából készített (23. kép. 6.) orsógomb. Átmérője 3 cm, magassága 1,3 cm. (23. kép. 6.)

5. Aranyozott ezüst S-fibula, közepén ezüst reszbe foglalt vörös színű üveg betéttel, hasonlóan megoldott kerek szemekkel. A betétek hátlapjai rovátkoltak, ami az üveg csillogását biztosítja. A fibula két vége kampócsőrű madárfejben végződik. A szemeket a középső üvegbetéttel összekötő gerinc aranyozása le van csiszolva és vékony niellő berakás húzódik benne végig. A sima hátlapra forrasztott tűszerkezet tője vasból volt, ennek csak nyomai figyelhetők meg. Hossza 2,5 cm. (24. kép. 3—4.)

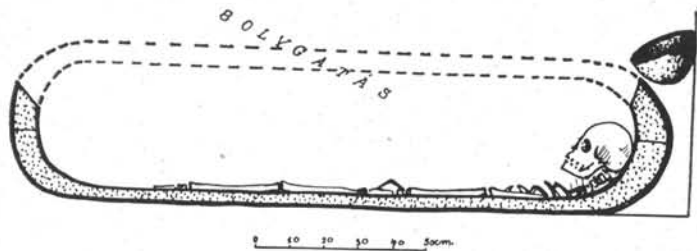

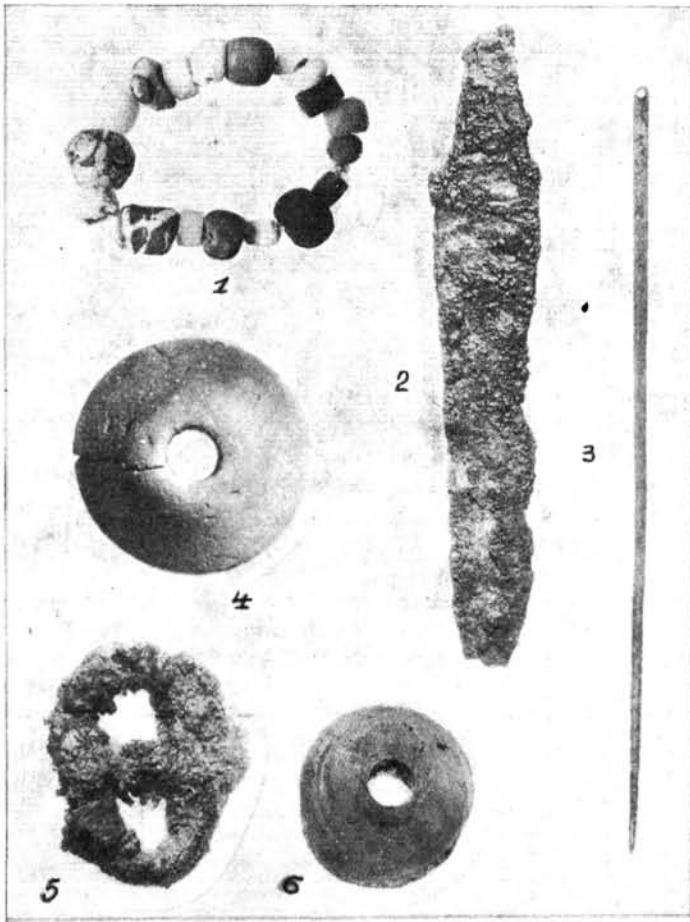
21/a. kép.
17. sír
Abb. 21/a.
Grab 17

6. Aranyozott, ezüst madár fibula. A testhez viszonyítva rendkívül nagy, kampós csőrrel ábrázolt madár szárnya, lábai és farka a felületből kiemelkedő, lapos bordákkal van megoldva. Hasonló megoldású a szem is, üvegbetét nélkül. A hátlapon a tűszerkezet felerősítésének csak nyomai látszanak. Hossza 2,5 cm. (24. kép. 1—2.)

7. Igen oxidált, ovális vas övcsat, szíjbefogó lemez nélkül. Hossza 3 cm. A vassók konzerválták

21/b. kép. A 17. sír keresztmetszeti rajza
Abb. 21/b. Querschnitt des Grabes 17

a csathoz tartozó bőr öv felerősítésének alsó ágát is. A bőr öv eredeti szélessége 2,4 cm. A csat felső lapjára két réteg textília rozsdásodott rá. Ezek a felső ruha két egymásra csúszott szárnyából maradtak vissza. (22. kép. 5.) A bőr öv két visszahajló ága egy-egy kis bronz szegeccsel lehetett rögzítve, egyiknek nyomai megfigyelhetők még a csathoz rozsdásodva.

8. Vaskés, enyhén ívelt éllel és fokkal. Hegye és markolattövisének vége sérült. Hossza 11,4 cm. (22. kép. 2.)

9. Szürke színű, körte alakú agyag orsógomb. Magassága 2 cm, átmérője 3,8 cm. (22. kép. 4.)

23. kép. A 17. sírból előkerült edénytöredékek

Abb. 23. Gefässbruchstücke aus Grab 17

22. kép. A 17. sír leletei

Abb. 22. Fundobjekte des Grabes 17

10. Jellegtelen üvegtöredék, két különböző edényből.

11. A rablók sírba lenyúló aknájának töltékföldjében sötétszürke színű, korongolt edény cserepeit találtuk meg. A talált cserepek szerint az edény vállrészére rácsmintával kitöltött rombuszokat pecsételtek be. (23. kép. 1—3.) A talált cserepek alapján rekonstruálható edényt a 25. képen mutatjuk be. A rekonstrukció szerint az edény szájának átmérője 16,1 cm, magassága 10,8 cm, talpának átmérője 9,2 cm. Az edény eredetileg a koporsóban, a halott mellett állhatott.

Az utóbbi mellékletek helyzete azt mutatja, hogy a rablók munkájuk nyomát el akarták tüntetni és a nyitott gödröt a sír kifosztása után betemették. A jelenség több, előző sírnál megfigyelhető volt már.

A 3. számú mellékletként említett gyöngysor nem volt a halott nyakára kapcsolva, csak a nyakhoz, a

24. kép. 1—4: 17. sírből, 5—10: a 20. sírből előkerült leletek
 Abb. 24. 1—4: Grab 17, 5—10: Grab 20

mellre helyezve került a sírba. Hasonló jelenséget a 15. számú sírnál tapasztaltunk már.

18. sír: A 212 cm hosszú, 114 cm széles és 260 cm mély sírgödör sarkai le voltak kerekítve. A sírgödörben jól meg lehetett figyelni a sírrablók gödrét, amely a koporsó nagyságának megfelelően hatolt le a sírba. (26. kép.) A kirabláskor a hulla felbomlása tökéletesen megtörtént már, a sírrablók alaposan át tudták forgatni a sírt és a vázrészeket a koponya kivételével a sír keleti felében csomóra hányták. A koponya a sír nyugati felében, nagyjából eredeti helyén maradt. A kifosztás módjából következtetve, a temetés és a kifosztás között hosszabb időt kell feltételeznünk. Az alaposan átforgatott sírban csak a következő, jelentéktelen mellékleteket hagyták a sírrablók:

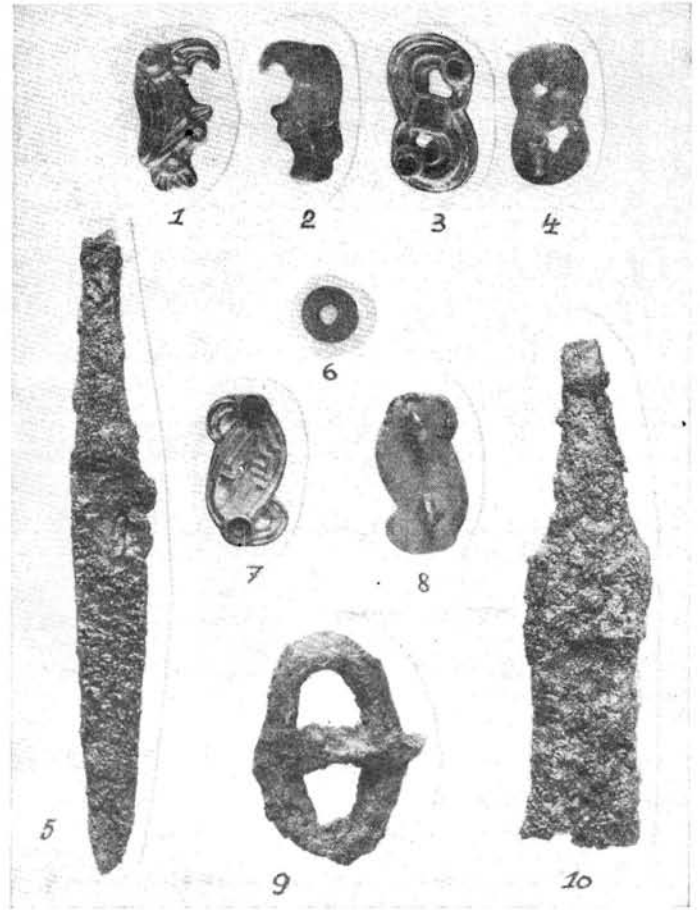
1. 2 db vörös színű, nyomott gömb alakú üvegpaszta gyöngy töredéke.

2. Kis, alakatlan grafit darab.

3. 2 db apró, teljesen jelentéktelen cserép töredék.

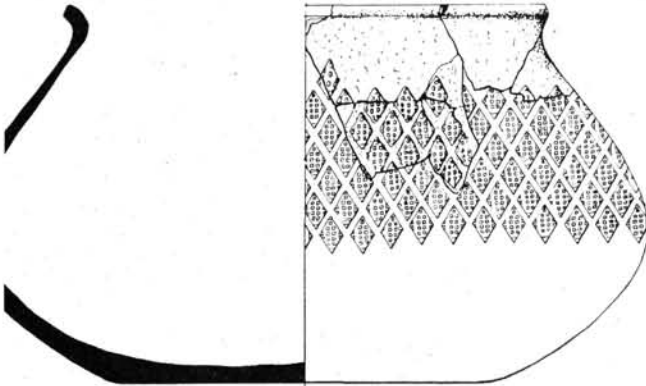
A sír töltelékföldjében faszéndarabokat találtunk, melyek a rablók gödrének visszadobott földjében is előkerültek, mutatva, hogy a gödröt a sír kifosztói temették be.

19. sír: A 235 cm hosszú, 80 cm széles sírgödör sarkai le voltak kerekítve. A sír a dombhátat átszelő út alatt került elő. Mélysége, az út bevágását is figyelembevéve, eredetileg 273 cm lehetett. A sír-

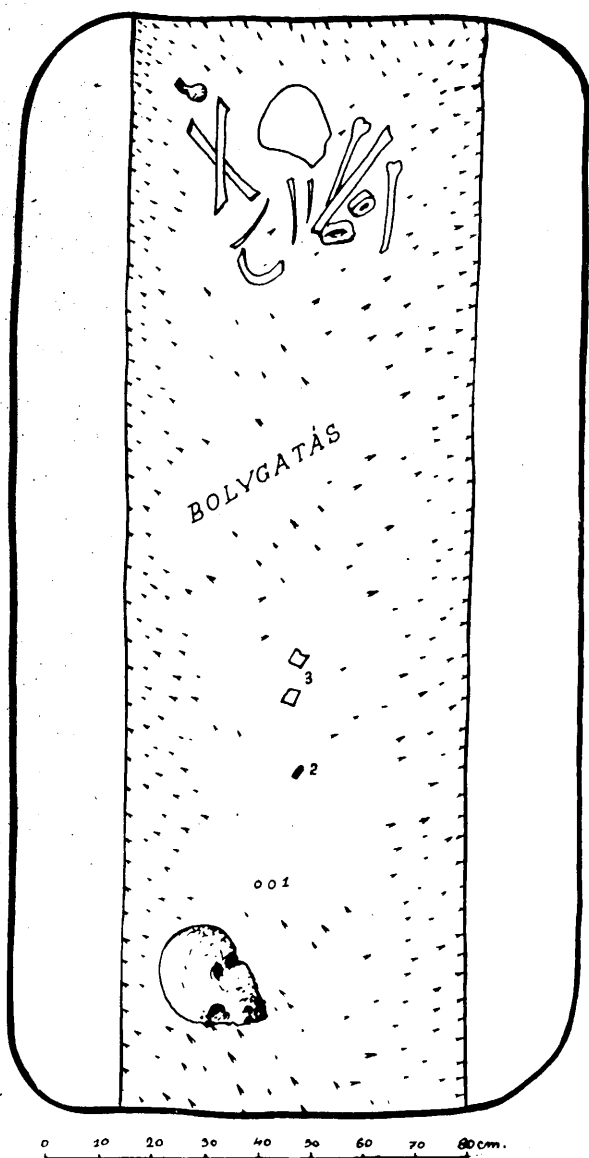
gödör fenekét teknőszerűen képezték ki. Hasonló megoldást találtunk a 17. sírnál is, ahol a jelenséget a kerek fatörzs koporsó állásának biztosításával hoztuk kapcsolatba. A sír rekonstruált keresztmetszetét a 27. számú képen mutatjuk be. Mint ez a keresztmetszet is mutatja, a sírt 130 cm szélesnek kezdték ásni és csak 145 cm mélységben szűkítették össze a gödröt a jelzett 80 cm-re.

A sírt teljesen kirabolva találtuk meg, a rablók az egész sírgödörrel átforgatták. Bár koporsónak nyomát nem találtuk, a sírgödör keresztmetszetéből fatörzs koporsóra következtethetünk. A sírrablók az

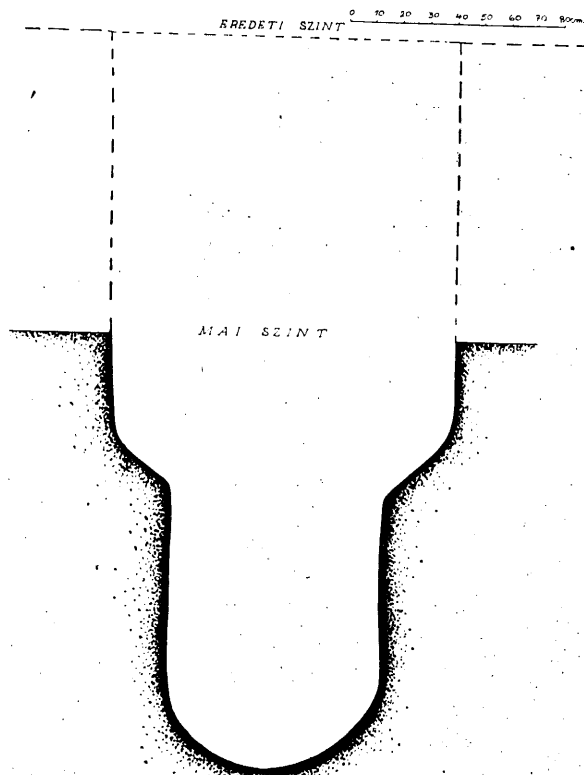
25. kép. A 17. sír edényének rekonstrukciója

Abb. 25. Rekonstruktion des Gefäßes aus Grab 17

26. kép. A 18. sír
Abb. 26. Grab 18

2. Jellegtelen cseréptöredék.
3. 2 db jellegtelen vas szilánk.
20. sír: A 225 cm hosszú, 80 cm széles sírgödör végei le voltak kerekítve. A sír mélysége 250 cm volt. A sírban fatörzs koporsóban eltemetett női váz nyugodott. A koporsó alakját részben megfigyelhetük és azt a 29. sz. képen mutatjuk be. A koporsó falvastagsága 6–6 cm volt, fejnél 12 cm. A sír alja, mint a sírgödör 30. számú képen bemutatott keresztmetszete is mutatja, a 17., 19. számú síroknál tapasztalt módon, teknőszerűen volt kiképezve, hogy a kerek koporsó állását biztosítsák. A sír keresztmetszete a 19. sírnál látott megoldással azonos. A sír gödrét 120 cm szélesen kezdték ásni és csak 120 cm mélységben szűkítették össze az említett 80 cm-re.

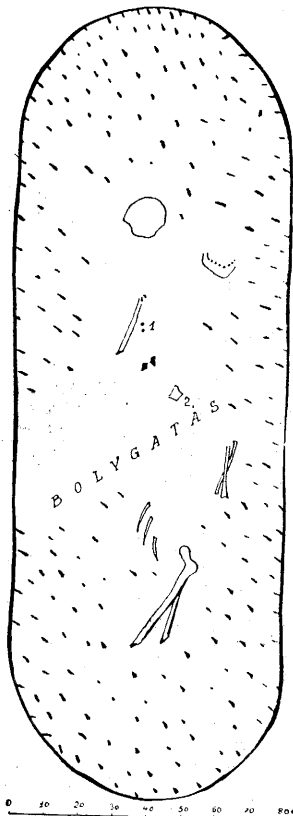
eltemetett női váz részeit teljesen szétszórták a sírgödörben (28. kép), amelyben pár jelentéktelen mellékletet találtunk csupán:

1. 2 db zöld és vörös üvegpaszta gyöngyszem töredéke.

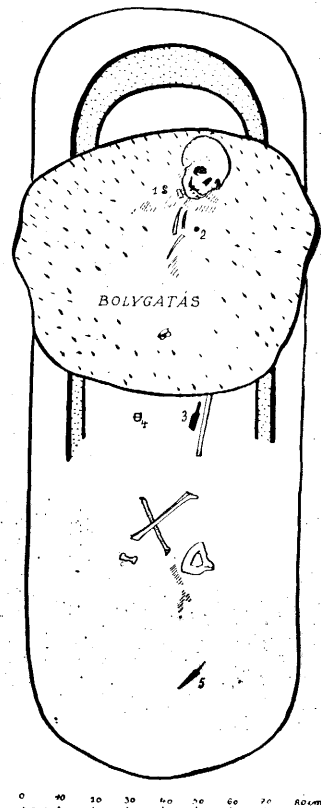
27. kép. A 19. sír gödrének keresztmetszeti rajza
Abb. 27. Querschnitt des Grabschächtes 19

A sírt kirabolva találtuk meg. A sírablók, mint a 29. képen láthatjuk, kútszerű aknán érték el a koporsót, melynek a kirablásakor még olyan tartása volt, hogy abba föld nem szivároghatott. A sírablók áttörték a koporsót és valami hosszú tárggyal az aknához húzták a kívánt mellékleteket. A talált vázrészek helyzete azt mutatja, hogy a hulla bomlása a kirabláskor nagyjából befejeződött már, a sírban talált in situ vázrészek mellett ugyanis erősen kimozdult csontokat is megfigyelhettünk. A sírban viszont pár lényeges melléklet maradt vissza, ami annak köszönhető, hogy a ruházat korhadéka takarta ezeket. A sírban a következő mellékleteket találtuk:

1. S fibula, aranyozott ezüstműből. Balra irányított kampós csőrű madárfejhez nagy, kerek üvegberakásos szem kapcsolódik. Az egyik szem üvegbetéje hiányzik. A betétben egy kiemelkedő kis karika az üveg csillogását volt hivatva biztosítani. A csaknem elliptikusan kiképzett fibulatestben háromszög átmetszetű bordák zeg-zug vonala a madár szárnyát és karmát jelképezi. (24. kép. 7.) A fibula sima hátlapján rajta van még a tűszerkezet bázisa és fel-

28. kép. 19. sír
Abb. 28. Grab 19

29. kép. 20. sír
Abb. 29. Grab 20

erősítő füle. A vas tűnek csak nyomait tudtuk megfigyelni. Ez akkor törhetett le, amikor a fibulát eredeti helyzetéből a rabláskor elmozdították. (24. kép. 8.) Hossza 2,5 cm.

2. Zöldes színű, nyomott gömb alakú üvegpasztagyöngy. (24. kép. 6.)

3. Nagyobb vas kés. Az enyhén ívelt fokhoz csaknem egyenes él tartozik, a késpenge a hegy felé fokozatosan keskenyedik. A hegy sérült. Markolatövise csaknem pengeszélességben indul ki, majd ívesen keskenyedik. A kés fokára tapadt, vassókkal átítatott bőr részek azt mutatják, hogy a kés bőr tokban került a sírba. Hossza 8,5 cm. (24. kép. 10.)

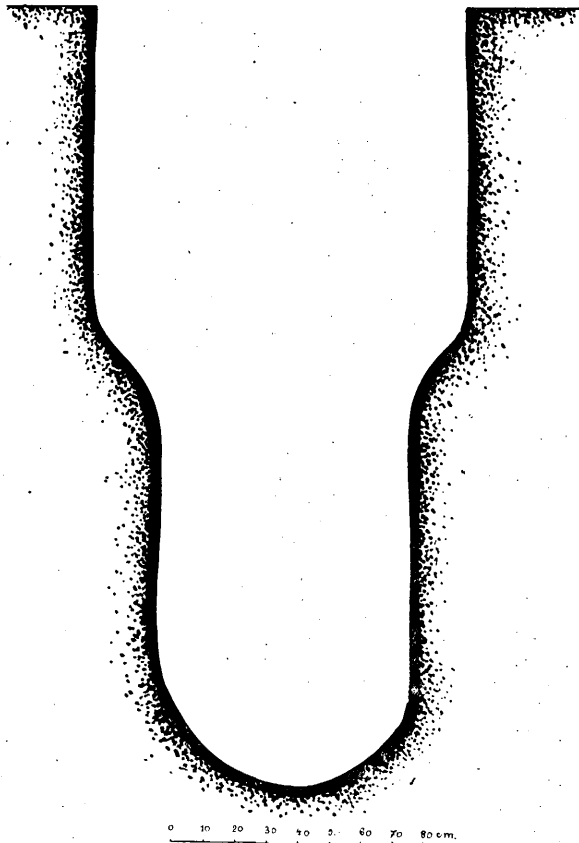
4. Kis vas kés, enyhén ívelt fokkal és éllel. Sérült markolatövise a penge szélességében indul ki, majd ívesen keskenyedik. A markolatövise két réteg, vassóval átítatott bőr konzerválódott, ami azt mutatja, hogy bőrozás képezte a kés markolatát. Hossza 10,9 cm. (24. kép. 5.)

5. Ovális vas övcsat, szíjbefogó lemez nélkül. A csattövise ráhajlik az ovális átmetszetű csatkeretre. A csathoz tartozó bőr öv felerősítésének egyik ága

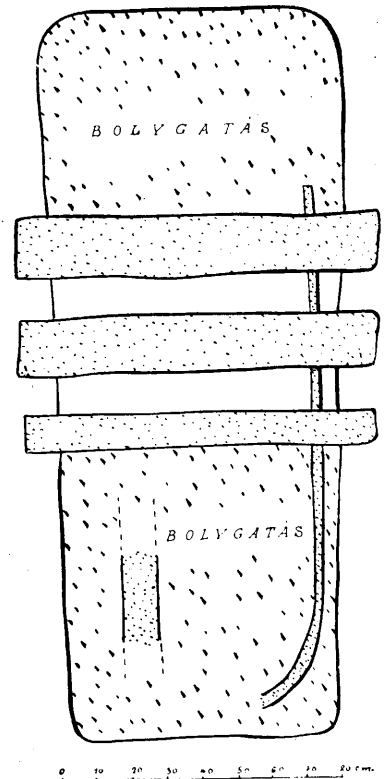
rá van rozsdásodva a csatkeretre. Hossza 2,6 cm. A csathoz tartozó bőr öv szélessége 2,3 cm. A csat-tővis alsó részéhez rozsdásodott, vassókkal átítatott textilrész az alsó ruházathoz tartozott, amit az öv összefogott. (24. kép. 9.)

21. sír: A sír gödre szabálytalan alakú volt, amennyiben a sírgödör a lábnál (keleten) 90 cm széles, a fejnél (nyugaton) csak 75 cm széles volt. A gödör sarkai le voltak kerekítve. A sír keresztmetszetét is jól meg lehetett figyelni. A sírgödör függőleges falai 209 cm mélységig 110 cm szélesen nyúltak le, ott 13, illetve 20 cm széles padkát képezve mélyültek tovább. A sír teljes mélysége 286 cm volt. Az említett padkán, a sírgödör irányára merőlegesen 13–14 cm széles, 15–17 cm vastag négyzetes gerendanyomokat figyelhettünk meg. A padkán fekvő gerendák irányára merőlegesen, tehát a sír tengelyének megfelelően egy 10 cm széles és 4 cm vastag deszkadarabot is észleltünk.

A sírt kirabolva találtuk meg. A sírablók a fejnél ásott aknával mentek le a temetkezésig, az új-

31. kép.
21. sír
Abb. 31
Grab 21

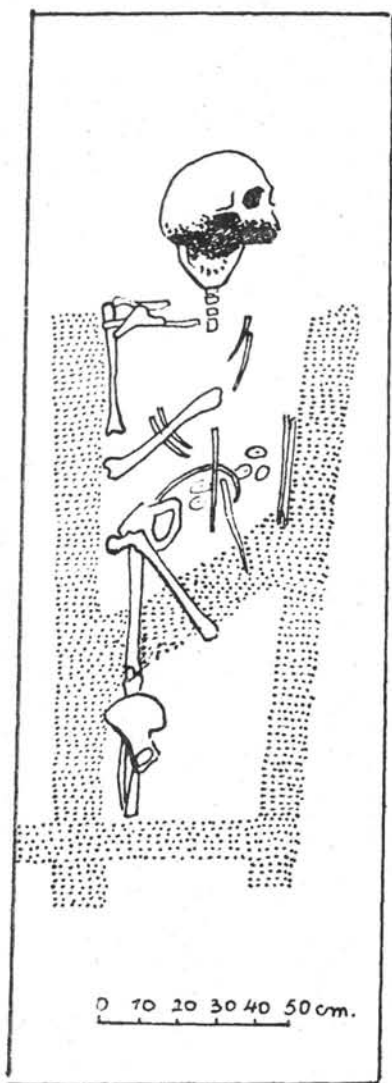
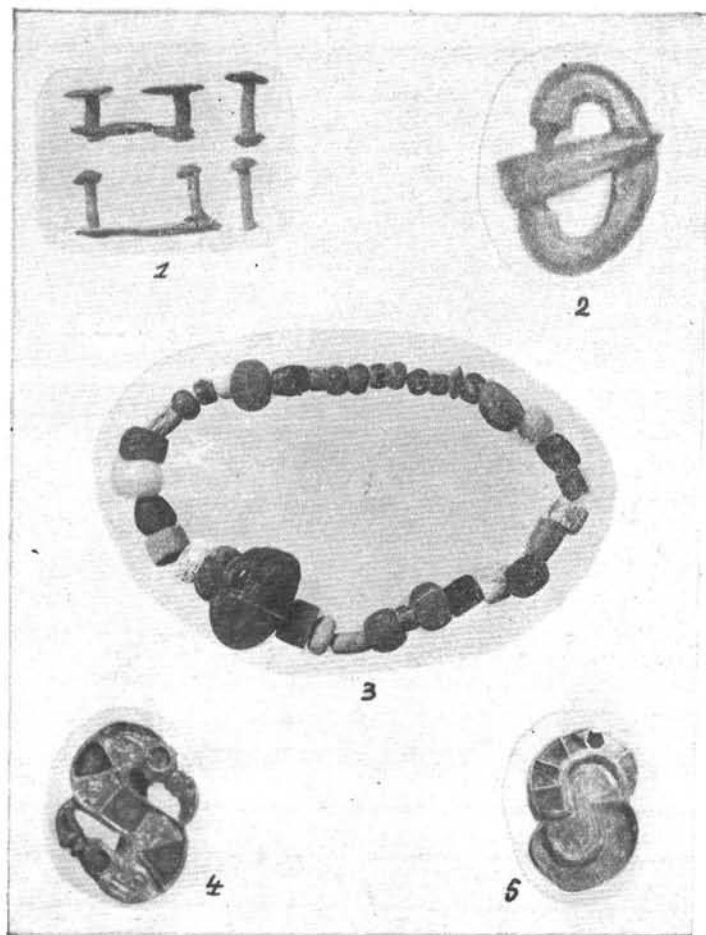
keletű fatörzs koporsók kirablásának megfelelő módon. A koporsót nem találhatták már jó állapotban, valószínű földdel szivárgott tele, így a láb felőli részen újabb aknával is lementek. A váz részeit a két akna között, az in situ talált védő gerendázat alatt összedobálva találtuk meg. (31. kép.) A fej felőli akna alján a női temetkezés következő mellékleteit találtuk meg:

1. Gyöngysor, amely 35 db lencse, nyomott gömb, kettős-csonkakúp alakú fehér, fehér-sárga-vörös, okker sárga, zöld, barna, húsvörös színű üvegpaszt gyöngyszemből áll, valamint 1 db lila színű, lecsapott sarkú hasáb alakú ametiszt gyöngyszemből és 1 db amorfi borostyánkő gyöngyszemből áll. (32. kép. 3.)

30. kép. A 20. sír gödrének keresztmetszete
Abb. 30. Querschnitt des Grabschachtes 20

32. kép. A 21. sír leletei
Abb. 32. Fundobjekte des Grabes 21

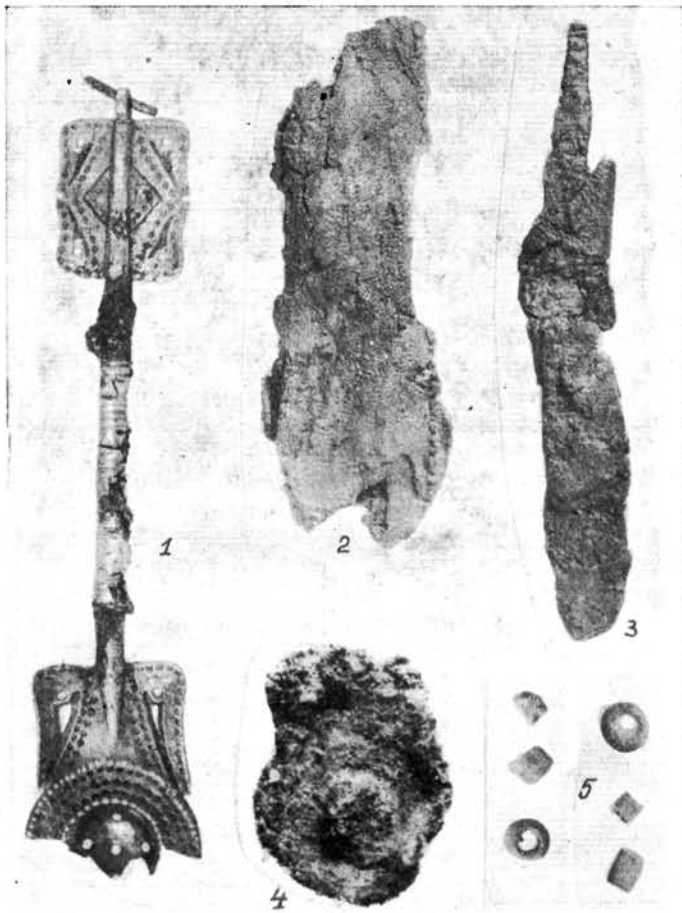
2. S-fibula bronzból, aranyozás nyomaival. A bronz rekesz egyik oldaláról az üvegbetétek hiányoznak. A másik oldalon finoman rovátkolt arany lemez alátéteken vörös üveglap betétek vannak. Az arany lemezalátétek szélei rá vannak hajtva az üveg

33. kép. A 7. sír koporsója
Abb. 33. Sarg des Grabes 7

betétekre, majd az egész-rekeszmezőt kívül és belül is, finoman rovátkolt arany szállal forrasztották körül. Ez a rovátkolt szál a külső felületen a hosszú használattól erősen lekopott. A meglevő betétes mezőből a szem foglalatja van csak meg, maga a kerek szembetét hiányzik, ami ugyancsak a hosszú használatra utal. A fibula S alakú középmezőjében rovátkolt gerincből mindkét végén tátott szájjal végződő kígyót alakítottak ki. A fibula túszerkezete lefört, a bolygatás nyomán. Hossza 2,8 cm. (32. kép. 5.)

3. Jobbra néző S-fibula aranyozott ezüstműből. Mindkét vége kampós madárcsőrben végződik. A csőröket lencse alakú tag választja el a kerek, vörös üvegbetétes szemektől. A szemeket összekötő S-alakú mező közepén négyszög alakú üvegbetét van, ez alatt és felett egy-egy háromszög alakú betétet látunk. A vörös üveg betétek alá finoman rovátkolt arany lemezeket helyeztek el, melyek szé-

34. kép. A 23. sír leletei

Abb. 34. Fundobjekte des Grabes 23

leit fent a betétekre hajtották rá. A betétmezők közötti részekben két-két párhuzamos bordából alakított hurkos díszítést látunk. A fibula hátlapján a rozsdás, vas tűszerkezet maradványait látjuk. Hossza 3 cm. (32. kép. 4.)

4. Bronz szegecs, félgömb alakú fejjel, 1 cm hosszú, kerek szárának vége kicsit szét van kalapálva. (32. kép. 1.)

5. Előzőkhöz hasonló bronz szegecs. (32. kép. 1.)

6. Előzőkhöz hasonló két bronz szegecs, melyek végeit lekerekített végű, lapos bronz lemezke fogja össze. (32. kép. 1.)

7. Előzőkhöz hasonló darab, eltört összeerősítő lappal. (32. kép. 1.)

8. A 20. sír 4. számú mellékletéhez hasonló vas kés, sérült markolatövissel. Hossza 10,2 cm.

9. D-alakú bronz övcsat, szíjbefogó lemez nélkül. A háromszög átmetszetű csattövís ráhajlik a csat-

keretre. Hossza 2 cm. A csathoz tartozó öv szélessége 1,8 cm lehetett. (32. kép. 2.)

10. Mocsári teknős (*Emys orbicularis* L.) pán-célja, benne az állat csontjaival.⁸

A sírrablók eléggé épnek gondolták még a koporsót ahhoz, hogy azt a megszokott módon, egy aknával rabolhassák ki. A koporsó azonban a kirabláskor földdel lehetett már tele, ezért a sír láb felőli részén ásott újabb aknával hatoltak le a halottig, valószínűleg azért, hogy a női ruházat felső részét összefogó két nagyobb fibulát megszerezhesék. Ezek általában a felső combcsontok közül kerülnek elő.⁹

A sír koporsójának a nyomait észleltük. A többször említett fatörzs koporsó típusához tartozott ez is, méreteire azonban nem kaptunk adatokat.

A sírgödör földjében talált faszenek a rablók aknáinak földjében is előfordultak, mutatva, hogy a sír kifosztói gödreiket betemetették.

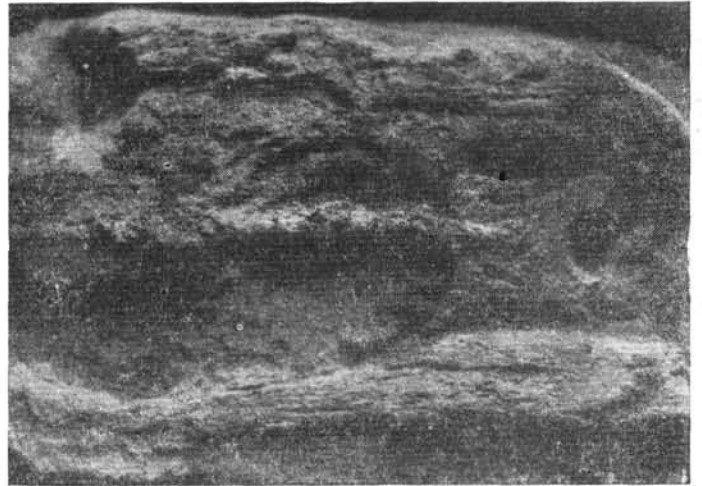
22. sír: A 120 cm hosszú, 60 cm széles és 265 cm mély sírgödör sarkaj le voltak kerekítve. A sírt teljesen feldúlva találtuk, a sírba temetett kisgyermekből pár csontszilánkot észleltünk csupán.

23. sír: A 215 cm hosszú, 110 cm széles és 235 cm mély sírgödört teljesen kirabolva találtuk. A sírrablók a sír nagyságának megfelelő gödörrel érték el a temetkezést és a sírba temetett női vázat teljes egészében szétszórták. A temetkezés koporsós volt. A koporsó, mint a talált töredékek mutatják, 12 cm vastag és ugyanilyen magas, négyszögletesre faragott gerendákból volt ácsolva. A gerendából ácsolt koporsó alakját a már publikált 7. számú sírnál tudtuk jól megfigyelni.¹⁰ (33. kép.)

A sírgödör délkeleti sarkában korhadékrétegekbe ágyazott aranyborításos nyelű, ezüst szűrőkanalat találtunk. Ezt földdel együtt emeltük ki, hogy a korhadékrétegek alakját és rendeltetését a Balatoni Múzeumban részletesen vizsgálhassuk. (35. kép.)

A korhadékrétegek óvatos kitisztításánál azt tapasztaltuk, hogy az említett szűrőkanál (34. kép. 1.) alatt és felett 2–2 bőrréteg feküdt. A bőrrétegek a kanálrésznél szépen felvették az alattuk fekvő tárgy alakját. (34. kép. 4.) A kanált fedő bőr korhadékok eltávolítása után derült ki, hogy az említett szűrőkanál egy csont merevítéses, bőr tarsolyban volt elhelyezve, körülötte textilmaradványok

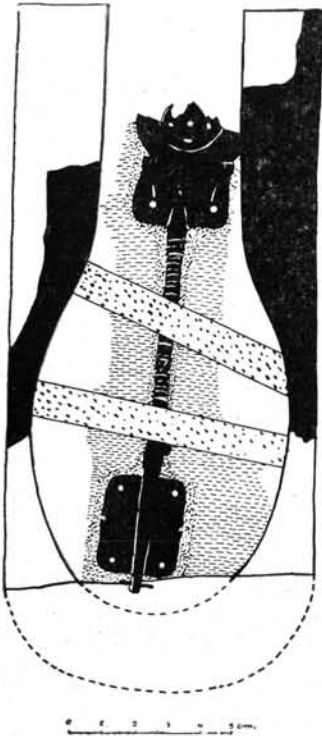
35. kép. Tarsoly a 23. sírban
Abb. 35. Beutel aus dem Grab 23

észlelhetők, de textilcsíkok voltak megfigyelhetők a tarsoly szélén fekvő csontlemezek irányában is. Ezt az állapotot a 36. számú képen rögzítettük.

A tarsoly jelenlegi hossza 17,5 cm, eredeti hossza 21 cm lehetett. Szélessége a szájnyílásnál 9,4 cm, vastagsága 3,5 cm. Keresztmetszetét a 36. képen mutatjuk be, melyből kiténik, hogy eredetileg téglalap átmetszetű volt az alakja. A kanálrészre tapadt bőrrész száradása során tisztázni tudtuk a 36. képen látható textilcsíkok szerepét is. A textilcsíkok eredetileg a két bőrréteg között húzódtak. (34. kép. 4.)

Mindezekből könnyen adódik a tarsoly rekonstrukciója. Csont lemezekből kifaragták a tarsoly alakját. Több, azonos formájú, egymásra helyezett lemezzel érték el a tarsoly kívánt vastagságát. A merevítő csontlemezeket erős textilcsíkokkal csavarták át, amivel a váz kívánt szilárdságát érték

36. kép. A 23. sír tarsolyba helyezett kanala
Abb. 36. Löffel im Beutel, Grab 23

el. Ezután a tarsoly belsejének megfelelő, előre megvarrt bőr bélést a csontszegélyek közé illesztették, majd a külső felületeket is bőrrrel vonták be.

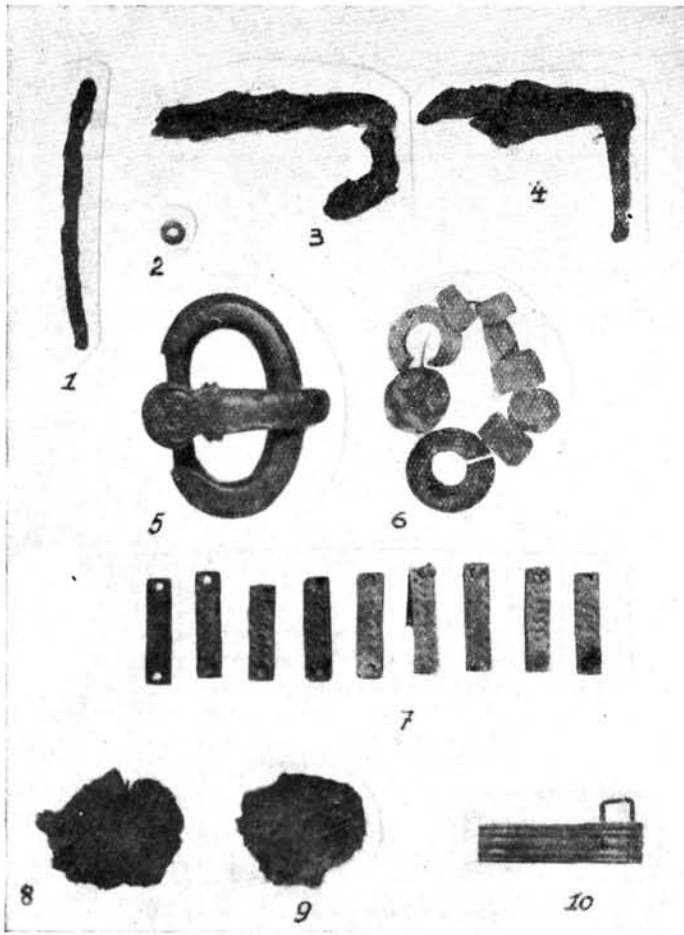
Az így elkészített tarsolyba került be a hat réteg textíliába csavart szűrőkanál.

A szóbanforgó aranynyelű, ezüst szűrőkanálnak mindkét vége sérült. Jelenlegi hossza 14,2 cm. (34. kép. 1.) Nyele vas magra húzott aranylemezborítás. Az aranylemez borításon négy-négy párhuzamos árkolás öt felületet vesz közre. Ezeket a felületeket váltakozó irányban bevett egyenlőszárú háromszögek díszítik. Ezek a háromszögek nemcsak díszítő jellegűek, hanem az aranylemez biztos állását is elősegítették. A lemez felerősítése után, utólag verték rá ezeket poncolóvessővel a lemezre.

A nyél vas magja itatta át vassókkal a textilburkolatot, biztosítva annak megmaradását.

A nyélre hüvelyben végződő kanál, illetve fogó rész került. Ezek ezüsből készültek és eredetileg aranyozva voltak, az aranyozásuk azonban erősen megkopott.

A kanálrész 0,8 cm széles, gyöngyosorokkal szegett, kerek lappal körülvevett, 1,6 cm átmérőjű félgömb, amelyet eredetileg öt kis, 1,6 mm széles, kereszt alakban elhelyezett lyuk tört át. A töredéken négy lyuk van meg, az ötödiknek csak az indítása látszik. A sérült szegélynek fele hiányzik. A kanál hátlapjáról tompavégű poncolóvessővel bevett gyöngyosorok közötti teret három sor, az előlapra poncolt dísz tölti ki. A gyöngyosorokhoz kapcsolódva egy-egy sor pontkörös félkör húzódik, melyek egy sor rácsmintával kitöltött rombusz sort fognak közre.

38. kép. 1—2. a 24. sírból, 3—4. a 25. sírből,
5—10. 26. sírből előkerült leletek

Abb. 38. 1—2: Grab 24, 3—4: Grab 25, 5—10: Grab 26

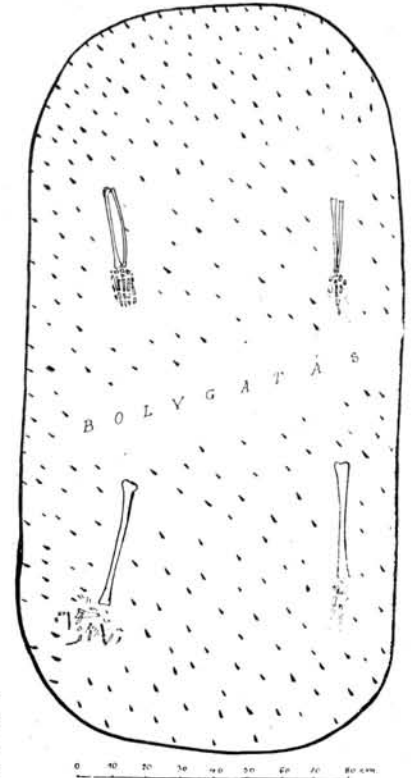
képezik. A madárfejeket bemélyedés választja el a rombikus középmezőtől, melyet a nyélhüvely két részre oszt. A rombikus középmezőt rácsmintával kitöltött, poncolt rombusz sor keretezi. A rombuszon belül, a nyélhüvelyhez támaszkodva egy-egy, egymásfelé fordított V alakú éles árkolást látunk, a vonalak nyélhüvely felé eső oldalán poncolt, rácsmintával kitöltött rombusz sorral.

A sír alján teljesen szétszórt női vázrészek között, a gödör nyugati felében 6 szem fehér, sárga és zöld színű üvegpasztából készített gyöngyszemet találtunk. Alakja nyomott gömb, kettőscsonkakúp és henger. (34. kép 5.)

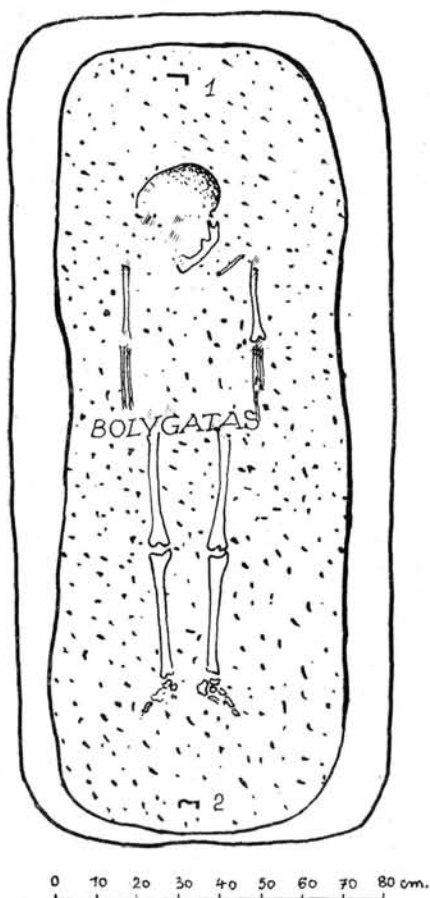
A gödör középső részén vas merevítéses bőr kését találtunk. A sérült végű késtok hossza 8,3 cm. A négyzet átmetszetű merevítő pántra valószínű sertsébőrből készült behúzást varrtak. (34. kép 2.)

A kanál lapos keretéhez trapéz alakú bázis csatlakozik, ebből indul ki a tölcséresen szélesedő nyélhüvely. A bázis két oldalán az előlapra poncolt pontkörös félkörös és ezen belül rácsmintával kitöltött rombusz sor húzódik. A bázis aljáról egy-egy szimmetrikusan elhelyezett madárfej indul ki a kanálrészig. A stilizált madárfejek és a bázis között éles árkolást, illetve áttörést találunk. A stilizált madárfejek szemét kerek átfúrás jelképezi. A madárfejek szélén pontkörös félkörös sor húzódik végig.

A kanál fogantyú részének tölcséres nyélhüvelye végighúzódik a fogantyú részen és lapos, átfúrt korongban végződik. A korongon hengeres tengely megy át, amely az egykori felerősítő fül, vagy kenyel maradványa. A téglalapszerű fogantyú részt négy, részarányosan elhelyezett, csőrükkel egymás felé fordított stilizált madárfej alkotja, melyeket a fedőlapba beponcolt, rácsmintával kitöltött rombusz sor szegélyez. A madárfejek szemét kerek lyukak

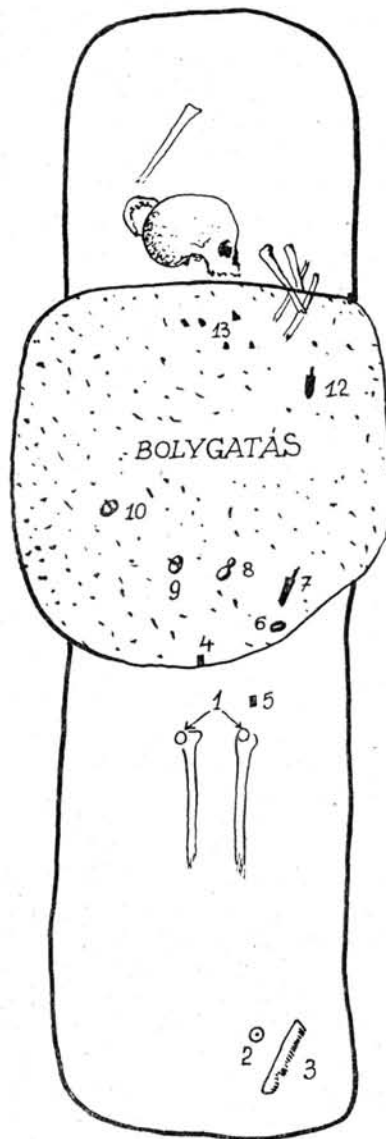
37. kép.
24. sír
Abb. 37.
Grab 24

39. kép.
25. sír
Abb. 39.
Grab 25

koporsóban történt, a koporsó alakját sajnos nem lehetett a bolygatás miatt megfigyelni, a koporsó fájának korhadéknyomait azonban észleltük. Ezek keresztmetszete 22×12 cm gerendanagyságot adott ki. A sír koporsója lapos, magas gerendából volt ácsolva. Alakjára a 7. sírban megfigyelt koporsó ad útmutatást.¹⁰

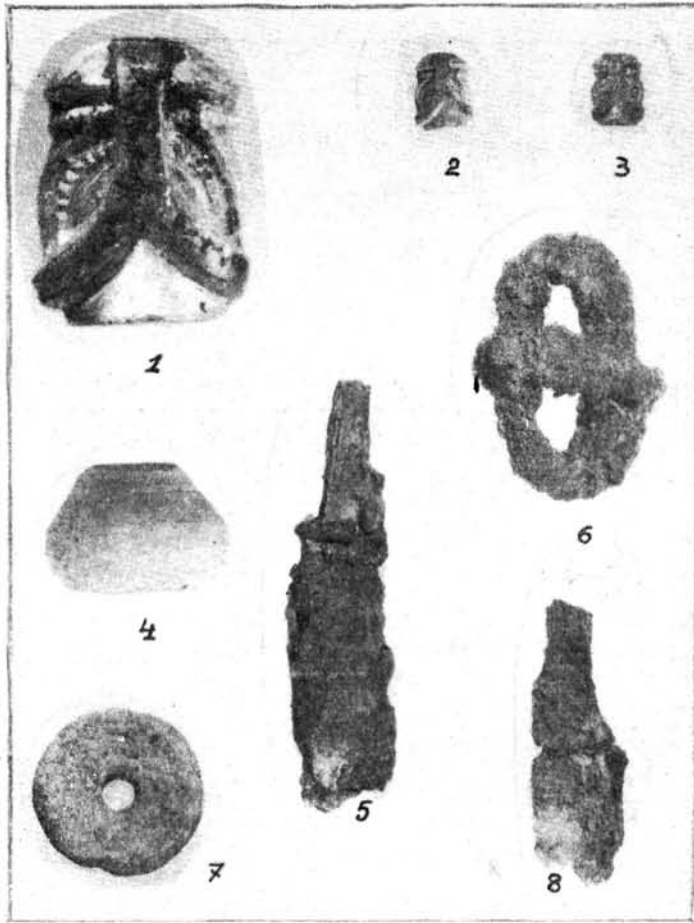
A sírban egy 4,8 cm hosszú, kicsit ívelt vas tű töredékét találtuk. (38. kép 1.) Valószínű fibula tűje

40. kép.
26. sír
Abb. 40.
Grab 26

A gödör keleti részében egy kis, 14,9 cm hosszú vas kést találunk. Markolatátvisére közelebről meg nem határozható fából származó farészek vannak rozsdásodva. A fa markolat bőrrel volt bevonva, melynek nyomai jól látszanak még. A markolat bőrözése az említett késtokhoz hasonlóan valószínű sertésbőrből készült. (34. kép 3.)

24. sír: A 220 cm hosszú, 110 cm széles, lekerekített végű sírgödör 310 cm mély volt. A sírt teljesen feldúlva találtuk meg, azonban in situ fekvő vázrészeket is észleltünk. A sírgödör nyugati felében két in situ fekvő alsó kart találtunk, a hozzájuk tartozó kéztő és ujj csontok fekvésben voltak. Ugyanez volt megfigyelhető a gödör keleti részében talált két alsó lábszárnál is, melyeknél a boka és ujj csontok ugyancsak fekvésben voltak. A sírgödör és az in situ talált csontok fekvését a 37. számú képen mutatjuk be. Az eredeti fekvésben talált vázrészek azt mutatják, hogy a sírba két halott volt eredetileg temetve, feltehetően egy férfi és egy nő. A temetkezés

41. kép. A 26. sírban
talált leletek

Abb. 41. Fundobjekte aus dem
Grab 26

más csontrészek viszont eredeti helyzetükből kimozdítva kerültek elő. A sír koporsós temetkezés volt, a koporsó alakja azonban nem volt megfigyelhető. A sírgödör alakját és a bolygatás módját figyelembevéve, a temetkezés fatörzs koporsóban történhetett. A sírban a következő mellékleteket találtuk:

1. A halott alsó lábszárai in situ feküdtek. A térdék alatt két kis, 2, 2,1 cm hosszú vas csatocska feküdt, mint a 40. kép 1. mutatja. (38. kép 8–9.) Az egyik csatocska alsó és felső lapjára rozsdásodva lenvászón nyomokat találtunk. A lábbeli lábszárakra tekert szíjazatának megerősítésére szolgáltak ezek a csatocskák, a rájuk tapadt textilnyomok a lábravaló, illetve ruházat nyomaiból származtak.

2. Orsógomb, sötétszürke, szemcsés anyagból szabadkézzel formálva. A csonkakúp alakú orsógomb alsó, homorú lapján bebökődött pontokból alakított, kivehetetlen díszítés nyomaival. Magassága 1,2 cm, átmérője 2,9 cm. (41. kép 7.)

3. Csont fésű. Az egyoldalú fésű három csontlemezéből készült, amit vas szegecsek fognak össze. A középső lap több, egymás mellé helyezett csontlemezéből van kialakítva. Ebből fűrészelték ki a fésű fogait. Egy-egy, egy csontból faragott borítólemez fogja össze a fogazatrészt. A fésű árkolással, rovátkolással és pontkörökkel van díszítve. Végei sérültek. Hossza 21,5 cm. (42. kép 1.)

4. Stilizált állatfejet utánzó fibulagomb, aranyozott ezüsből. (41. kép 3.) A szemöldököt és az orrot jelképező lapos szalagon zeg-zug vonalban haladó nielló betét húzódik végig. (41. kép 1.) Hossza 1,1 cm.

5. Előzőhöz hasonló fibulagomb, aranyozott ezüsből. Hossza 1,2 cm. (41. kép 2.)

6. Orsógomb, szürke, körte alakú teste korongon készült. Magassága 2 cm, átmérője 2,7 cm. (41. kép 4.)

7. Kés. A pengére a tok bőr részei tapadnak, hegye sérült. Markolattövisén lombos fából származó fanyomok, rájuk tapadt bőr részekkel. A markolat bőrözve volt. Hossza 8,6 cm. (41. kép 5.)

8. Késtkopánt, bordázott ezüst lemezből, szögletes akasztófüllel. A töredékes pánt szélessége 0,6 cm. (38. kép 10.) A 7. számú mellékletként említett késhez tartozott, melynek tokbőrözésén fekvésének nyoma még megfigyelhető.

9. Vas csat, szíjbefogó lemez nélkül. A csattövís ráhajlik az ovális csatkeretre. Hossza 2,9 cm. (41.

lehetett. Előkerült még egy vörös színű, gömb alakú üvegpaszta gyöngy is. (38. kép 2.)

25. sír: A 200 cm hosszú és 90 cm széles sírgödör sarkai le voltak gömbölyítve. A 140 cm mély sírban in situ fekvő 130 cm hosszú gyermek vázat találtunk. A váz megtartása a kis sírmélység miatt rossz volt. A sírt megbolygatva találtuk, a bolygatás folytja jól jelentkezett a sírgödör faltján belül. (39. kép.) A temetkezés koporsós volt, azonban a koporsó alakját nem tudtuk megfigyelni.

A sírban mindössze két töredékes, ácskapocs alakú kis koporsószeget találtunk. Ezek 3,8 cm, illetve 3,5 cm hosszúak. (38. kép 3–4.) A koporsószegekhez vas sókkal átitatott fa részek tapadnak.

26. sír: A 262 cm mély, 255 cm hosszú és 65 cm széles sírgödör végei le voltak kerekítve. A sírt kirabolva találtuk. A sírrablók kútszerű aknán át hatoltak le a sírba. Az akna átmérője 80 cm volt. A sírba temetett női váz egyes részei in situ feküdtek,

42. kép. 1—2. a 26. sírban, 3—4. a 29. sírban talált leletek
Abb. 42. 1—2: Grab 26, 3—4: Grab 29

kép 6.) A csathoz tartozó öv bőrből készült. Két, kis bronz szegeccsel volt a csathoz erősítve úgy, hogy a csatkeret tengelyén áthajlított pántján ezek a szegecsek összefogták. A csathoz rozsdásodva az egyik ilyen kis szegecske elő is került. A 0,7 átmérőjű szegecsfej félgömb alakú, szegélyén gyöngysor díszszel. Szára törött. (42. kép 2.) Az övhöz 2,3 cm széles szíj tartozott.

10. D-alakú bronz övcsat szíjbefogó lemez nélkül, a csatkeretre hajló tövissel. A tövis kerek tövén pontkörös és sugarasan köré helyezett rovátkolt díszítést látunk. Hossza 2,5 cm. A csathoz tartozó öv szélessége a tengely elkeskenyedő része szerint 2 cm. (38. kép 5.)

11. 9 drb kis ezüst övveret. A 2 cm magas és 0,5 cm széles ezüst lapok szélén pontkörös félkör sor között rácsmintával kitöltött rombusz sor húzódik. Két-két azonos díszítésű lapocskát két-két szegecs fogott össze. A lapocskák között bőr maradványait találtuk. A bolygatás foltjában teljesen szétszórta fekvő darabok a felső ruhához tartozó nagy fibulák csüngődíszzeit képezhettek.¹¹ (38. kép 7.) Néha kis kés is csüngött a fibulák szalagjain,¹² lehet, hogy a 7—8. számú mellékletként említett ezüst függesztópántos kés is hasonló szerepet játszott.

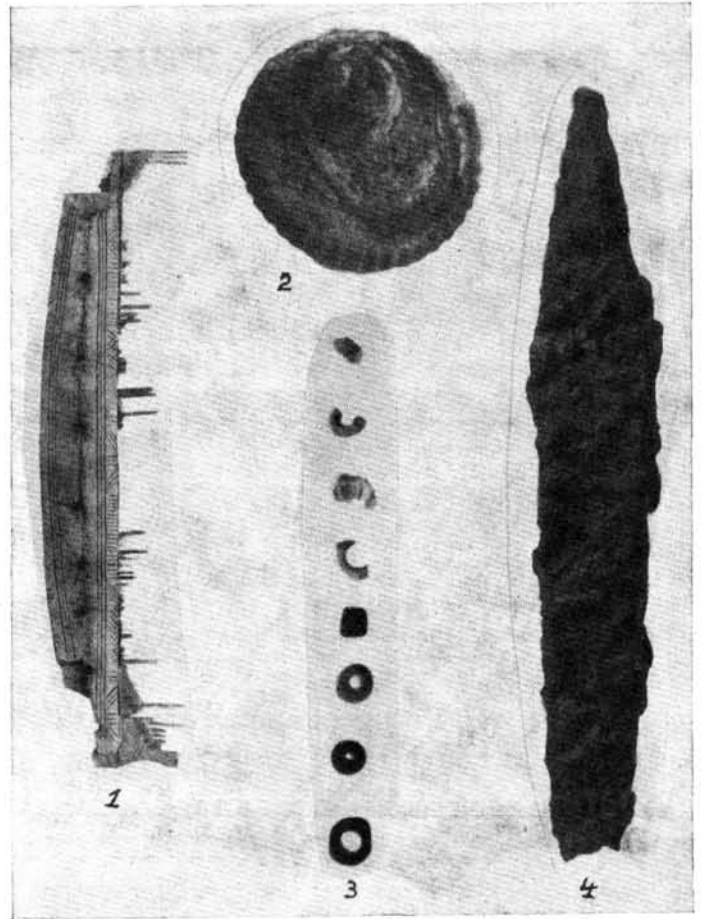
12. Nagyobb kés markolattövis, bőrözés nyomai. Hossza 5,2 cm. (41. kép 8.)

13. 8 drb ép és 1 töredékes üvegpaszta gyöngy, fehér, fekete, zöld, tégl és zöld-fekete-piros színben. Alakjuk hordó, korong és gyűrű. (38. kép 6.) Egy darab bronz gyöngy töredéke, hossza 0,9 cm.

27. sír: A 150 cm mély, 190 cm hosszú és 100 cm széles sírgödör sarkai le voltak kerekítve. A sírt kirabolva találtuk meg, kifosztói teljesen feldúlták a sírt, a női csontvázat szétdobálták a sírgödörben. A csontrészek között csupán egy vas szilánkot találtunk.

28. sír: A 110 cm mély, 210 cm hosszú és 100 cm széles sírgödör sarkai le voltak kerekítve. A sírrablók teljesen feldúlták a sírt és szétszórta a sírba temetett női és gyermek csontvázakat. A sírban mellékletet nem találtunk és a koporsónak sem észleltük nyomát.

29. sír: A 240 cm mély, 225 cm hosszú és 100 cm széles sírgödör sarkai le voltak kerekítve. A sírt kirabolva találtuk, a sírrablók függőleges aknájának

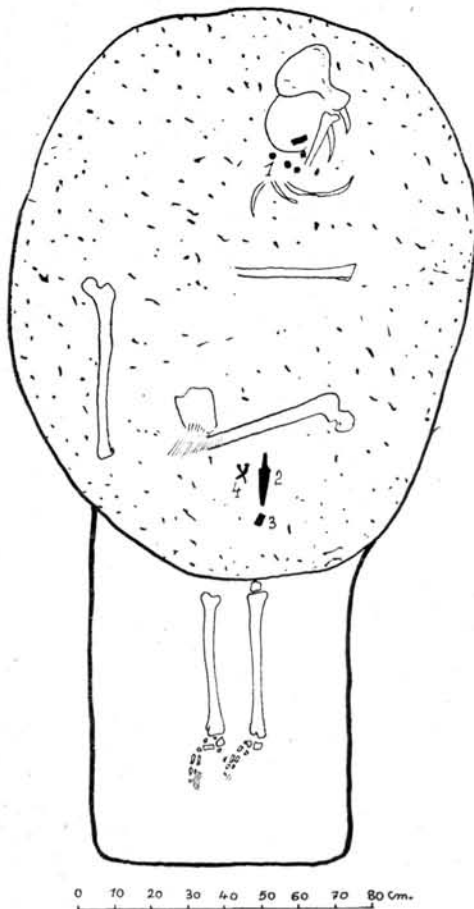

nyomát jól megfigyelhettük. A sírba temetett nő alsó lábszárai és bokacsontjai in situ feküdtek, a többi vázrész teljesen szét volt szórva a bolygás területén. A sírrablók tudták, hogy régebbi temetkezéssel van dolguk, azonban azt is tudták, hogy a váz térdtől lefelé eső részén mellékletet nem várhatnak már, feleslegesnek tartották tehát a teljes sír kiásását. A bolygatás foltját, a sír kiterjedését, a váz fekvését és a mellékletek helyzetét a 43. képen mutatjuk be. A sírban a következő mellékleteket találtuk:

1. 4 drb ép és 4 drb töredékes üvegpaszta gyöngy, vörös, sárga, zöld és tégl színben. A gyöngyök le-tompított sarkú hasáb, nyomott gömb és henger alakúak. (42. kép 3.)

2. Vas kés, hegybe összefutó egyenes fokkal és éllel. A hegy sérült. A markolattövis a penge szélességében indul ki és oldalai hegyben találkoznak. Hossza 13,4 cm. (42. kép 4.)

3. Kis alaktalan üvegtöredék.

43. kép. 29. sír.
Abb. 43. Grab 29.

hajló peremei között juharfa betét maradványaival. Hossza 6,5 cm. (45. kép 1.)

2. Vas pajzsdudor peremtöredéke, egy darab 2 cm átmérőjű, ezüstfejű felerősítő szeggel. Alsó lapjára tapadva, vassókkal átítatott nyárfa nyomokkal. (45. kép 3.)

3. Fésütőredék egy oldalas csont fésűből. (46. kép 1—2.)

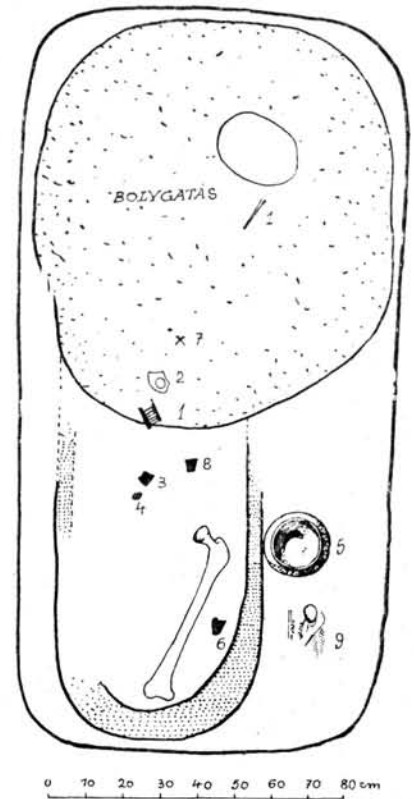
4. Kis, alakatlan kova darab. (46. kép 3.)

5. Kettős csonkakúp alakú, sötétszürke agyagból készített edény. Széles, egyenes talpából tölszerűen emelkedő oldala éles vállból tölszerűen szűkül, majd rövid, függőleges nyaka csapott szájremben végződik. Az edény válla díszített. A nyak alatt két párhuzamos bekarcolás halad. A vállon függőleges bekarcolt vonalak vannak vízszintesen körben, me-

4. Mocsári teknős (*Emys orbicularis* L.) maradványok.⁸

30. sír: A 240 cm hosszú, 100 cm széles és 240 cm mély sírgödör sarkai le voltak kerekítve. A sírablók 80 cm széles kút-szerű aknával érték el a sírba helyezett koporsót, azt áttörték, hogy a temetkezés mellékleteihez jussanak. A koporsóba temetett férfi hulla felbomlása a rablásokor befejeződött már, csontjait és a mellékleteket a rablás aknájához tudták kotorni. A koporsó mellett, a sír keleti felében álló edény- és ételmellékletek zavartalanok maradtak. A sír gödrét, a koporsó fekvését, a csontvázrészeket és a talált mellékleteket a 44. számú képen mutatjuk be. A koporsót jól észleltük, a már többször említett fatörzs koporsók fajtájához tartozott, 4,5–5 cm falvastagsággal, amely a láb felőli végen 9 cm-re vastagodott meg. A sírban a következő mellékleteket találtuk:

1. Pajzs fogantyú szára. Hossza 9,5 cm. (45. kép 1.) Az említett szárhoz tartozó markolattöredék, fel-

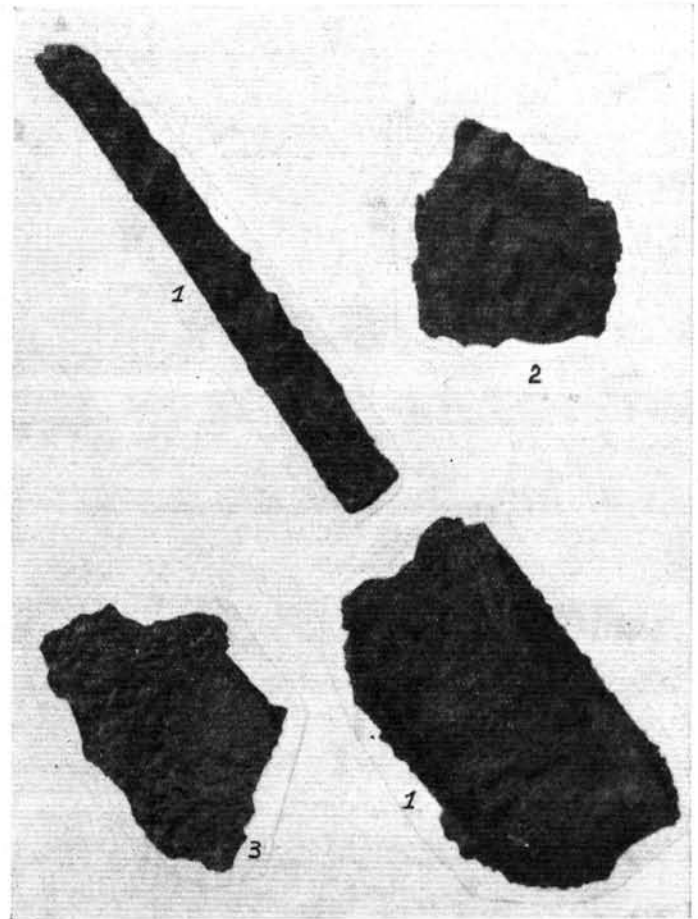
44. kép.
30. sír.
Abb. 44.
Grab 30.

45. kép. A 30. sír leletei.
Abb. 45. Fundobjekte aus Grab 30.

lyekre ugyancsak függőleges helyzetű vonalkákból alakított téglalapok támaszkodnak. Két-két téglalapot szintén függőleges vonalokból alkotott tagolás választ el. Az edény korongon készült. Szájának átmérője 15,6 cm, magassága 17,7 cm, talpának átmérője 11,8 cm. (46. kép 4.)

6. Nagyobb kés pengetőredéke. Szélessége 4,6 cm. A szélesfokú, egyélű kés, mint a töredék mutatja, bőr tokban került a sírba. A tok alsó részén vas-sókkal átítatott búzaszalma maradványok voltak, tetején meghatározhatatlan textilnyomok. (45. kép 2.) A halottat búzaszalmára fektethették a koporsóban, ennek nyomai tapadtak a késhez, míg a fedőlapján levő textilnyomok a ruházatból származnak.

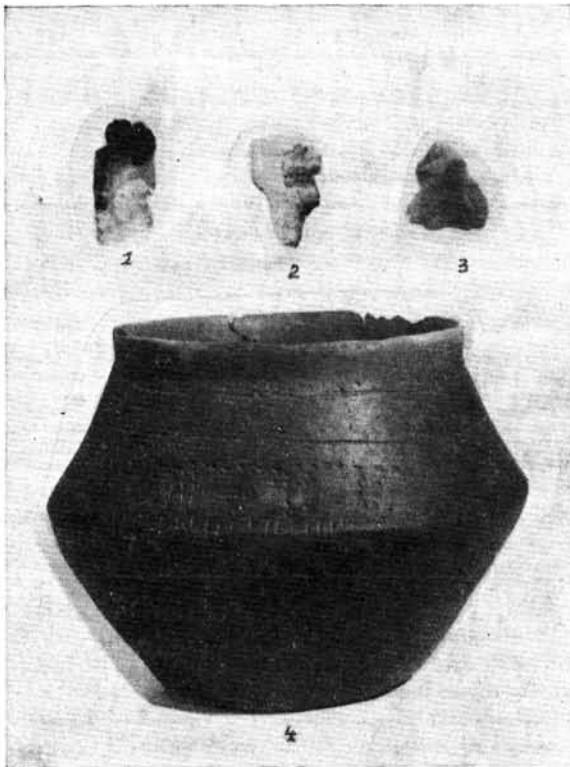
7. A feltalajtól számított 170 cm mélységben teknősbéka (*Emys orbicularis* L.) páncéltöredékei.⁸

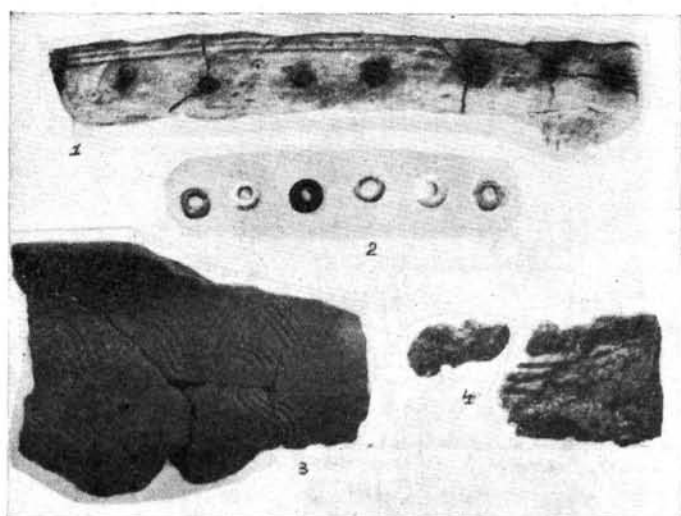
8. Alaktalan vastöredék, 4,9 cm hosszú és 3 cm széles.

9. 2 drb fiatal disznóból származó alsó állkapocs, 1 drb tojás és 1 drb kisebb, fej nélkül behelyezett keszeg nagyságú hal csontváza.

31. sír: A 200 cm hosszú és 70 cm széles sírgödör sarkai le voltak kerekítve. A sírt 113 cm mélységben találtuk a dülőút alatt. Az út bevágódását figyelembevéve, a sír eredeti mélysége 263 cm lehetett. A sír kirablói kútszerű aknában át érték el a koporsót, melynek nyomait mi is megfigyelhettük. A 35 cm széles, 3—3 cm falvastagságú koporsó láb felőli

46. kép. A 30. sír leletei.
Abb. 46. Fundobjekte aus Grab 30.

48. kép. 1—2. A 31. sírból; 3—4. a 32. sírból előkerült leletek.

Abb. 48. 1—2: Grab 31; 3—4: Grab 32.

vége 7 cm-re vastagodik meg. A sírrablók áttörték a koporsót és valami hosszabb tárggyal az aknához húzták a kívánt mellékleteket. A hulla a kirablás-kor tökéletesen fel volt bomolva, csak alsó lábszárait és a lábfejet találtuk in situ. A többi vázrész a bolygatás gödrében volt szétszórva. (47. kép.) A sírban a következő mellékleteket találtuk:

1. 6 drb gyöngy üvegpasztából, fehér, sárgásvörös és kék színben. Alakjuk hengeres. (48. kép 2.)

2. Tojástöredékek.

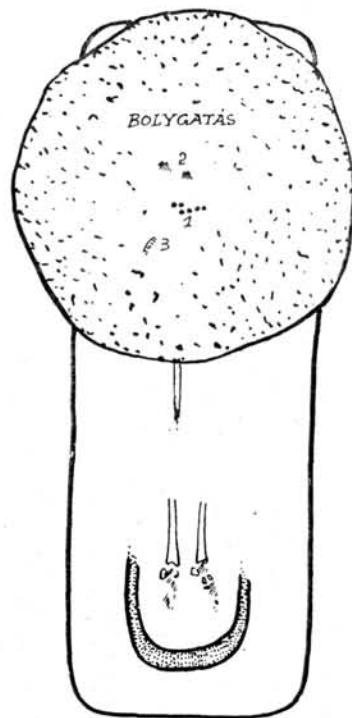
3. Egyoldalas csont fésű 198 cm mélységben a mai szint alatt. A három lemezből készített fésű igen kopott, csak annyi állapítható meg, hogy három lemezből készült, melyeket vas szegecsnek fognak össze. A fedőlapon árkolás és pontkörös dísznyomai észlelhetők. Hossza 13,7 cm. (48. kép 1.)

32. sír: A 260 cm hosszú és 100 cm széles sírgödör sarkai le voltak kerekítve. Mélysége 395 cm. A sír fenéke 106,7 m Adria feletti magasságban van.¹³ Ebben a mélységben a mai balatoni vízterületék és vízállás mellett a homokos talaj már annyi vizet tartalmazott, hogy szinte facsarni lehetett a talajvizet. A sírrablók nagyobb gödörrel hatoltak le a sírba, melyben a váz lágy részeinek a bomlása akkor befejeződött már. A váz alsó lábszárait nem ásták ki, azokat in situ fekvésben találtuk. A sír többi részét teljesen átforgatták. (49. kép.) A sírgödörben koporsónyomot nem tudtunk megfigyelni. A sírban a következő mellékleteket találtuk:

1. Szürkeszínű, korongolt tál peremdarabja, négy darabból összeragasztva. Külső felületén 4 párhuzamos árkolásból kialakított hullámvonal dísz, melyet valami fésű-szerű tárggyal karcoltak be. A vízszin-

tes hullámvonal kötegből két hasonló, függőleges indul ki. Hossza 7,8 cm, magassága 5,5 cm. (49. kép 3.)

2. S-fibula. Jobbra, illetve balra néző madárfejből S-szerűen kialakítva, aranyozott ezüsből, vörös üvegbetéttel. Az üvegbetétek alatt rácsmintába fogott, pontkörökkel díszített, préselt aranylemez alátétet látunk. Az említett díszű aranylemezek közötti mezőben más préseléssel díszített arany lemezeket látunk. Ezeknél a rácsminta belseje négyszer négy osztással apróbb rácszatra van még felosztva. A felső csőr üvegbetéte hiányzik. A csőr és nyak közötti mezőben stilizált madárécsőrhöz kapcsolódó párhuzamos borda díszítések vannak. A fibula középső mezőjében hármás, önmagába visszatérő szalagfonat díszítés van. A fibulát barnás korhadékban

47. kép.
31. sír.

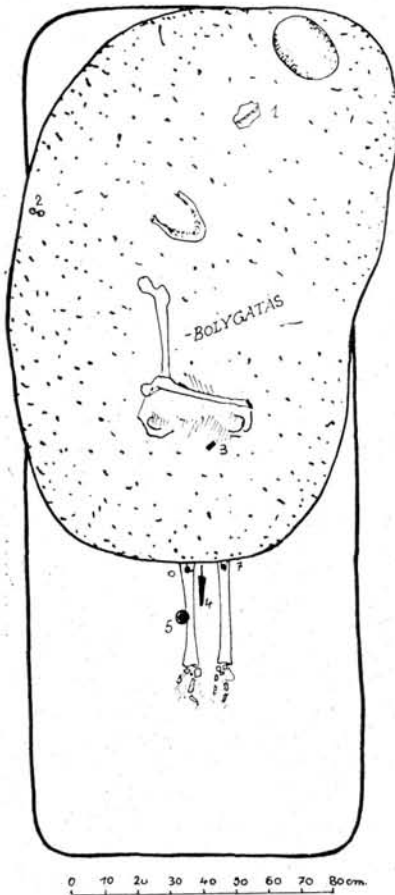
Abb. 47.
Grab 31.

0 10 20 30 40 50 60 70 80 cm.

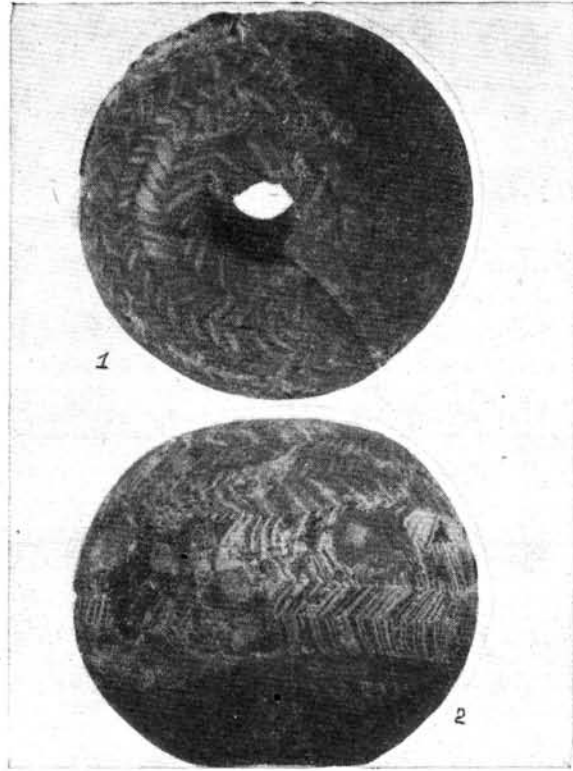
50. kép. Orsógomb a 32. sírból.
Abb. 50. Spinnwirtel aus Grab 32.

találtuk, a sír kirablói nem vették észre, rá is léptek és így darabokra tört. Ez a korhadék közelebbről meg nem határozható bőr volt. A hátlapon a tűszerkezet nyomai megvannak. A vas tű nyomai észlelhetők. Hossza 3,4 cm. (51. kép a.)

3. Kis szíjvég töredékei bronzból, ezüstözés nyomaival. A szíjvég peremén belül négy függőleges árkolásból alakított díszítés, amely a szíjvég felerősítő részénél ívelt háromszög alakban szétárul. Sajnos, ez a rész annyira kopott, hogy itt további megfigyelést végezni nem tudtunk már. A szíjvég töredékes, hossza nem mérhető. Az indításnál szé-

49. kép.
32. sír.
Abb. 49.
Grab 32.

lessége 0,9 cm. (48. kép 4.) Alsó oldalán hullámosított vászon szövet nyomai.

4. Vas kés, három darabra törve. Az egy élű kés foka és éle ívelt. Markolatövise a penge szélességéből indulva, ívelten keskenyedik. Rajta fanyomok az egykori markolatból, meghatározhatatlan lombos fából. A pengére vassókkal átitatott bőr tok tapad, melyen több helyen vassókkal átitatott, meghatározhatatlan textilnyomok figyelhetők meg. Hossza 15,8 cm. (52. kép 1.)

5. A jobb alsó lábszár közepéhez támaszkodva, in situ fekvésben díszes orsógombot találtunk. A színes orsógomb kicsit nyomott a furat irányában. A furatba hatolt gyökérzet két darabra repesztette szét, így technológiája is megfigyelhető. (50. kép 1.) A törésselületen 2,9 cm átmérőjű, májbarna, üvegesedett mag figyelhető meg, melyre 0,2 cm vastag, tejfehér színű masszát vittek rá úgy, hogy zsinór-szerű csíkokban, vízszintes irányban gyűrűkkel vetették körül a magot. A gyűrűknek felhelyezéskor kerék átmetszetűeknek kellett lenni a törésselületen kapott metszet alapján. A gömb felületét lesimították, majd árkolás után, ami a későbbi mintázatot adja, az árkolást színes, máz-szerű anyaggal töltöt-

51/a. kép. A 32. sírban talált fibula hátlapja.
Abb. 51/a. Rückseite der Fibel aus Grab 32.

ték ki. Ez a mázszerű anyag felvitelkor eléggé híg állapotú volt, mert a magra tekert gyűrűk közét is kitöltötte, sőt a magig lehatolt.¹⁴ (50. kép 1.) Az orsógomb díszítése a következő:

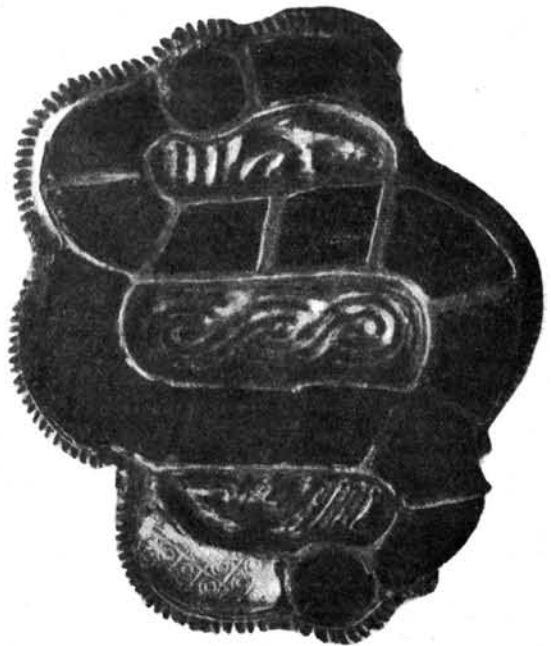
Az orsógomb legnagyobb kerületén váltakozva elhelyezett sárga, vörös és fehér csíkokból kétsoros halszálka dísz egy világosabb gyűrűt alkot, melynek alsó és felső szélén váltakozva pávaszem díszek helyezkednek el. A pávaszem kerek, vörös alapmezéjének széle felé kékes kör helyezkedik el, melyből piros, fehér és kékes színű forgó spirál indul ki a pávaszem széléig. A világosabb gyűrű alatt és felett egy-egy vöröses tónusú zóna helyezkedik el, melyet három, illetve három és fél sor halszálka dísz alkot. Ezek vonalai piros, fehér és kékes színekkel vannak kitöltve. A színek egymásutánjában helyenként kisebb eltérések vannak. Az orsógomb magassága 2,8 cm, átmérője 3,3 cm, a furat átmérője 0,65 cm. (50. kép 1—2.)

6. Kör alakú bronz szegecsfej, rajta hullámcsítt

kelme nyomaival. Átmérője 0,6 cm. A darabbal Füzes Miklós foglalkozik részletesebben.¹⁵

7. Alaktalan kis bronztöredék, alatta hullámosított kelme nyomai. Ezzel Füzes Miklós foglalkozik.¹⁶

33. sír: A 225 cm hosszú és 75 cm széles sírgödör sarkai le voltak kerekítve. A sír az út alatt került elő 113 cm mélységben. Az út bevágódását figyelembevéve, a sír eredeti mélysége 263 cm volt. A sírban fatörzs koporsó nyomait és in situ fekvő 164 cm hosszú női vázat észleltünk. A koporsó falvastagsága 3 cm, amely a láb felőli részen erősen megvastagodott. Szélessége 45 cm, hossza nem volt mérhető. A csontváz ugyan in situ feküdt, ennek ellenére a sírt bolygatottnak tekintjük. A koponya rendellenes helyzetét, a sír összetört edényét és a koporsó körüli elszíneződést tekintjük ennek bizonyítékának. A temetkezés és a kirablás közt rövid idő telhetett csak el és a sírrablók a még bomló hulla koporsófedelének eltávolításával érték el a mellékleteket. Munkájuk közben összetörték a sír

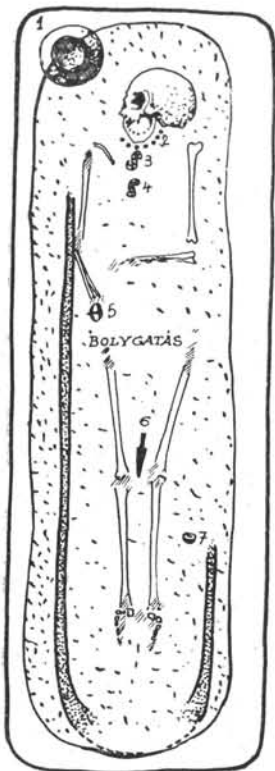
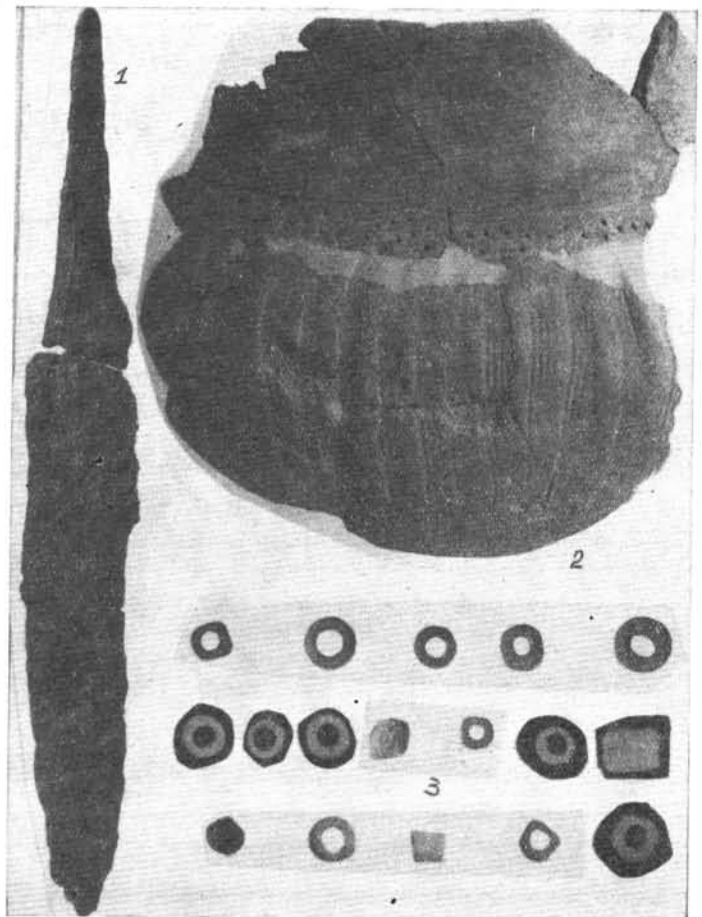
51/b. kép. A 32. sírban talált fibula.
Abb. 51/b. Fibel aus Grab 32.

52. kép. 1. A 32. sírban; 2–3. a 33. sírban talált leletek.
Abb. 52. 1: Grab 32; 2–3: Grab 33.

edényét, amely ez esetben is a koporsó fej felőli végére lehetett állítva. A sírgödör, koporsónyomok, a váz, mellékletek és a bolygatás nyomait az 53. számú képen mutatjuk be. A sírban a következő mellékleteket találtuk:

1. Bomba alakú, enyhén ívelt nyakú, egyenes szájrperemű edény több, összeálló töredéke szürke agyagból, szabadkézzel formálva. A nyak és a váll találkozásánál vízszintes bekarcolás fut körbe. Alatta négyélű árral két szabálytalanul haladó pontsor alól függőleges bordák futnak az edény hasa felé. A bordák közeit három-három bekarcolt vonal díszíti. A töredék magassága 14,6 cm. (52. kép 2.)

2. 16 drb gyöngyszem, fehér, zöld és téglaszín-

0 10 20 30 40 50 60 70 80cm

53. kép. 33. sír.
Abb. 53. Grab 33.

ben, üvegpasztából. Alakjuk henger, illetve korong. 1 drb borostyánkő gyöngy, alaktalan. (52. kép 3.)

3. Jobbra néző S-fibula, aranyozott ezüsből, üvegbetéje alatt rácsmintával díszített aranylemez alátétekkel. Hasonló darab, mint a 21. sír, 3. számú melléklete. Magassága 3,1 cm. (54. kép a.)

4. Előzővel megegyező, jobbra néző S-fibula aranyozott ezüsből. Magassága 3,5 cm. (54. kép b.)

5. Vas kés, a pengére rozsdásodott bőrhüvely maradványaival és meghatározhatatlan lombos fából származó fa nyomokkal fedett markolattövissel. Hossza 12,9 cm. (55. kép 1.)

6. D-alakú vas övcsat, szíjbefogó lemez nélkül, a csatkeretre hajló tövissel. A csattövis alatt és felett textilnyomok figyelhetők meg. A csattövis felső részén lenvászon nyomai vannak, az alsó rész textilmaradványa nem határozható meg. Hossza 2,8 cm. A csathoz tartozó öv szélessége 2,5 cm lehetett. (55. kép 3.)

7. Orsógomb, szabadkézzel formált, kettős csónakakúp alakú. Téglaszínű, szemcsés anyagból. Magassága 2,1 cm, átmérője 2,6 cm. (55. kép 2.)

34. sír: A 235 cm hosszú, 95 cm széles sírgödör sarkai le voltak kerekítve. Mélysége az út alatt 80 cm volt, amihez az út bevágódásának mélységét hozzávéve, az eredeti sírmélység 193 cm-t tesz ki. A sírban koporsós temetkezés volt, amit aknával értek el a sír kirablói. A rabláskor a váz csontvázrészzeit fedő lágy részek bomlása befejeződött már. A sírrablók a sírba temetett férfi csontjait az alsó lábszárak kivételével az aknához kotorták, hogy a kívánt mellékleteket elérjék. A koporsónak csak a szélességét és falvastagságát észleltük. Az előbbi 55 cm, az utóbbi 3–3 cm volt. A koporsó korhadékaiból vett minták xylotomiai vizsgálatra sajnos alkalmatlanok voltak. A váz, a koporsó, a bolygatás aknája és a sírgödör helyzetét az 56. képen mutatjuk be. A sírban a következő mellékleteket találtuk:

54/a. kép. Fibula a 33. sírből.
Abb. 54/a. Fibel aus Grab 33.

1. Pajzsfogantyú szárának töredékei. Hosszúságuk 9,9 cm, illetve 5,5 cm. (58. kép 3–4.)

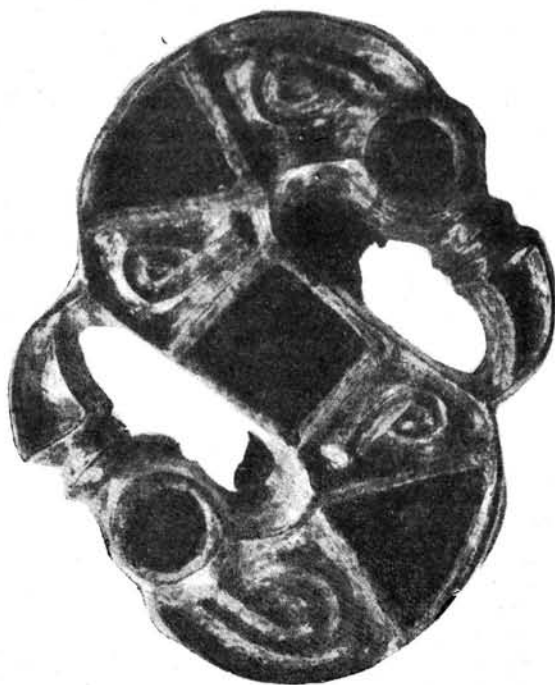
2. 8 drb különböző nagyságú, alakatlan kovadarab. (58. kép 5–12.)

3. Nagyobb, ovális vas csat keretének töredéke. Hossza 5,6 cm. (58. kép 2.)

4. Sötétszürke színű, szabadkézzel formált magas fazék, kicsit behúzott szájperemmel és egyenesre vágott szájjal. Magassága 13,5 cm. Szájának átmérője 15,5 cm. Talpának átmérője 11,7 cm. (55. kép 4.)

5. A bolygatás földjében, a sírfelek felett 40 cm magasságban rongált vas kés két darabra tört hegye. Hossza 6,9 cm. (58. kép 1.)

35. sír: A 220 cm hosszú, 70 cm széles sírgödör sarkai le voltak kerekítve. A 240 cm mély sírt kútszerű aknával érték el a sír kirablói. A sírban ugyan koporsó nyomokat nem észleltünk, azonban a kirablás módjából arra következtethetünk, hogy a temetkezés eredetileg koporsós lehetett. A koporsó áttörése után a kívánt mellékleteket el tudták távolí-

54/b. kép. Fibula a 33. sírből.
Abb. 54/b. Fibel aus Grab 33.

55. kép. 1—3. a 33; 4. a 34. sír leletel.
Abb. 55. 1—3: Grab 33; 4: Grab 34.

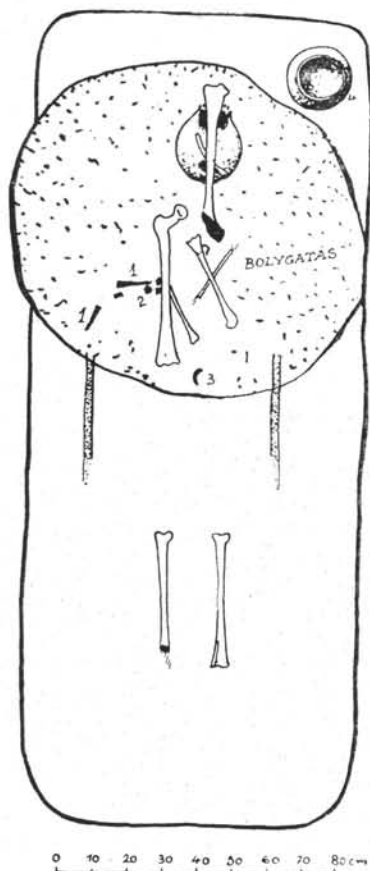
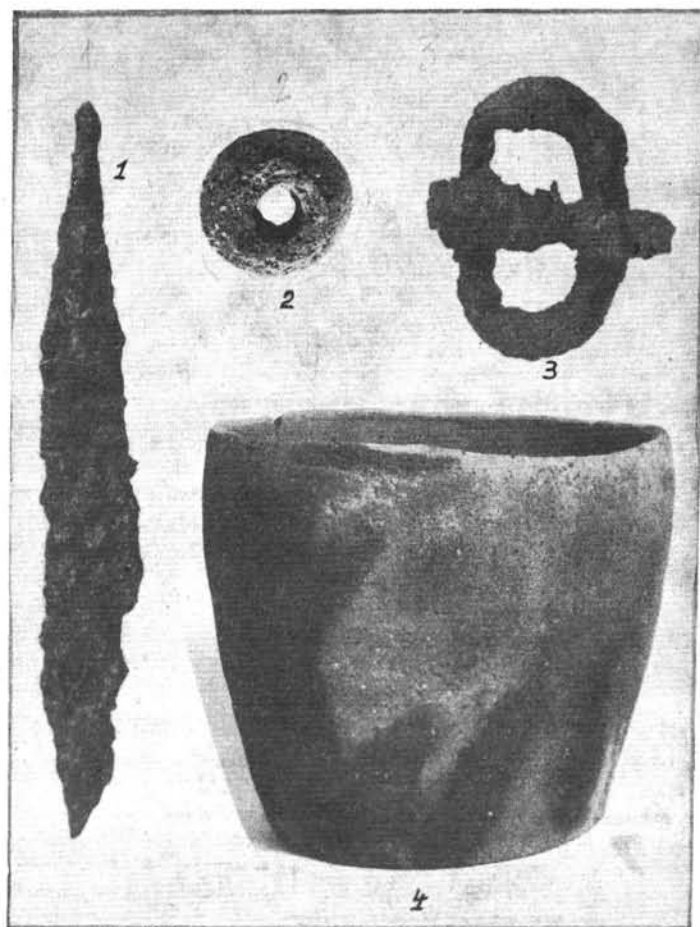
tani. A sírban a következő mellékleteket találtuk, melyek helyzetét az 57. számú képen mutatjuk be:

1. 2 drb fehér és zöld színű alakatlan, illetve töredékes üvegpaszta gyöngy. (59. kép 4.)

2. Egyoldalas csontfésű töredéke, a lemezeket összefogó vas szegecs nyomaival. Hossza 2,8 cm. (59. kép 2.)

3. Ovális vas csat, szíjba fogó lemez nélkül, a csatkeretre hajló csattövissel. Hossza 2,3 cm. A csat-hoz tartozó öv 2 cm széles lehetett. (59. kép 3.)

4. Agyag orsógomb sötétszürke testtel, alacsony gyűrűkből kiemelkedő csonkakúpos megoldással. Magassága 1,9 cm, átmérője 2,3 cm. (59. kép 1.)

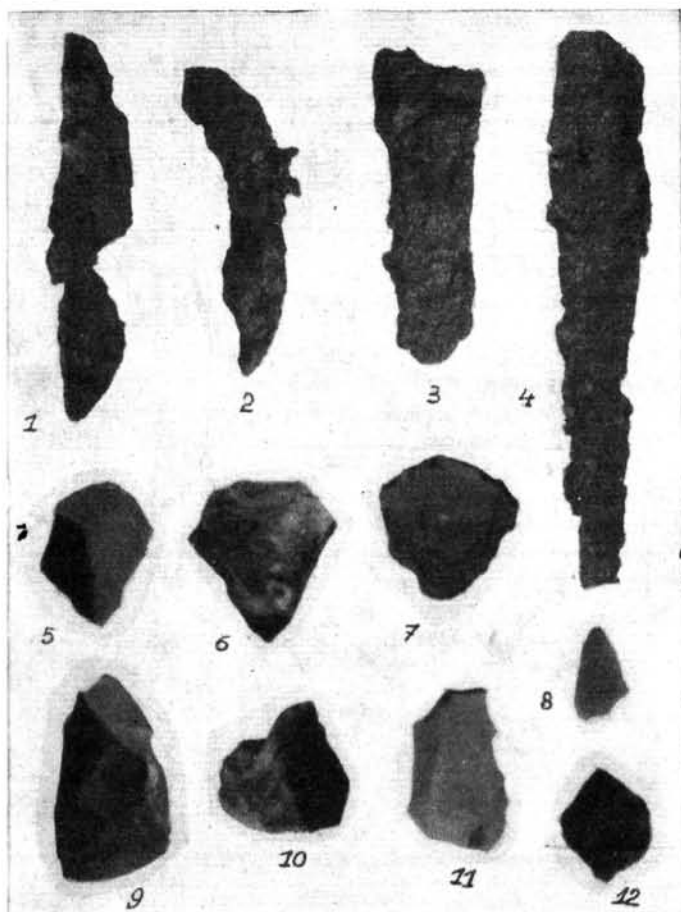
56. kép. 34. sír.
Abb. 56. Grab 34.

36. sír: A 210 cm hosszú és 75 cm széles sírgödör sarkai le voltak kerekítve. A 200 cm mély sírt teljesen feldúlva találtuk meg. A bolygatás a sír leg-lényegesebb részének teljes felásását jelentette. A női csontvázrészeket teljesen szétszórva találtuk a sírgödörben. Az alsó lábszárakat is elmozdították eredeti fekvésükből, azonban a lábfej és ujjcsontok in situ maradtak. (60. kép.) A sírban a következő mellékleteket találtuk:

1. Fehér színű, több darabra tört üvegpaszta gyöngyszem. (59. kép 6.)

2. Csonkakúp alakú, sötétszürke színű agyag orsógomb. Magassága 1,8 cm, átmérője 3,1 cm. (59. kép 5.)

37. sír: A 265 cm hosszú és 102 cm széles sírgödör sarkai le voltak kerekítve. A sír mélysége 290 cm volt. A sírt külszerű aknával rabolták ki. A fatörzs koporsós temetkezés koporsóját a bolygatás ellenére jól meg tudtuk figyelni. A koporsó

58. kép. A 34. sír leletei.

Abb. 58. Fundobjekte aus Grab 34.

átítatott textil maradványok tapadtak. Ezek Füzes Miklós vizsgálatai szerint lenfonálból készült sávoyszövetnek bizonyultak.¹⁷

III. A TEMETŐ TÖRTÉNETI ÉRTÉKELESE

A vörsi temetőből 37 sír került elő. A temetőt annyira körül tudtuk határolni, hogy a feltárás teljesnek tekinthető. (10. kép.)

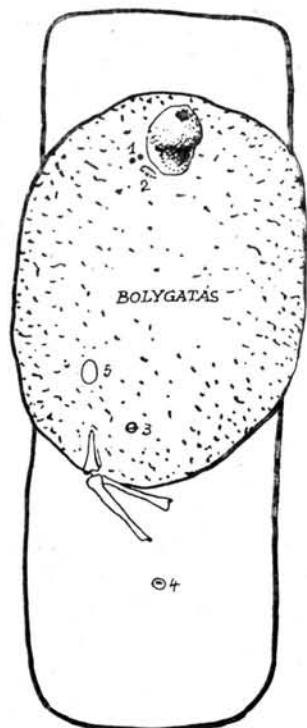
Több sírban kettős temetkezést találtunk. Így az 5. számú sírban férfi és női temetkezés volt, úgyszintén a 6. és 24. sírban is. A 28. sírba nő és egészen fiatal, feltehetően újszülött csecsemő volt eltemetve. A 37. sírba tehát 41 halottat temettek el. A halottak nemek szerinti megoszlása a következő:

hossza 209 cm, szélessége 58 cm volt. A koporsó falvastagsága az oldalaknál 4—4 cm-t, fejnél és lábnál 9—9 cm-t tett ki. A koporsó fájából vett minták xylotomiai vizsgálatra alkalmatlanok voltak. A koporsóban nyugvó női váz koponyája, jobb felső karja és alsó lábszárai in situ feküdtek, a váz hossza 155 cm volt. A sír gödrét, a koporsó és a csontváz fekvését, a bolygatás foltját és a mellékletek helyzetét a 61. számú képen mutatjuk be. A sírban a következő mellékleteket találtuk:

1. 7 drb zöld, vörös és sárga színű üvegpaszta, gyöngy, gömb illetve henger alakú testtel. (59. kép 7.)

2. 1 drb vas abroncs, in situ fekvésben. A 15,6 cm átmérőjű és 1,7 cm magas abroncs belső oldalára farészeket rögzítettek a vassók. Mivel csak egy abroncs került elő, feltehető, hogy egy darabból faragott fa edény pántolására szolgált. (59. kép 8.)

3. A bal combcsont belső oldalára fém sókkal

57. kép. 35. sír.

Abb. 57. Grab 35.

59. kép. 1—4. a 35; 5—6. a 36; 7—8. a 37. sírban talált leletek.

Abb. 59. 1—4: Grab 35; 5—6: Grab 36; 7—8: Grab 37.

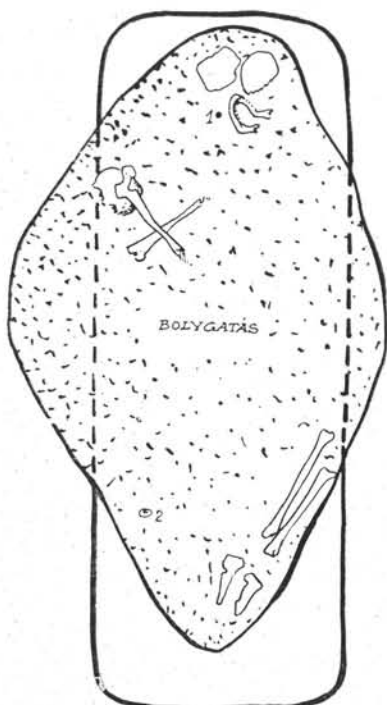
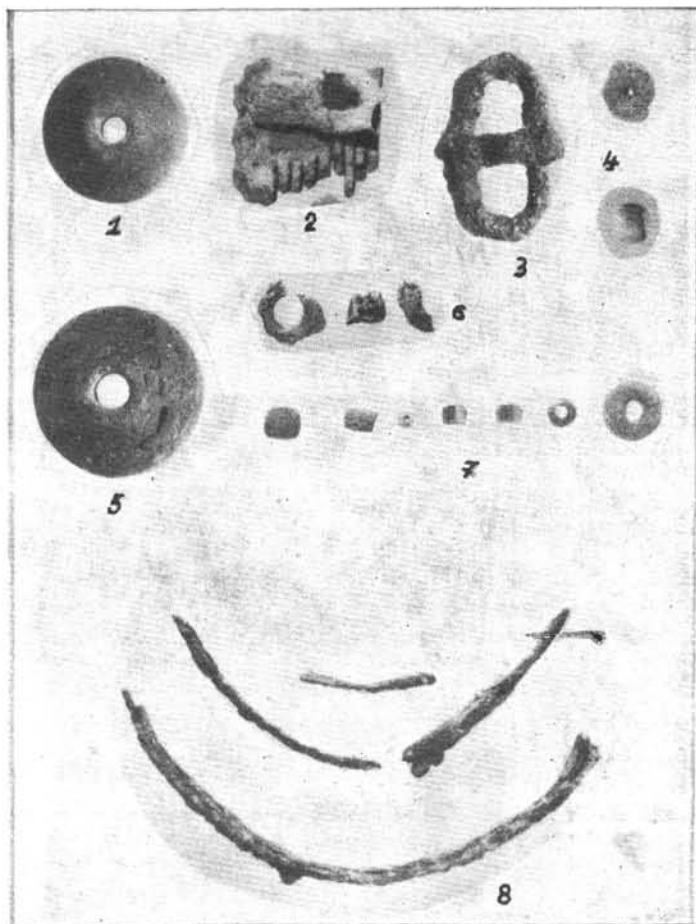
Női temetkezések: 5., 6., 7., 8., 10., 11., 12., 15., 17., 18., 19., 20., 21., 23., 24., 26., 27., 28., 29., 32., 33., 35., 36. és 37. sírok.

Férfi temetkezések: 2., 3., 5., 6., 9., 24., 30. és 34. sírok.

Gyermekek: 16., 22., 25., 28. és 31. sírok.

A halottak nemek szerinti aránya tehát: 24 nő, 8 férfi és 5 gyermek. Az említett arányokból adódó kérdések további vizsgálatához a temető korának és etnikumának ismerete szükséges.

Az 1—9. sír korábbi publikálásánál a temető etnikumát langobárdnak tekintettük,¹⁸ J. Werner is langobárdnak tekinti ezeket,¹⁹ részletesen foglalkozva a vörsi temető pár lelettárgyával is.²⁰ Ez a kép a 10—37. sírok leletanyagának tükrében sem változik. Ezeknek a síroknak leletanyagáról a későbbiekben részletesebben szólunk majd. A lango-

60. kép.

36. sír.

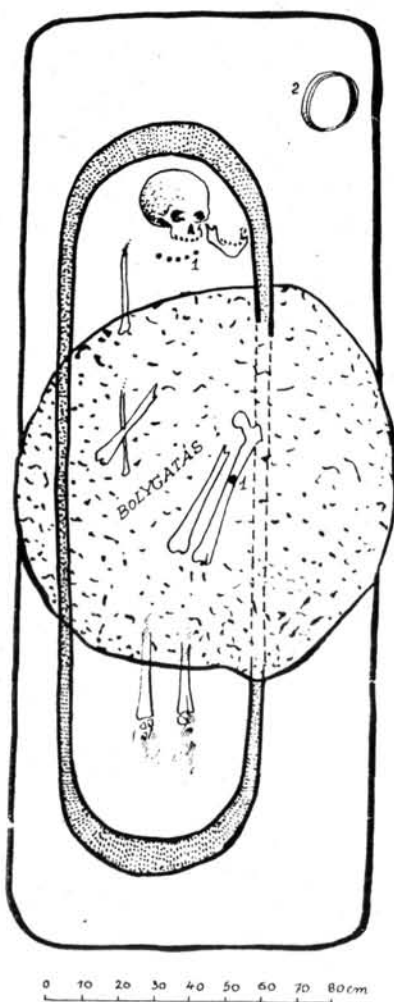
Abb. 60.

Grab 36.

bardok pannóniai letelepedését Bóna István és J. Werner 526/527-re teszik.²¹ A beköltözéssel kapcsolatos szöveghelyeket újabban Harmatta János elemezte, kimutatva, hogy a források értelmében a langobardok 546-ban telepedtek le Pannóniában. Ezt az adatot a történeti események is igazolják.²²

A langobardok 568-ig voltak Pannónia urai. 568 húsvétja után Itáliába vándoroltak.²³ A történeti adatok tehát 546 és 568 közé szorítják a vörsi langobard temető korát. Pannóniai uralmuknak 22 éve idején 41 temetkezés történt Vörsön. Ez durván számítva, évi két halálózást jelent. Erre az adatra nemcsak a sírok alább szóba kerülő korhatározása szempontjából van szükségünk, hanem az évi halálózási átlag a temetőhöz tartozó telep nagyságára is fényt vet. Egy kb. 100 főből álló közösség temetőjére következtethetünk a mondott számból.²⁴

A temető egyes sírjainak korhatározási kérdését az a körülmény segíti elő, hogy a temető összes sír-

61. kép.
37. sír.
Abb. 61.
Grab 37.

jai ki voltak rabolva és a sírrablók a temetkezés régibb, vagy frissebb voltának megfelelően változtatták kirablási módszerüket. A sírrablók tudták, hogy melyek a legrégebb temetkezések, ahol összeroskadt, vagy földdel teleszivárgott koporsóval számolhattak. Ezeket a sírokat teljes egészében ki kellett ásni ahhoz, hogy a mellékletekhez jussanak. Tudták, hol találnak olyan koporsót, melybe föld nem szivárgott még be, tehát a kívánt mellékletek a koporsóig ásott aknával, a koporsó áttörése után megszerezhetőek voltak. Ismerték az aránylag újkéletű temetkezéseket, melyeket a koporsónál valamivel nagyobb gödörrel közelítettek meg, majd a koporsófedél leemelése után a holttestről leszedhették a mellékleteket. Valószínű az erős hullabűz, a lágy részek nagyfokú bomlása és a mellékleteket fedő textiliák akadályozták a rablókat abban, hogy

az előbb említett, kisebb földmunkával járó kirablást alkalmazhassák ezeknél a fiatal temetkezéseknél is.

A szeged-fehértói B. temető avar sírjainak kirablásával kapcsolatban Móra Ferenc feltételezi, hogy a sírok meg voltak jelölve.²⁵ F. Fremersdorf a köln-müngersdorfi frank temető kirablásával kapcsolatos megfigyelései alapján nemcsak arra gondol, hogy a sír volt megjelölve, hanem arra is, hogy a sír megjelölésén a halott személyére is utalás történhetett.²⁶ Fremersdorf megállapítását a vörsi temető is igazolja.

A vörsi temető kirablása egységesen végrehajtott, aránylag rövid ideig tartó művelet volt, melynek időhatározása szorosan összefügg a sírok korhatározásaival is.

A temető kirablásának idejét több körülmény összevetéséből kapjuk meg. Abból kell kiindulnunk, hogy a telep élete a kirabláskor megszakadt már, hisz egyébként a telep népe aligha tűrte volna hozzátartozói sírjának meggyalázását. A vörsi langobard telep fokozatos elnéptelenedésével nem számolhatunk, hiszen a temetőben több olyan sír is volt, amely a rablás előtt nem sokkal került a földbe. A telep életének megszűnését a langobardok itáliai vonulásával hozhatjuk kapcsolatba.

A temető feltárásánál megfigyelhető volt, hogy a sírrablók betemetették gödreiket. A bolygatások földjében különböző magasságban jelentkező embertani anyag, vagy sírmelléklettöredék a bizonyíték erre. A rablás gödrének betemetését megfigyelhettük a 3., 5., 6., 8., 9., 10., 11., 12., 16., 17., 18., 21. és 31. számú síroknál. A langobardokat felváltó avarok aligha vettek volna fáradságot arra, hogy a nagyarányú földmunka nyomait eltüntessék. A fehértoi B. temető kirablói például nem vesződték a gödrök újbóli betemetésével.²⁷ Avar emlékmagyot egyébként sem ismerünk Vörs környékéről.²⁸ A langobard temetkezési szokások alapos ismerete és a temetővel kapcsolatos teljes tájékozottság egyébként is kizárja az avarokat.²⁹

A különböző germán törzsek törvényei szigorúan tiltották és büntették a sírrablást. Ezeket a törvényeket F. Fremersdorf gyűjtötte össze.³⁰ A büntéstől való félelem akkor indokolt, ha van még valamilyen hatalom, amely érvényt szerez a törvénynek. A temető kirablása tehát akkor történhetett meg, amikor a langobardok elköltözése még nem fejeződött be Pannóniából. A kirablás éve tehát csak 568 lehet.

A temető kirablóit a vörsi langobard telep szolganépében kereshetjük. A telep kiürítésekor ezeknek sikerült valahogy régi lakóhelyükön, vagy annak közelében maradni, amit jól indokol az elvesz-

tett szabadság visszaszerzésére irányuló vágy és az 568-as események okozta lehetőség is. Ezzel a feltevessel a kirablással kapcsolatos, említett jelenségeknek is magyarázatát kapjuk, hisz ezek az emberek gyakorlatból és szájhagyományból is tisztában lehettek a temető belső beosztásával és ismerhették a jelölések alapján az eltemetett személyeket is.

Fentiekben, a kirablás módja alapján három csoportot állapítottunk meg, megemlítve, hogy a legfrissebb sírokat a koporsófedél leemeléseivel rabolták ki. Ezt a kirablást találtuk a 12., 15., 25. és 33. számú síroknál. Ugyancsak fentebb beszéltünk már arról is, hogy a vörsi temető esetében a halálzási arány évi két fő. Mivel az I. csoportba négy sír tartozik, a csoport kora 2 évet tesz ki. Az 566—568 évek között ásott sírok tartoznak ide.

A régebbi törvénytörvényeski orvostan általában öt évre tette a földbe került holttest felbomlásának idejét,³¹ újabban felismerték már azt, hogy a holttest rothadását több tényező idézi elő, tehát a halott állapotából a temetés idejére igen óvatosan következtetnek csak.³² Ezen az úton a mondottakat sem alátámasztani, sem cáfolni nem lehet.

A II. csoportba soroljuk az aknával kirabolt sírokat. Ezeknél a síroknál függőleges aknával érték el a koporsót, azt betörték és a kívánt tárgyat valami hosszabb tárggyal az aknához tudták húzni. Az 5., 7., 10., 16., 17., 20., 21., 26., 30., 31., 34., 35. és 37. sírok tartoznak ebbe a csoportba. A tizenhárom sír 6—7 év temetkezési időre utal statisztikai alapon, tehát 560—566 közötti sírok tartoznak ide.

A sírok III. csoportjánál, a legrégebbi temetkezéseknél teljes egészében kiásták a sírt a rablók. Teljesen kiásva és úgy feldúlva találtuk ezeket a sírokat, hogy szinte egyetlen vázrész sem maradt in situ ezekben. A 2., 3., 4., 6., 8., 9., 11., 14., 18., 19., 22., 23., 24., 27., 28., 29., 32. és 36. számú sírok tartoznak ebbe a csoportba. A tizenhét temetkezés kilenc évet jelent statisztikai alapon. Így 546 helyett 551 évvel kellene kezdenünk a temető használati idejét. Az 1. és 13. számú sírok korábban, szórványosan kerültek elő, hogy melyik csoportba tartoznak tehát, nem tudjuk. Ezek beszámításával mindenesetre már egy év időhatárral korábban kellene kezdenünk a temető keltezését. Mivel egyszerű statisztikai számításokról van szó, ahol becslésekkel dolgozunk, ennek a legrégebbi csoportnak a korát nyugodtan korrigálhatjuk és a csoport kezdetét 546-ban állapíthatjuk meg. A III. csoport kora ezek szerint 546—560-ig terjedő idő.

Ez a csoportbeosztás módot ad a temető további elemzésére. A temető, mint a 10. számú képen látjuk, nyugat—keleti tájolású, bizonyos eltérésekkel

megásott sírokból áll. Az egyes sírok eltérése az abszolút nyugat—keleti iránytól 5—15°. A fejjel nyugatnak, lábbal keletnek fordított temetés megfelel a langobard szokásoknak.³³ Addig, amíg pollen-analízissel meg nem határozzák egy temető évszázak szerinti betelepülését, a sírtájolásokban tapasztalható ingadozások magyarázata csak feltételes lehet.

A temető nyugat—keleti tájolású sírjai észak—déli irányú sorokban helyezkednek el. A sorbeosztás nyugatról kelet felé haladva, a következőként alakul:

1. sor: 9., 8., 19., 12., 31., 29., 30., 36., 32. sírok. Összesen 9 sír.

2. sor: 6., 4., 33., 13., 34., 11., 21., 17., 16., 18. sírok. Összesen 10 sír.

3. sor: 5., 3., 10., 14., 15., 27., 28., 35. sírok. Összesen 8 sír.

4. sor: 1., 22., 23., 24., 26., 25., 20. sírok. Összesen 7 sír.

5. sor: 7., 2., 37. sír. Összesen 3 sír.

Ha a bolygatás alapján megállapított korszakokat nézzük, melyeket a 10. számú képen ugyancsak feltüntettünk, az derül ki, hogy a temető egyes sorai nem kronológiai sorrendben keletkeztek, és az egyes sírokon belül nincs időrendi egymásután a sírok között.

A temető nemzetségi temetőnek tekinthető, melyben külön sort kaptak az egyes nemzetségi ágak és a soron belül külön helyük volt az egyes családoknak is. Az így tagolt temetőben kinek-kinek megvolt a maga előre meghatározott sírhelye.

A temető antropológiai anyagát nem vizsgálták még meg, így az egyes halottak életkori adatát nem ismerjük. Azonban nemcsak ez a körülmény teszi lehetetlenné a temető rendszerének további vizsgálatát, hanem az is, hogy az egyes sorokon belül nagyobb, üres foltokat találunk a temetőben. Ezekkel kapcsolatban nemcsak arról van szó, hogy a sírhely tulajdonosa 568-ban életben volt. A férfi és női temetkezések aránya azt mutatja, hogy a temetőben feltétlenül voltak jelképes sírok is. 8 férfi és 24 női temetkezést találtunk ebben a temetőben. Ez az 1:3 arány poligámia esetében megmagyarázható lenne, poligámia azonban a langobardoknál nem mutatható ki.³⁴ Paulus tudósítása szerint a langobardok jelképes sírt készítettek az idegenben elhunytaknak a temetőben, melyeket fa póznára helyezett galamb figurával láttak el és ez a galamb arra nézett, amerre az illető meghalt.³⁵

A temető északi részében mindenesetre gyakoribbak a régi temetkezések, üres sírhely alig van. Itt az északi részen kezdődött meg a temető használata és az idősebb generáció temetkezhetett ide.

A déli rész a fiatalabb nemzedék temetkezési helye, ahol az üres foltokat találjuk a temetőben. A férfi sírok hiányát háborús veszteséggel magyarázhatjuk, mely a vörsi temető langobard nemzetségét a pannóniai tartózkodás második felétől érte. A háborús veszteségek pótlására Paulus tudósítása szerint rabszolgafelszabadításra is sor került a langobardok korábbi történetében.³⁶

A langobardok Elba vidéki hazájukban a férfiakat és a nőket következetesen külön temették el. A női temetőbe kerültek a félszabadok, rabszolgák és gyerekek is.³⁷ A vörsi temető férfi sírjaiban megtaláljuk a pajzsot, amelynek a maradványai előkerültek a 3., 5., 9., 30., és 34. sírokban. A pajzs a germán világ kedvelt fegyvere, amelynek elnyerése után viselhetett csak fegyvert az ifjú.³⁸ Ilyen értelemben a szabad ember jelképe. A temető férfi sírjai tehát szabad harcosok temetkezései voltak. A langobardok merev temetkezési szokására a hegykői temetőben mindössze annyi emlékeztet már, hogy az egységes nemzetségi temető külön szárnyán van a férfiak és külön a nők temetkezése. Hegykőn a férfiak temetőrézsébe kerültek a gyermekek és egyéb jognélküliek is.³⁹ A vörsi temető, mint láttuk, már ennél is fejlettebb és nemzetségi ágak, illetőleg családok szerint alakult ki.

A sírgödörök általában 100 cm széles, az esetek többségében függőleges falú aknák. A 19. és 20. számú síroknál megfigyelhettük, hogy a szélesebben kezdett gödröt később szűkítették csak össze a kívánt szélességre. Ennek az eljárásnak egyszerű gyakorlati rendeltetése volt csupán és a mély síroknál az omlásveszély meggátlását célozta. Hasonlóan az intercisai későrómai temetőben is észleltünk.⁴⁰

A vörsi temető sok éves ásatási tapasztalatából tudjuk, hogy koratavaszi időben a mély, függőleges falú ároknál gyakori volt a laza szerkezetű, homoktalaj omlása. Más évszakokban omlást nem tapasztaltunk. Nem tartjuk lehetetlennek, hogy az említett sírok a téli hóolvadás után kerültek a földre.

A most mondott gyakorlati célú megoldást azonban nem szabad ösztövesztenünk a 21. számú sírnál megfigyelt sírkiképzéssel, melynél a temetkezés közelében éles lépcsővel szűkítették össze a sírgödört, azért, hogy a lépcsőre gerendázatot fektetve, a sír földjét jobban távol tudják tartani a temetkezéstől. Hasonló megoldást a hazai és itáliai langobard temetkezéseknél több esetben megfigyeltek már.⁴¹ A magyar néprajzi párhuzamok szerint, úgynevezett „fenékpadmalyos” sírok ezek, melyeknek az utótemetkezés megkönnyítése a céljuk.⁴² Közös férfi és női temetkezést, mint említettük már, több esetben is tapasztalunk a vörsi temetőben, megfigyelhettünk közös női és gyermek sírt is. A hazai anyagból

utótemetkezésekről is tudunk,⁴³ feltehető tehát, hogy a langobardoknál is utótemetkezés előkészítése volt a célja a vörsi 21. sírnál tapasztalt sírkiképzésnek.

Alaprajz szerint a sírok egyszerű téglalap alakúak, vagy a téglalap sarkai le vannak kerekítve. Ezt a két alaprajzi formát az itáliai langobard temetőkben is megtaláljuk.⁴⁴

A hazai gepida temetőkben a téglalap alak az általános, lekerekített sarkú sírgödörök csak szórva nyosan jelentkeznek.⁴⁵

A sírgödör alakjának magyarázatát a koporsótípusok elemzéséből kapjuk meg.

A vörsi temetőben több sírban megfigyelhettünk egy olyan koporsótípust, melyet egy fatörzsből faragtak ki és két, teknőszerű részből illesztettek össze. A koporsó fej és láb felőli része megvastagszik és félkörívesen záródik. A 10. és 17. számú síroknál a koporsó alakját pontosan megfigyelhettük. A koporsótípus a 10., 14., 15., 17., 19., 20., 21., 26., 30., 31., 33., 34., 37. számú sírokban volt kimutatható.

A koporsó készítési módjával kapcsolatban is vannak megfigyeléseink. A megfelelő átmérőjű fatörzset a kívánt hosszúságban levágták, majd hosszában kettéhasították. A faragásnál a fát égették is, mert a 17. sírnál a mellékletek koporsóval érintkező felületén kormozódást tapasztaltunk. Ezt a technikát a balatoni úgynevezett „bödön” hajók készítésénél figyelték meg a néprajzosok.⁴⁶

A fatörzsből faragott koporsó a bronzkortól kezdve kedvelt volt a germánoknál.⁴⁷ A bödönhajó és a fatörzs koporsó rokonságára E. Salin is rámutat a Lex Salica „noffus” vagy „nauffus” szavának „nau” töve alapján, amely az ófrancia nyelvben hajót jelent.⁴⁸ A csónak és koporsó kapcsolata, valamint a koporsó, illetve csónak alakjának megfelelő sírgödör az ősi csónaktemetkezésre emlékeztető utalás. Ez az ősi temetkezési szokás⁴⁹ a vegyes sírgödörforma szerint ebben az időben gondolati tartalmát veszítette már és csupán hagyománytiszteltnek tekinthető. Ezt a vörsi temető más koporsótípusa is bizonyítja, mint erre alább rátérünk még.

Az említett vörsi fatörzs koporsónak megfelelő forma került elő Tiszaigaron, ahol Milesz Béla tölgyfából vájt, vályúszerű koporsót figyelt meg, 9–10 cm oldalfal vastagsággal, amely a fejnél lekerekedve 15–20 cm-re szélesedett ki. A sírnak melléklete nem volt.⁵⁰ Keszthelyen, az úgynevezett „városi temető” 25. sírjában L. Kovrig Ilona talált fatörzsből vájt, teknő alakú koporsót, amely a láb felől kerekén záródott, a fejnél egyenes végződésű volt. Fedelet nem észlelt és a sírban mellékletet nem talált.⁵¹ A franciaországi Autun-i múzeum fehér márvány szarkofágja fejnél és lábnál le volt kerekítve és alakja a vörsi, említett koporsótípussal egyezik.⁵²

Egy másik koporsóformát is megfigyeltünk a vörsi temetőben. A koporsó alakját a már korábban leírt 7. számú női sírnál észleltük legtisztábban.⁵³ (33. kép.) Ez a gerendákból ácsolt koporsóforma jelentkezett Vörsön az említett síron kívül a 23. és 24. számú síroknál is. A temető használatának utolsó éveire eső legfiatalabb sírok kivételével, a másik két korcsoport sírjainál megtaláltuk a koporsóformát. A koporsót Vörsön tölgy gerendákból ácsolták. Ez a fejnél szélesebb, lábnál keskenyebb, láda forma koporsó alakjában egyezik a nyugati germán világ szarkofágjainak és kóláda sírjainak alakjával, amire sok példát lehetne említeni.⁵⁴

Érdekesebb számunkra, hogy ez a vörsi ácsolt koporsóforma megegyezik a zalavári IX. századi temető úgynevezett „nagykoporsós” típusával, melyben kutatóink szláv hatást látnak.⁵⁵ A vörsi példa szerint germán hatás sem mellőzhető a zalavári koporsóforma eredetének vizsgálatánál.

Kis, ácskapocs formájú koporsószegeket találtunk a 2., 3., és 25. számú síroknál. A koporsó alakjára ezeknél nem kaptunk adatokat. Ugyancsak koporsós temetkezés volt a 9., 12. és 35. sírban is, de a koporsó alakját ezeknél sem lehetett meghatározni.

Mielőtt a koporsót a sírgödörbe tették, a sírgödör melletti tűzből paraszt szórtak a sírgödörbe. A 10. számú női sírnál juharfa szenet találtunk, a 11. számú, meghatározhatatlan nemű sírnál xylotomiával vizsgálatra alkalmas faszeneket. A 12. számú női, 17. számú női, 18. számú női és 21. számú női temetkezéseknél is juharfa szenek kerültek elő. A faszenek a sír földjében is mutatkoznak, tehát a sír beföldelése közben is vetettek még paraszt a gödörbe. A sírgödörben rakott tűz, sírba szórt paraszt jelentőségével az intercisai római sírok hasonló jelenségei alapján foglalkozhattunk már, arra az eredményre jutva néprajzi párhuzamok nyomán, hogy képzeletbeli ártó lények ellen tették ezt azért, hogy a halott egyedül legyen a sír lakója.⁵⁶ Füzes Miklós a faszenek meghatározásával kapcsolatban rámutat, hogy a juharfának önmagában is védő, elrettentő szerepe volt,⁵⁷ ami a mondottakat jól alátámasztja.

A 30. sír kérésére vassókkal átítatott búzaszalma maradványok rozsdásodtak. A sírban fatörzsből faragott koporsóban feküdt a halott. A koporsó alját ezek szerint búzaszalmával bélelték ki. Újabb fenékpusztaj ásatásaink, VI. század végi germán temetkezésekből több esetben hoztak pörkölt búzaszemet napvilágra a sír aljáról.⁵⁸ A sírban rakott tűz és a gödörbe szórt paraszt ezeknél a síroknál szinte általános, így a halott alá helyezett búzaszalmában maradt, kicsépeletlen szemeknek tekinthetjük ezeket is.

A halottak felöltöztetve kerültek koporsóba. A langobard gyermeksírok mellékletekben általában szegények, egy-egy vas kés és edény szokott csak a tartalmuk lenni.⁵⁹ A vörsi gyermeksírok kirablása azt mutatja, hogy ezekben a síroknál is volt értékesebb mellékletanyag, ami főleg a ruházathoz tarthatott.

A fülbevaló viselése nem tartozott a langobard női divathoz, a fülbevaló teljes hiánya jellemző temetőikre.⁶⁰ A vörsi temetőből sem került elő egyetlen példány sem, sőt oxidnyomokat is csupán a 8. számú női sír koponyájának jobb oldali járomcsontján észleltünk.⁶¹ A 17. számú sír hajtűjének fekvése szerint a 8. sír oxidnyomai is hajtútól származhatnak.

A fülbevaló hiánya a későavar idők úgynevezett „Keszthely kultúrájának”⁶² etnikuma szempontjából lényeges számunkra. Korábban, a vörsi temető első sírjainak ismertetésekor a Keszthely-kultúra alaptevéte 568 után vidékünkön maradt langobard etnikummal igyekeztünk azonosítani.⁶³ Ha figyelembe vesszük viszont, hogy a Keszthely kultúra viseletében akkora szerepet játszott a fülbevaló, hogy a végén óriásira nőtt kosaras függői fülben való viselésre alkalmatlanok voltak már és fejjedőre varrva hordták ezeket,⁶⁴ a feltételezés elesik. A langobardok visszamaradásával kapcsolatos nézetünket egyébként a fenékpusztaj 2. számú ókeresztény bazilikában talált VI. század végi nyugati germán temetkezések ismertetésével kapcsolatban módosíthatjuk már, rámutatva, hogy a Keszthely-kultúra etnikai alaprétege langobard időkben vidékünkre költözött nyugati germán alemann csoporttal azonosítható.⁶⁵ Ennek a csoportnak köznépi temetőjét legújabb ásatásunk során sikerült is megtalálnunk. Ez a temető világosan mutatja, hogy népe a későbbi Keszthely-kultúra divatja szerint öltözött és 568 után is lakóhelyén maradt vissza.⁶⁶

A hajtű nem általános, de néha előforduló melléklete a langobard női síroknak.⁶⁷ A vörsi temető 8. sírjában a koponyán észlelt oxidnyomok, mint említettük, hajtútól származhatnak. A 17. számú sír bal halántékán fekvő bronz tűnek ugyan átlukasztott foka van, azonban számos olyan analógiát ismerünk, ahol a hasonlóan átlukasztott tű szára olyan díszítésekkel van ellátva, ami miatt varrásra alkalmatlan lett volna.⁶⁸ Ezek szerint a 17. számú sír sima testű tujében (22. kép 3.) is hajtút láthatunk, melynek átlukasztása valamilyen dísz, szalag stb. felerősítésére szolgálhatott.

Fátyolra, homlokszalagra is van példa a langobard női viseletben.⁶⁹ A vörsi temető 11. sírjának koponyáján észlelt oxidnyomok rablaskor eltávolított homlokszalagból származnak.

A gyöngysor viselése általános a langobard nőknél.⁷⁰ A vörsi temető majd minden női sírjában találtunk több-kevesebb gyöngyszemet, teljes nyaklánc került elő a 15., 17. és 33. számú sírokból. A 15. és 17. számú síroknál, ahol a nyaklánc in situ feküdt, megfigyelhető volt, hogy nem kapcsolták azt a halott nyakára, csak mellére fektették. Ezt a jelenséget más langobard temetőkben is megfigyelték.⁷¹ A lesencetomaji Keszthely-kultúráns B. temetőben is észleltünk hasonlót.⁷² Ez a temető ugyan korban későbbi, de a kultúrának, mint beszélünk már róla, germán kapcsolatai vannak. A 21. számú sírban a langobardoknál ritka borostyán gyöngy⁷³ is került elő.

Fésű, illetve fésűtöredék volt az 5., 10., 26., 31. és 35. számú női sírokban. Mint alább látjuk majd, hasonló fésűkkel férfi sírokban is talákoztunk. Ezekkel a nagyméretű, díszes kidolgozású fésűkkel kapcsolatban más helyen arra az eredményre jutottunk, hogy a gyakorlati rendeltetésen túlmenően, rangjelző szerepük volt.⁷⁴

A langobard női viseletről tudjuk, hogy annak egyik tartozéka a mellközépen hasított alsó ruha, melyet gomb helyett két kis fibula fogott össze.⁷⁵ Hasonló alsó ruhájuk volt a frank nőknek is, F. Fremersdorf ugyanis a köln-müngersdorfi temetőben egymás alatt, a mell közepén találta a kisebb fibulákat.⁷⁶

A vörsi langobard telep nőinek alsó ruházatára a temető kirablása ellenére is kaptunk pár adatot. Az alsó ruha maradéka a 14. sír vas csatja alatt talált vászon nyom. Ugyancsak vászon maradványok kerültek elő a 15. számú sír övcsatja alól is. Ugyanezt észleltük a 20. és 26. sírok csatjainál is. A 33. számú sírban az alsó ruhát összefogó S-fibula tüsző szerkezetén találtunk vászon nyomokat. A ruha a 26. sírban a térd alatt fekvő lábbelicsatokra rozsdásodott textilnyomok szerint a térd alá ért le.

A nyugati germánoknál az alsó ruhát összefogó fibulák általában madár alakúak, a langobardok S-fibulákat használtak erre a célra és csak elvétve jelentkezik náluk madár alakú fibula.⁷⁷ A vörsi temetőből csak egy madár alakú fibula került elő, a 17. számú sírből (24. kép 1.), ahol S-alakú fibulával együtt fordult elő. A vörsi madárfibulát nyugati germán import darabnak tekinthetjük.

Az S-fibula Bóna István szerint egész Európában általános volt a VI. században.⁷⁸ Az S-fibulák széleskörű elterjedésére K. Böhner is utal, rámutatva az eredetkérdés tisztázatlan voltára.⁷⁹ Az S-fibula kérdésével kapcsolatban a vörsi 21. sír darabjának érdekes mondanivalója van.

Ennél a fibulánál (32. kép 3.) az üvegbetétes részek által közrefogott középső mezőben mindkét vé-

gén tátott szájú kígyót látunk. Hasonló ábrázolások nem ritkák a germán világ emlékanyagában. A képtípus legismertebb példái az alemann fatörzs koporsók tetején kifaragott hasonló kígyók,⁸⁰ vagy a híres niederdollendorfi sírkő,⁸¹ ahol a halott feje felett látjuk a mindkét végén tátott szájú fejben végződő kígyót.

A mindkét végén tátott szájú fejben végződő kígyó Vodan jelképe.⁸² Az S-fibulák régebbi darabjainál a később szokásos kampós madárfej végződés helyett, tátott szájú állatot látunk.⁸³ Ezek alapján W. Hülle is céloz az S-fibulák és a Vodan kultusz kapcsolataira.⁸⁴ Az említett vörsi S-fibula is alátámasztja a gondolatot, hogy az S-fibula nagyarányú elterjedésével kapcsolatban nem szabad egyszerű viselettörténeti sajátságot látnunk, hanem az elterjedés alapját vallási képzetekkel is összefüggésbe kell hoznunk.

A 32. sír aranyozott, ezüst, üvegberakásos fibulája az S-fibulák legfejlettebb formája. (51. kép b.) A fibula S-alakúan van kialakítva, ami inkább tekerőző kígyóra emlékeztet, mint összetett madár formára. A szóbanforgó vörsi fibula középső mezejében három kiemelkedő bordából kiképzett, önmagába visszatérő szalagfonatot látunk. A szalagfonat a bizánci ornamentikában gyakori, amely már pannóniai tartózkodásuk idején jelentkezik a langobardok emlékanyagában.⁸⁵ A szalagfonatban is kereshetünk kígyóra történő utalást és talán ez magyarázza meg rendkívüli elterjedését a II. állatstílusban.

A 32. sír említett fibulaformája eddig ismeretlen volt, az Itáliát megelőző langobard emlékanyagban, könnyen adódna tehát a feltevés, hogy 568 utáni import darabként kezeljük. A vörsi temető azonban, mint említettük már, 568-ban zárult, a szóbanforgó sír meg a temető legrégebbi temetkezései közé tartozik és 546—560 között keletkezhetett.

A 32. sír említett fibulájának leírásánál beszélünk már arról, hogy a vörös színű üvegbetétek alá rácsmintába zárt pontkörökkel kitöltött arany lemezeket helyeztek, melyek váltakozva szerepelnek merőleges vonalkázással kitöltött rácsmintás díszű arany lemezekkel. Az arany alátét lemezke igen jól látszik az egyik csőrnél, melynek üveg betétje a kirabláskor elveszett. (51. kép b.)

H. Rupp vizsgálata szerint a pontkörös rácsmintával díszített arany alátétlemezek rendkívül ritkán fordulnak elő, egy-egy példányuk szerepel csak az Észak-Afrikától a Szovjetunió déli részéig terjedő hatalmas területen. A díszítésmód az V. század elején tűnik fel, legkorábbi előfordulásai: Bóna (Észak-Afrika), Béja (Portugália) és Baumgarten an der March. Rupp közös műhelyt vél felismerni a da-

rabok hátterében, konkrét eredményre azonban nem jut.⁸⁶

Érdekes, hogy az említett 32. sír fibuláján kívül még két más darabnál is jelentkezik Vörsön ez a ritka díszű arany alátét lemezke. A 33. sír két azonos, aranyozott ezüst S-fibulájánál is megtaláljuk ezeket, merőleges rovátkolású rácsmintás lemezekkel váltakozva. (54. kép a—b.) Ezek Bóna István szerint a hazai langobard S-fibulák fiatalabb csoportjához tartoznak.⁸⁷ Mivel ez a fibula-forma Itáliában is életben van még, Werner 568 előtti és utáni évekre teszi a típus életét.⁸⁸ A 33. sír a vörsi temető legfiatalabb temetkezései közé tartozott, 566—568 között.

Hogy H. Rupp feltevését ellenőrizhessük, a 32. és 33. sírok említett fibuláit mikroszkóppal is megvizsgáltuk és okulár- és objektív mikrométerrel megmértük az arany lemezek díszítéseit. Mindhárom esetben azt az eredményt kaptuk, hogy 1,320 mm méretű kockákban (rácsokban) fordulnak elő a pontkörök, melyek nagysága az egymás melletti kockákban is változik: 0,825 és 0,999 mm között. Az arany lemezek pontos mérése igazolja tehát a feltételezett közös műhelyt, sőt még azt is, hogy a darabok készítésénél azonos munkaeszközt is használtak.

Mivel a 21. sír egyik S-fibulája (32. kép 4.) rendkívül egyezik a 33. sír hasonló fibuláival, azzal a különbséggel, hogy ennél hiányzik a pontkörös díszű rácsmintával kitöltött arany alátétlemez és csupán a merőleges rovátkolással kitöltött rácsmintát találjuk meg, megmértük az arany lemezek rácsozatát ennél a darabnál is. A rácsozat mérete ennél a darabnál is 1,320 mm volt. Ez a fibula is az előzőkkel egy műhelyben, és egy időben készült tehát.

Ez a fibula is, mint a 33. sír hasonló darabjai a Werner által Várpalota, 19-es típusnak nevezett⁸⁹ darabokhoz tartozik. A típus tipológiai korhatározásáról az előbb szövegtünk, amihez csak annyit kell még hozzátennünk, hogy a 21. sír is 560—566 közötti.

A 21., 32. és 33. sírok említett fibulái közös műhely termékei, amelyek egy időben jutnak el a vörsi temető népéhez, valamikor 546 és 560 között. Az említett fibulák hosszabb-rövidebb használat után kerültek aztán tulajdonosukkal a sírba.

Kérdéses még a közös műhely. H. Rupp szerint a műhely Magyarországon nem kereshető.⁹⁰ A vörsi temető emlékműanyagában két importálási irány állapítható meg: Nyugat-Európa és Bizánc. A 17. sír madár fibulájáról (24. kép 1.) említettük már, hogy nyugatról származik. Egy alább szóba kerülő aranyfelületű, ezüst szűrőkanál (34. kép 1.) nyugati eredete sem kétséges. A másik importáló hely

Bizánc. A 15. sír gyapot kelméjén kívül bizánci darabnak tekinthetjük még a temetőből előkerült, festett üveg orsógombot is. (50. kép 1.) Erről a darabról a későbbiekben lesz majd szó. Meg kell még jegyeznünk, hogy a pannoniai langobard temetőkben másutt is kimutatható a bizánci import anyag.⁹¹ A műhelykérdést véleményünk szerint a 32. sír fibulája dönti el, amelyen a bizánci ornamentikában annyira kedves szalagfonatot látjuk viszont. Ezen az alapon bizánci műhelyt kell feltételeznünk az említett fibulák gyártási helyéül.⁹²

A 17. és 21. sírban két-két különböző formájú fibula tartozott az alsó ruhához. Hosszabb használat következtében elvesztett, vagy hasznavehetlenné vált darabok pótlásáról van itt szó. A 17. sír fibulájánál (24. kép 1—4.) sajnos nem dönthető el, hogy melyik darab került pótlásként a ruházatra. A 21. sír fibulájánál lényegesen könnyebb a helyzet. A középmezőben tátott szájú kígyóval díszített S-fibula (32. kép 5.) hosszú használat nyomait mutatja. Aranyozása megkopott, egyik mezejéből a betétek ki is estek a temetés előtt. Ez tehát a régebbi darab, melynek párjaként került később a ruházatra a másik S-fibula (32. kép 4.), melyen huzamos használat nyomait nem lehet megfigyelni.

A nők alsó ruháját derékban öv szorította össze.⁹³ Vas övcsatokat találtunk a 8., 10., 14., (nő?) 17., 20., 33. és 35. számú síroknál. Bronz övcsat volt a 21. számú sírban, bronz és vas csat együttesen került elő a 26. számú sírből.

A női sírok többségénél, tehát 8 esetben egy-egy csat volt a sírban. A 26. sír egyik csatja, feltehetően a vas, a női ruházathoz tartozó öv maradványa. A másik csat szerepét, mivel a sír bolygatott volt, a leletmegfigyelés alapján nem tudjuk magyarázni. Esetleg az ételmelléklethez adott második kés is övre volt szerelve és annak tartozéka volt. Ételmelléklethez helyezett, övre szerelt késre több példa is van.⁹⁴

Az ovális, vagy D-alakú övcsatok jellegzetessége, hogy nincs szíjbefogó lemezük. A szíjbefogó lemez hiánya általános a langobardoknál.⁹⁵ Az egyszerű vas csatok annyira általános formájúak, hogy analógiáik felsorolása nem vezetne messze. A 21. sír (32. kép 2.) és 26. sír (38. kép 5.) bronz csatjai egész Európában elterjedt, általános alakok,⁹⁶ melyek tipológiai korhatározása is csak igen tág időhatárok között lehetséges.⁹⁷

Bőr öv nyomait észleltük a 17. sír csatján, a csat mellett a felerősítő bronz szegecs nyomait is megfigyeltük. (22. kép 5.) A női öv az esetek többségében díszítetlen lehetett. A 14. számú (női?) sírnál két kis U-alakú veretet találtunk, melyek az övre lehettek szegecselve. (17. kép 5.) Egykori szerepük

bizonytalan, bár egy későrómai germán öv hasonló vereteit a késtok függesztő rögzítésével hoztuk már kapcsolatba.⁹⁸

Az öv tartozéka volt a kés is.⁹⁹ Kés, vagy kés-töredék került elő a 12., 15., 17., 20. (2 drb), 21., 23., 26. (2 drb), 29., 32. és 33. számú sírok darabjaihoz. A legérdekesebb késtok a 23. sírból került elő (34. kép 2.), ennél a varrásnyomok is megfigyelhetők még. A bőrtok vas merevítő gerince már a római világban megjelenik.¹⁰⁰

Mint említettük, a női felső ruházat nagy fibulának díszes szalagjairól is csüngtetett le kisebb kés. A 26. sír bőrhüvelybe csúsztatott, ezüst függesztőpántos darabjának (38. kép 10. és 41. kép 5.) ilyen szerepet tulajdoníthatunk. Az akasztófüles ezüst pánt (38. kép 10.) analógiái hazai gepida és itáliai langobard sírokból ismertek.¹⁰¹

Langobard női sírokból többször figyeltek már meg tarsoly nyomokat.¹⁰² Úgy látszik a női öv tartozéka volt a tarsoly is, amely a zsebet helyettesíthette. A vörsi temetőben csupán a 23. számú női sírban figyelhetünk meg tarsoly maradványait. Ennek rekonstrukciójával a sír leírásánál foglalkoztunk már. (V. ö.: 36. kép.) Az említett tarsolyban talált textíliákba csavart szűrőkanálról kell még beszélnünk.

A szűrőkanalak rendeltetését illetően megoszlanak a vélemények. W. Weeck szerint rendeltetésük bizonytalan.¹⁰³ Csallány Dezső toalett készlet darabjainak tartja ezeket.¹⁰⁴ J. Werner korábban kultikus rendeltetést tulajdonított a szűrőkanalaknak, újabban arra az eredményre jutott, hogy mivel különböző toalett eszközökkel vannak néha összeerősítve, bizonytalan rendeltetésű kozmetikai eszközöknek tekintendők.¹⁰⁵

A vörsi kanál (34. kép 1.) közeli rokona a pfüllingeni darab,¹⁰⁶ amely hal alakú, szélein felvarráshoz szolgáló lyukakkal ellátott verettel került elő.¹⁰⁷ A vörsi kanál leletkörülményei szerint a pfüllingeni darab is tarsolyban feküdhett és a hal alakú veret a tarsolyt díszíthette. Weeck az arianizmus emlékei közé sorolja ezt a veretet.¹⁰⁸ Világos, hogy a tarsolyveret a tulajdonos hitére utalt, kérdéses azonban, hogy a veretnek van-e eszmei kapcsolata a tarsoly tartalmával?

A vörsi kanál szűrőrésze kereszt alakban van lyuggatva, ami aligha véletlen. Csomagolása is annyira gondos volt, hogy nem tarthatjuk a mindennapi élet használati darabjának. Hozzátehetjük ehhez, hogy a hasonló pfüllingeni darab tulajdonosa keresztény volt, a kanál meg a vörsihez hasonlóan kereszt alakban volt lyuggatva. Mindez már nem lehet véletlen, így a vörsi, meg pfüllingeni darabokat, meg a hasonló méretű, nemesfémből készült

példányokat, ha azok magányosan kerülnek elő, kultikus rendeltetésűnek tekintjük.

Az említett kanalak közvetlen rendeltetését nem ismerjük még. Két lehetőséget azonban máris kizárhatunk. A kanalak női sírok mellékletei, így el-esik a colum vinarium lehetősége, azé a kis kanálé, melyen át a kehelybe töltötték a bort az ősegyházban.¹⁰⁹ Másik lehetőség volna áldozókanállal (cochlearia) azonosítani ezeket a darabokat. A görögkeleti egyházban ma is két szín alatt áldoznak és a borba vetett ostyát kis kanálkával emelik ki.¹¹⁰ P. Zennetti¹¹¹ és mások¹¹² rámutattak már a kultikus kanalak és az arianizmus kapcsolatára, azonban az említett kanalak a mondott célra alkalmatlanok.

Mindenesetre megemlíthetjük, hogy a langobardok már pannoniai letelepedésük előtt megismerték a kereszténység arianus formáját,¹¹³ Pannoniából is csak a húsvéti ünnepek megünneplése után költöztek Itáliába,¹¹⁴ régészeti emlékekanyagukban mégis alig találjuk nyomát a kereszténységnek. J. Werner is csak a nikitschi bronz csat keresztjét említheti ilyen viszonylatban.¹¹⁵ Bóna István a hegykői temető edény- és élelem melléklet hiánya és a medencén összekulcsolt kezek alapján következtethet a kereszténységre.¹¹⁶

A pfüllingeni kanállal kapcsolatban W. Weeck felsorolja a rajnai, franciaországi és angliai analógiákat.¹¹⁷ Ezt a felsorolást a kölni dómban újabban talált frank női sír kanálával egészíthetjük ki.¹¹⁸ Az analógiák szerint a vörsi kanalat nyugati import darabnak tekinthetjük.

A vörsi temető sírjai kivétel nélkül ki voltak rabolva, így a nők felső ruházatának aránylag kevés nyomát észleltük. Tudjuk, hogy a medence és a térd között két nagyobb, díszes fibula fogta össze ezt a ruhát.¹¹⁹ A felső ruhához tartozó fibulák közül Vörsön egyet sem találtunk, úgy látszik a sírablók elsősorban ezek megszerzésére törekedtek. A 26. sírban azonban, mikor az áttört koporsóból kikotorták a mellékleteket, a felső ruha fibuláiról letört egyegy gomb. (41. kép 2–3.)

A két aranyozott ezüst fibulagomb nem egy méretű, így két különböző darabhoz tartozott. Stilizált állatfejet utánoznak ezek a gombok. A stilizált állatfejekkel díszített ívelt lábú fibulák a langobard fibulák fiatalabb szakaszához tartoznak N. Åberg szerint, és használatuk átnyúlt a II. germán állatstílus idejére is.¹²⁰ Az itáliai foglalat megelőző időszakból ritkák még a hasonló fibulagombokkal díszített példányok, a vörsi darabokon kívül egyedül a stinkenbrunnj darabra hivatkozhatunk.¹²¹ Itáliában gyakori már a típus,¹²² melyet a VII. századi linz-zizloui bajor temetőben is megtalálunk.¹²³

A stinkenbrunni fibulát Werner az itáliai keleti

gót fibulák késői csoportjához sorolja.¹²⁴ A keleti gótoknak már pannoniai uralma idejéből is ismerünk hasonló, stilizált állatfejes gombokkal díszített fibulát. A domolospusztai, 443—471 közti időre datált keleti gót sírlelet fibulájára gondolunk itt,¹²⁵ amely sok rokon vonást mutat a vörsi példányokkal. A domolospusztai darabnál a fibulagombok orr vonalán kiemelkedő cikk-cakk vonal húzódik végig,¹²⁶ míg a vörsi példányoknál niellő megoldásban látjuk viszont az orr vonalán végighúzódó cikk-cakk díszet. (43. kép 1.)

A 26. számú vörsi sír, mint korábban említettük már, 560—566 között került a földbe. Az ívelt lábú fibulák említett változata véleményünk szerint még a langobardok pannoniai tartózkodása idején kialakulhatott, a kialakításban keleti gót hatást láthatunk. Kérdéses még, hogy ezt a hatást Itália felől kapták-e a langobardok, vagy a Dráva—Duna—Balaton térségében 471 után esetleg visszamaradó keleti gót etnikum közvetítette-e felénk az említett formát? Az utóbbi lehetőség sem kizárt, ha arra gondolunk, hogy a langobard telepek zöme a Balatontól északra, a Duna—Balaton térségében található, a Balatontól délre viszont már szörványosabbak a leletek.¹²⁷

A vörsi temető 24. számú sírjában talált íves vas tűt (38. kép 1.) is a felső ruhát összefogó díszesebb fibula tartozékának tekinthetjük. Az alsó ruha S-fibuláinak a tűi ugyanis sokkal kisebbek.

A 26. sírban talált kis, szegecsekkel összefogott ezüst lemezekék (38. kép 7.) a felső ruha fibuláiról lecsüngő szíjakat díszítették, mint erről a leletleírásnál beszéltünk már. Hasonló vereteket több langobard temetőből is ismerünk.¹²⁸ Az ezüst lemezekkel díszített szíj csüngő végére lehetett kapcsolva a sírban talált kis, bőr hüvelyes, ezüst veretes kés is. A női sírok késeinek leírásánál beszéltünk már erről a darabról.

A felső ruha mélyen ki lehetett vágva, hogy az alsó ruha mellen elhelyezett díszes S-fibuláit ne takarja. Felső ruha textilrészei kerültek elő a 14., 15., 17. és 33. számú női sorokban, az alsó ruha övcsatjának felső lapjára tapadva. Füzes Miklós ezeket a fémsókkal átítatott textil maradványokat lenvászonnak határozta meg.¹²⁹

A női lábbelivel kapcsolatban a 26. sírban van a leglényegesebb mondanivalója. A térdek alatt, az alsó lábszár csontján eredeti fekvésben két kis vas csatocskát (38. kép 8—9.) találtunk. (Vö.: 40. kép.) A hasonló fekvésű csatocskáknak a szerepét F. Fremersdorf tisztázta a köln-müngersdorfi frank temető ásatási megfigyelései alapján.¹³⁰ Közlése nyomán tudjuk, hogy az alsó lábszárra tekert lábbeli szíj volt ezekkel összefogva a térd alatt. A 26. sír

említett csatocskái alatt textil maradványok is előkerültek, ezeket finom lenvászonnak határozta meg Füzes Miklós. A lábbelihez tartozó hosszú kapcát az említett szíjazat szorította az alsó lábszárhoz. A szíjazat szélessége a 32. sír kis szíjvége (48. kép 4.) szerint 0,9 cm széles volt. Lábbeli szíjazathoz tartozó kis szíjvégeket más langobard temetőből is ismertünk.¹³¹ Lábbeli csat lehetett még a 10. sír kis vas csatja is. (13. kép 4.)

Ez a lábbeliforma magyarázza meg, hogy a 8. sírban teljesen szétszórt női váz helyéről kimozdított alsó lábszáránál miért feküdtek ott a bokacsontok,¹³² vagy a 36. sírnál a szétszórt vázrészek mellett eredeti helyükről elhúzott alsó lábszáraknál (60. kép) miért találjuk meg a két lábfej csontjait. Az említett jelenségek azon az ismert tényen alapulnak, hogy a hulla és a textíliák előbb bomlanak fel, mint a bőr szíjazat.¹³³

A 14. sírba temetett halott nemét az antropológiai anyag alapján nem lehetett meghatározni, a sírból azonban egy olyan háromrészes vas toalett-készlet roncsai (17. kép 2.) kerültek elő, ami női sírok melléklete szokott lenni. A 15. számú sír tükrével (?) kapcsolatban mit sem mondhatunk, mivel teljesen szétmállott darabról van szó.¹³⁴

Az orsógomb szokásos melléklete a langobard női síroknak.¹³⁵ A vörsi temetőben a 10., 17., 26., 33., 35. és 36. sírban találtunk agyag orsógombokat. A 17. sírban a bokák közt fekvő agyag orsógomb mellett egy olyan üveg gomb is előkerült, aminek rendeltetése bizonytalan, mivel a bolygatott részben feküdt. (21. kép 4.) A darabnak több analógiája ismert.¹³⁶ Nyakláncchoz nem tartozhatott a szóbanforgó darab (22. kép 6.), mivel a nyaklánc gyöngyszemei in situ feküdtek ebben a sírban. A 26. sírban két agyag orsógombot (41. kép 4., 7.) is találtunk, nem lehetetlen tehát, hogy a szóbanforgó darabot is orsógombnak használták. Furatának mérete ezt lehetővé is tette.

Külön kell beszélnünk a 32. sír színes zománcú üveg gombjának (150. kép 1.) szerepéről. A jobb alsó lábszár külső oldalánál, in situ fekvésben találtuk ezt a darabot. (49. kép 5.) A 33. sírban ugyancsak eredeti fekvésben találtuk az agyag orsógombot (53. kép 7.), de a bal alsó lábszár külső oldalán. A 10. sírban a 32. sír színes gombjához hasonló helyen került elő az agyag orsógomb. (13. kép 5.) A 17. sírban a bokák között volt az agyag orsógomb. (21. kép 9.) A 21. sírban a bal lábfejnél feküdt az orsógomb. (40. kép 2.) Hasonló fekvésben találtuk a 35. sír orsógombját is. (57. kép 4.) A 36. sír orsógombjának helyzete (60. kép 2.) a 32. sír üveggombjával mutat egyezést. Mindezt összevetve a 32. sír színes gombját is orsógombnak tekinthetjük.

A 32. sír színes üveg orsógombjának több analógiáját is ismerjük, előállítási technikájához hasonló megoldással a gyöngyszemeknél is találkozunk.¹³⁷ A hazai anyagból a bezenyei gyöngyszemet¹³⁸ említjük ebből a szempontból. A hasonló technikával készült darabok előállítása igen fejlett üvegtechnikát és nagy szakmai gyakorlatot tételez fel, így bizánci manufaktúrák termékeinek tekinthetjük ezeket.

A vörsi temető 41 csontvázából mindössze 8 volt férfi. A férfisírok, mint említettük már, a temető régebbi szakaszához tartoznak, így kirablásukkor teljesen ki kellett ásni a sírokat, hogy tartalmukhoz férjenek. A kirablás e módjának következménye a csontváz teljes szétszórása mellett a mellékletek eltűnése vagy megsemmisítése. A mondottak miatt a férfiak ruházatával kapcsolatban kevés a megfigyelésünk.

Nagymértű, egyoldalas csont fésűket, illetve töredékeiket találtuk a 3., 5., illetve 30. sírokból. A női sírok hasonló mellékleteivel kapcsolatban rangjelző szerepet tulajdonítottunk ezeknek.

Egy-egy vas övcsat került elő a 9. és 34. számú sírból. A 9. sírből két pajzs alakú veret is előkerült, melyek az övet díszítették, J. Werner szerint.¹³⁹ Az öv tartozéka volt a felfüggesztett kés is. Késeket találtunk az 1., 6., 30. és 34. számú férfi sírokból. Meg kell jegyeznünk, hogy míg egyes női sírből két kés is előkerült, a férfiak sírjaiból csupán egy-egy példány.

Férfiak sírjaiban tarsolyt ugyan nem észleltünk, fel kell azonban tételeznünk, hogy az általános germán szokásnak megfelelően az öv tartozéka volt.¹⁴⁰ A 3. sír kis, téglalap alakú bronz szíjbefogó lemezzel készített csatját¹⁴¹ tekinthetjük lábbeli csatnak is, de tarsoly zárra is gondolhatunk a hegykői temető 60. sírjában talált hasonló alakú, díszes tarsolycsat alapján.¹⁴²

A tarsolyban kaptak helyet a mindennapi élet apróbb-nagyobb használati tárgyai: az 1. sír szőr-csipesze, ára és 12 db tűzköve, a 2. sír fenőköve és 2 tűzköve, a 3. sír tűzköve, ára és vas ollója, a 30., illetve 34. sír tűzkövei.

A 3. sír lemezzugós vas ollójának alakja egyezik a mai birkanyró ollók alakjával.¹⁴³ Szára eltört és úgy van összeszegecselve. Nem tulajdonítottunk ugyan jelentőséget, de megemlítjük, hogy a castel-trosinói temető 119. sírjában hasonlóan összeszegecseelt szárú és hasonló alakú olló került elő.¹⁴⁴

A fenékpusztai 2. számú bazilika 3. sírjában övre akasztható fa tokban¹⁴⁵ volt hasonló olló, melynek rangjelző szerepet tulajdonítottunk.¹⁴⁶ A vörsi ollónál nem kerültek elő olyan maradványok, amiből egykori szerepére következtethetnénk.

A férfiakat fegyvereikkel temették el. Lándzsák kerültek elő a 3., 5. sírből. Pajzs maradványait találtuk a 3., 5., 9., 30. és 34. számú sírban. A vörsi temető pajzsai öblösödnek és gömbölyűek. Fájuk nyárfa volt, amelynek külső felületét bőrrel vonták be. Fém szegély nem került elő, így a bőrözés megerősítése belül, zsinórral történhetett. A markolatvas nyárfával, vagy juharral volt kitöltve és bőrrel át volt tekerve.

Feltűnő a kard hiánya. A temető népe a rablásból visszamaradt gyér leletanyag szerint is kimagasló társadalmi szerepet töltött be, amit a fésűk nagy száma és az említett olló is hangsúlyozhat. Ebben az előkelő környezetben fel kell tételeznünk a férfiakkal együtt eltemetett kardot,¹⁴⁷ amelynek arany és ezüst veretei¹⁴⁸ keltették aztán fel a sír-
rablók érdeklődését. Bóna István a hegykői temetőben észlelte is a kard elrablását.¹⁴⁹

A temető anthropológiai anyagának életkor vizsgálata sajnos nem történt meg még, azonban a 15. számú sír 132 cm hosszú csontvázában feltétlenül serdülő leányt gyaníthatunk. Ruházata a női viselettel egyezik meg, ott beszéltünk már róla. A tebessai sír mozaikon ábrázolt 7 éves vandál fiút is övvel és karddal látjuk,¹⁵⁰ vagyis férfinak kijáró viseletben és fegyverzettel. A keszthelydobogói későrómai germán gyermek sír fegyvermellékletének hátteréről és kapcsolatairól beszéltünk már.¹⁵¹ A vörsi temető gyermeksírainak kirablását is azzal magyarázhatjuk, hogy a felnőttek viselet, illetve fegyver anyagát temették el velük. A pannoniai langobard gyermek sírok általában szegények mellékletben, egy-egy vas kés és edény szokott a tartalmuk lenni.¹⁵² A vörsi temetőben talán éppen a temetőhöz tartozó réteg előkelő volta okozta azt, hogy ezzel ellenkezőt figyelhettünk meg, illetve következtethetünk.

A vörsi temető sírjai a napi élet szokásos mellékleteit tartalmazták, ami pogány gondolati háttérrel rajzol ki. A földi élet túlvilági kivetítéséhez tartozik a halott kedves állatjának sírba temetése is. Ez különösen divatos volt a frankoknál.¹⁵³ A vörsi temető teknősbéka maradványait soroltuk ebbe a gondolatkörbe. Mocsári teknős (*Emys orbicularis* L.) maradványok kerültek elő a 21. számú (serdülő nő), 29. számú (nő) és 30. számú (férfi) sírokból. Mivel az állat páncélzata és abban a csontanyag is előkerült, ételmellékletéről nem lehet szó.

A bányai avar temető 75. számú sírjában talált két mocsári teknőssel kapcsolatban Dely Olivér arra a következtetésre jut, hogy téli álomra nem húzódtak le ilyen mélyre ezek az állatok, hanem mint a halott kedves állatai kerültek a sírba, vagy valamilyen szertartáshoz tartozott.¹⁵⁴

62. kép. 1. Az 5. sírból; 2. a 8. sírból előkerült edény.
Ab. 62. 1: Grab 5; 2: Grab 8.

A vörsi temetőben talált mocsári teknős maradványok azért jelentősek számunkra, mivel segítséget adnak a környezet földrajzi képének rekonstrukciójához. A temető, mint említettük, egy észak-déli irányú földnyelven települt. A földnyelv nyugati oldalán hullámzó Balaton rész eltözegeződése csak a XIX. században következett be.¹⁵⁵ A földnyelv és a mai falu köztű tőzegmező kialakulása az említett mocsári teknős leletek szerint a VI. században megkezdődött.

A temető pogány jellegét hangsúlyozzák a sírba temetett étel, illetve ital mellékletek. Az utóbbira csak a sírokban talált kerámia alapján gondolhatunk,¹⁵⁶ ugyanis ételmaradék egy esetben sem került elő ezekből az edényekből.

A vörsi temető 5. számú (nő és férfi), 8. számú (férfi), 9. számú (nő), 11. számú (bizonytalan nemű felnőtt), 16. számú (gyermek), 17. számú (nő), 30. számú (férfi), 32. számú (nő), 33. számú (nő) és 34. számú (férfi) sírjaiban találtunk vizsgálatra alkalmas kerámiai anyagot. A 37. számú (női) sírban vas abroncsos fa edény helyettesítette a kerámiát. A 18. számú (nő) és 19. számú (nő) sírokban jellegtelen cserépdarabkák mutatták csak, hogy azokban is edények álltak eredetileg.

A 30. számú férfi sír kivételével a sír nyugati felében találtuk az in situ fekvő edényeket. A 17. számú női sírban meg lehetett azt is figyelni, hogy az edényt a koporsó tetejére állították, a fej felőli rész gödörfalához támasztva.¹⁵⁷ (V. ö. 21. b. kép.) Valószínűleg ez lehetett a helyzet a 8. sír edényénél és a 37. sír fa vedrénél is, mert ezeket ugyan in situ találtuk, de a sírfelek felett 18, illetve 25 cm magasságban. A 30. sírban a koporsón kívül, északkeleti oldalán állt az edény ételmellékletek társaságában. (V. ö.: 44. kép.)

A vörsi temető sírjai ki voltak ugyan rabolva, annyi azonban megfigyelhető, hogy egyes esetekben a koporsóba, a halott mellé is kerültek agyag- vagy cserépedények. A 17. sír koporsójában két, különböző edényből származó üvegcserep is volt, jellegtelen üvegcserepet a 29. sírban is találtunk. A 17. sírban egy díszes agyag fazék is lehetett még a koporsóban, mert ennek cserepeit a bolygatás aknájának földjében szétszórva találtuk meg, a koporsó felett.

E. Schaffran úgy véli, hogy nincs sajátos langobard kerámia, csak egyetemes, elbai germán kultúrát tükröző árruról beszélhetünk.¹⁵⁸ Bóna István megkísérli a pannoniai langobard kerámia elbai örökségét szétválasztani attól az anyagtól, aminek technikáját itteni hazájukban tanulták a langobardok,¹⁵⁹ J. Werner azonban nem látja még ennek lehetőségét és egyszerűen csak korongolatlan és korongolt kerámiai csoportokat tud elkülöníteni.¹⁶⁰

A Werner által részletesen tárgyalt és öt típusba sorolt korongolatlan kerámiával tart szoros rokonságot a vörsi temető edényanyagának zöme:

A 3. típusához sorolható a 16. sír edénye. (20. kép 1.)

A 4. típusához tartozik a 17. sír (20. kép 2.) és 34. sír (55. kép 4.) edénye.

Az 5. típusához tartozik az 5. sír (62. kép 1.), 9. sír (15. kép 1.), 11. sír (15. kép 2.), 32. sír (48. kép 3.) és 33. sír (52. kép 2.) edénye.

Werner részletesen foglalkozik a langobard korongolt kerámia tárgyalásánál a 8. sír (61. kép 2.) táljával.¹⁶¹ Ennek az élesprofilú táltípusnak a variációja a 30. sír edénye (46. kép 4.) is. Ide sorolhatjuk még a 17. sír pecsételt tálját is. (23. kép.)

Már Móra Ferenc felveti a kérdést, hogy a tojás utolsó útravalóként került-e a sírba, vagy szimból-

lum-e? Móra mindkét feltevést elfogadja azzal, hogy a sírokban található tojásmaradványokat nem lehet egyértelműen magyarázni. Ennek bizonyítására a kiszombori G. temetőből egy karcolt héjú tojást közöl.¹⁶² A vörsi temető 10. sírjának koporsóján, mint a leletleírásnál említettük már, vörös festésű tojás-héjakat találtunk, amiben a mai húsvéti piros-tojás őseit láthatjuk a kiszombori példa alapján. Etelmel-
léket lehetett a tojás az 5. sz. sírban, ahol szárnyas csontvázával együtt, egy edény társaságában 2 tojás héját találtuk.¹⁶³ Ugyancsak ételként fogható fel a 30. sír koporsóján kívül edény, sertésállkapocs, ki-

sebb hal maradványainak társaságában talált tojás is. A 31. sírban talált tojástöredékeket, mivel a sír teljesen bolygatott volt, nem tudjuk magyarázni.

Kérdéses még a temetőhöz tartozó telep és a telep köznépi temetőjének a helye. A telepet feltétlenül azon a dombháton kereshetjük, melyen a temető is előkerült. Mivel Vörsöt már korábban is a fenékpusztai átkelő somogyi hídfőjének tekintetük,¹⁶⁴ a telepet a temetőtől északra, az egykori Balaton közelében gyanítjuk. A temetőtől északra 2 km hosszú még a dombhát, a telep helyének meghatározása nem látszik tehát reménytelen feladatnak.

Sági Károly

Jegyzetek

- ¹ Sági K., *A vörsi langobard temető.* — Arch. Ért. 87. (1960) 52–60.
² Werner, J., *Die Langobarden in Pannonien* — München, 1962. S. 157.
³ Füzes M., *A vörsi langobard temető növényletelei.* — A Veszprém megyei múzeumok közleményei (VMMK) I. 1963.
⁴ A temető embertani anyaga még feldolgozatlan.
⁵ Csallány D., *Kora avarkori sírleletek.* — Fa. 1–2 (1939) 126, 148, 165; *Archäologische Denkmäler der Gepiden in Mitteldonaubecken.* — Arch. Hung. 38. (1961) S. 283. — Böhner, K., *Die fränkischen Altertümer des trierer Landes I.* — (Berlin, 1958) S. 219.
⁶ Füzes M., — u. o.
⁷ Sági K., *Temetők. Intercisa I.* — Arch. Hung. 33. (1954) 65. — Fitz J., *Bleigegegenstände. Intercisa II.* — Arch. Hung. 36. (1957) S. 383. ff.
⁸ Dely Olivér meghatározása.
⁹ Bóna, I., *Die Langobarden in Ungarn.* — Acta Arch. Acad. 7. (1956) S. 228.
¹⁰ Sági K., — Arch. Ért. 87. (1960) 7. kép.
¹¹ Bóna, I., — i. h., S. 226; SSz. 15. (1960) 236; Rég. Dolgozatok 4. (Bp. 1962) 56.
¹² Bóna, I., — SSz. 15. (1960) 236; Rég. Dolgozatok 4. (Bp. 1962) 56.
¹³ Bendeffy László szabatos színtézését ez úton is megköszönöm.
¹⁴ Harmatta János megfigyelése és szíves szóbeli közlése.
¹⁵ Füzes M., — u. o.
¹⁶ Füzes M., — u. o.
¹⁷ Füzes M., — u. o.
¹⁸ Sági K., — i. h. 58.
¹⁹ Werner, J., — i. h., S. 157.
²⁰ Werner, J., — i. h., S. 32, 36, 48, 50, 51., 79, 80, 81, 87, 96.
²¹ Bóna, I., — Acta Arch. Acad. 7. (1956) S. 231–239; Rég. Dolgozatok 3. (Bp. 1961) S. 42. Rég. Dolgozatok 4. (Bp. 1962) 54. — Werner, J., — i. h. S. 9–15 und S. 131–143.
²² A kézirat átnézésének engedélyéért köszönetemet fejezem ki.
²³ Bóna, I., — Acta Arch. Acad. 7. (1956) S. 241. — Werner, J. i. h., S. 14.
²⁴ Nemeskéri J. és Acsády Gy., — Arch. Ért. 79. (1952) 134. Kralovánszky A., — Arch. Ért. 84. (1957) 186.
²⁵ Móra F., *Néprajzi vonatkozások a Szeged-vidéki népvándorláskori és korai magyar leletekben* — (Szeged, 1934) 4.
²⁶ Fremersdorf, F., *Das fränkische Gräberfeld Köln — Müngersdorf.* — (Germ. Denkm. d. Völkerwanderungszeit 6. (1935) S. 32. f. — A fenékpusztai VI. századvégi germán temetőben, melynek feltárása most folyik, több esetben figyeltük meg a fejfa nyomait.
²⁷ Móra F., — i. h. 4.
²⁸ V. ö.: Csallány, D., *Archäologische Denkmäler der Avarzeit in Mitteleuropa* — (Bp. 1960).
²⁹ Bóna István Rácalmás (Alba Regia, 1. 1960, 169) és Hegykőn (SSz. 15, 1961, 132) kutatóárkos kirablást figyelt meg.
³⁰ Fremersdorf, F., — i. h., S. 31.
³¹ Belky J., *Törvényszéki orvostan* — (Bp. 1895) 687.
³² Somogyi E. és Budváry L., *Igazságügyi orvostan az orvosi gyakorlatban* — (Bp. 1960) 62.
³³ Bóna, I., — Acta Arch. Acad. 7. (1956) S. 220; SSz. 14, 1960, 233. — Werner, J., — i. h., S. 87.
³⁴ Werner, J., — i. h., S. 30, 40, 121.
³⁵ Paulus Diac., *Hist. Long.* — V. 34.
³⁶ Paulus, — i. h., I. 13.
³⁷ Wegwitz, W., *Die Langobarden an der Niederelbe.* — (Reinerth, H., *Vorgeschichte der deutschen Stämme II.*, Leipzig 1940) S. 750.
³⁸ Tac. *Germ.* — 13.
³⁹ Bóna, I., — SSz. 15. (1961) 134.
⁴⁰ Sági K., *Intercisa I.* — Arch. Hung. 33. (1954) 78., irodalommal.
⁴¹ Rácalmás: Bóna, I., — Alba Regia 1, 1960, 1. ábra. — Várpalota: Bóna, I., — Acta Arch. Acad. 7. (1956) Abb 22. — Hegykő: Bóna, I., — SSz. 14. (1960) 236. — Kápolnásnyék: Bóna, I., — u. o. — Castel Trosino: Mengarelli, R., — Monumenti Antichi 12. (1902) Fig. 17, 18.
⁴² K. Kovács L., *A kolozsvári hóstátiak temetkezése* — (Kolozsvár, 1944) 320, 323.
⁴³ Bóna, I., — Acta Arch. Acad. 7. (1956) S. 222; SSz. 15. (1961) 132. — Werner, J., — i. h., S. 29, 109.
⁴⁴ Hazai anyagban: Bóna, I., — Acta Arch. Acad. 7. (1956) Fig. 22; Alba Regia 1. (1960) 168. — Itáliában: Mengarelli, R., — i. h., Fig. 12, 83.
⁴⁵ Csallány, D., *Archäologische Denkmäler der Gepiden im Mitteldonaubecken.* — Arch. Hung. 38. (1961) S. 295.
⁴⁶ Jankó J., *A Balaton-környéki lakosság néprajza* — (Bp. 1902) 350.
⁴⁷ Salin, E., *La civilisation mérovingienne II.* — (Paris, 1952) p. 125.
⁴⁸ Salin, E., — i. h., p. 126.
⁴⁹ Sági K., — Arch. Ért. 78. (1951) 73.
⁵⁰ Miesz B., — Arch. Ért. 19. (1899) 82.
⁵¹ Kovrig I., — Arch. Ért. 87. (1960) 142.
⁵² Salin, E., — i. h., p. 149, fig. 82.

- ⁵³ Sági K., - Arch. Ért. 87. (1960) 56.
⁵⁴ Pl.: Böhner, K., - i. h., S. 241, irodalommal.
⁵⁵ Fehér G., - Arch. Ért. 80. (1953) 43. - Sós, A., *Die Ausgrabung Géza Fehérs in Zalavár*. - Arch. Hung. 41. (1963) S. 52.
⁵⁶ Sági K., - Intercisa I. Arch. Hung. 33. (1954) 88.
⁵⁷ Füzes M., - u. o.
⁵⁸ 1963. évi publikálatlan ásatás.
⁵⁹ Bóna, I., - Acta Arch. Acad., 7. (1956) S. 225.
⁶⁰ Werner, J., - i. h., S. 81-82.
⁶¹ A nyom rézötvetből származik.
⁶² L. Korvig I., - Arch. Ért. 85. (1958) 66-74; Arch. Ért. 87. (1960) 136-166.
⁶³ Sági K., - Arch. Ért. 87. (1960) 59-60.
⁶⁴ Lesencetomaj B.-temető, publikálatlan ásatás.
⁶⁵ Sági K., *Die zweite altchristliche Basilika von Fenékpuszta*. - Acta Antiqua 9. (1961) S. 426-428.
⁶⁶ Fenékpuszta B.-temető, ásatása folyik.
⁶⁷ Werner, J., - i. h., S. 82. - Bóna, I., - i. h., S. 213, Taf. II. 5.
⁶⁸ Weeek, W., *Die Alamannen in Württemberg* - (Berlin-Leipzig, 1931) S. 60.
⁶⁹ Werner, J., - i. h., S. 82.
⁷⁰ Werner, J., - u. o.
⁷¹ Bóna, I., - i. h., S. 224.
⁷² Publikálatlan ásatás, Keszthely, Balatoni Múzeum.
⁷³ Werner, J., - i. h., S. 82.
⁷⁴ Sági K., - i. h., S. 430.
⁷⁵ Bóna, I., - i. h., S. 224. - Werner, J., - i. h., S. 33.
⁷⁶ Fremersdorf, F., - i. h., S. 77. ff.
⁷⁷ Weeek, W., - i. h., S. 39. - Bóna, I., - i. h., S. 211. - Böhner, K., - i. h., S. 98. - Werner, J., - i. h., S. 73.
⁷⁸ Bóna, I., - i. h., S. 210.
⁷⁹ Böhner, K., - i. h., S. 100.
⁸⁰ Hülle, W., *Die Schwaben oder Alamannen*. - (Reinerth, H., i. h., Bd. II.) S. 505.
⁸¹ Holmquist, W., *Germanic art during the first millenium* (Stockholm, 1955) p. 39, Taf. XXV, 63.
⁸² Hülle, W., - i. h., S. 506, 532. - A langobardok Vodan választott népének tekintették magukat. (Paulus Diac. Hist. Long. I. 8.) V. ö.: Schulz, W., *Die Langobarden als Wodanverehrer*. - Mannus 24. (1932) 215-231.
⁸³ Forssander, E. J., *Provincialrömisches und Germanisches*. - Ársberättelse 1936-37, S. 16, Abb. 5b. - Werner, J., - i. h., S. 77.
⁸⁴ Hülle, W., - i. h., S. 506.
⁸⁵ Werner, J., - i. h., S. 97.
⁸⁶ Rupp, H., *Die Herkunft der Zelleneinlage und die Alamandin-Scheibenfilben im Rheinland* (Bonn, 1937) S. 67-68.
⁸⁷ Bóna, I., - i. h., S. 210.
⁸⁸ Werner, J., - i. h., S. 43.
⁸⁹ Werner, J., - u. o.
⁹⁰ Rupp, H., - i. h., S. 68.
⁹¹ Róna I., - SSz. 15. (1961) 135-139.
⁹² A fenékpusztai 1959. évi, még publikálatlan ásatás anyagában, más bizánci importanyagok társaságában egy olyan arany nyaklánc is előkerült, melynek üvegbetétje alatt rácsmintás pontkörrel díszített arany lemezek vannak. A nyaklánc az analógiák szerint (Velkov, J., *Eine Gotenfestung bei Sadowetz, Nordbulgarien*. - Germania 19, 1935, S. 153, Taf. 16. 1.) bizánci készítmény. Ez feltevésünket erősíti.
⁹³ Bóna, I., - Acta Arch. Acad. 7. (1956) S. 224.
⁹⁴ Megay G., - Arch. Ért. 79. (1952) 133. - Sági K., - Arch. Ért. 82. (1955) 187.
⁹⁵ Werner, J., - i. h., S. 85.
⁹⁶ Bóna, I., - i. h., XXXVIII, 9. - Weeek, W., - i. h., Taf. 49B, 10-13. - Böhner, K., - i. h., Taf. 35, 6, 7, 13, 15. - Csallány, D., - i. h., Taf. VI. 31, VII. 15, XII. 12, XIII. 1, XXIV. 18, XXVI. 10. stb. - Werner, J., - i. h., Abb 14, Taf. 2, 9; 7, 4; 39, 20-22.
⁹⁷ Weeek, W., - i. h., S. 64: VI. század második fele. - Böhner, K., - i. h., S. 182: 525-600 közti idő.
⁹⁸ Sági K., *Die spätromische Bevölkerung der Umgebung von Keszthely*. - Acta Arch. Acad. 12. (1960) S. 236.
⁹⁹ Bóna, I., - i. h., S. 224.
¹⁰⁰ Ulrich, R., *Die Gräberfelder in der Umgebung von Belizona* - (Zürich, 1914) Taf. LXXXVI, 4.
¹⁰¹ Mengarelli, R., - i. h., p. 111, fig. 120. - Åberg, N., *Die Goten und Langobarden in Italien* - (Uppsala, 1923) Abb. 162, 163. - Hazai gepida sírból: Csallány, D., - i. h., Taf. XXX. 16.
¹⁰² Róna, I., - i. h., S. 224.; SSz. 15. (1961) 132.
¹⁰³ Weeek, W., - i. h., S. 62.
¹⁰⁴ Csallány D., - FA. -2. (1939) 165.
¹⁰⁵ Werner, J., *Das alamannische Gräberfeld von Büllach* - (Basel, 1953) S. 16.
¹⁰⁶ Weeek, W., - i. h., Taf. 46/B. 3.
¹⁰⁷ Weeek, W., - i. h., Taf. 46/B. 6.
¹⁰⁸ Weeek, W., - i. h., S. 6.
¹⁰⁹ Kraus, X. F., *Geschichte der christlichen Kunst I.* - (Freiburg, 1896) S. 518.
¹¹⁰ Kraus, X. F., - i. h., S. 520.
¹¹¹ Zenetti, P., *Kultlöffel als Zeugnisse christlich-arianischer Bestattungen*, - Mannus 33. (1941) 148. ff.
¹¹² Weeek, W., - i. h., S. 9, irodalommal.
¹¹³ Schaffran, E., *Die Kunst der Langobarden in Italien* - (Jena, 1941) S. 11. - Beninger, E., *Westgotisches Brandgrab von Maros-Lekence*. - Mannus 31 (1938) S. 137. - Noll, R., *Frühes Christentum in Österreich* - (Wien, 1934) S. 43. - Weeek, W., - i. h., S. 9. - Werner, J., *Die Langobarden in Pannonien* - (München, 1962) S. 116.
¹¹⁴ Alföldi A., *A keresztényesség nyomai Pannoniában a népvándorlás korában*. - Szent István Emlékkönyv I. (Bp. 1938) 167.
¹¹⁵ Werner, J., - i. h., S. 116.
¹¹⁶ Bóna I., - SSz. 14. (1960) 233.
¹¹⁷ Weeek, W., - i. h., S. 62.
¹¹⁸ Doppelfeld, O., *Das fränkische Frauengrab unter dem Chor des kölnner Domes*. - Germania 38. (1960) Taf. 27. 2.
¹¹⁹ Bóna, I., - Acta Arch. Acad. 7. (1956) S. 226. f.
¹²⁰ Åberg, N., - i. h., S. 53. ff.
¹²¹ Werner, J., - i. h., Taf. 35, 6.
¹²² Werner, J., *Die langobardischen Fibeln aus Italien* - (Berlin, 1950) S. 56. ff.
¹²³ Ladenbauer-Orel, H., *Das bairische Gräberfeld an der Traummündung* - (Wien, 1960) Taf. 17.
¹²⁴ Werner, J., *Die Langobarden in Pannonien* - (München, 1962) S. 71-72.
¹²⁵ Dombay, J., *Der gotische Grabfund von Domolospuszta*. - Janus Pannonius Múzeum Evkönyve 1956, XVII. és XIX. t.
¹²⁶ Dombay, J., - i. h., Bild 3.
¹²⁷ Bóna, I., - i. h., Abb. 14. - Werner, J., - i. h., Taf. 72.
¹²⁸ Bóna, I., - i. h., S. 226.
¹²⁹ Füzes M., - u. o.
¹³⁰ Fremersdorf, F., - i. h., S. 79.
¹³¹ Werner, J., - i. h., S. 87.
¹³² Sági K., - Arch. Ért. 87. (1960) 8. kép.
¹³³ Belky J., - i. h., 693.
¹³⁴ A hegyköi temető 18. sírjában a koponya közelében talált ovális üveg lemezt csak a szükséges leírásból ismerjük. (Bóna I., - SSz. 14, 1960, 236.) Ez esetleg fakeletes tükör lehetett.
¹³⁵ Werner, J., - i. h., S. 82.
¹³⁶ Werner, J., - i. h., Taf. 36, 14-15. - Beninger, E., *Die Langobarden an der March und Donau*. - (Reinerth, H., i. h., Bd. II.) Taf. 363, 9.
¹³⁷ Lindenschmit, L., *Die Alterthümer unserer heidnischen Vorzeit* 4. (1900) Taf. 22. - Rupp, H., - i. h., Taf. XXIX, 4.
¹³⁸ Werner, J., - i. h., Taf. 63, 1a.
¹³⁹ Werner, J., - i. h., S. 85.
¹⁴⁰ Sági, K., - Acta Arch. Acad. 12. (1960) 236-238. - Acta Antiqua 9. (1961) 426-427.
¹⁴¹ Sági, K., - Arch. Ért. 87. (1960) XVIII. t. 7.
¹⁴² Bóna, I., - SSz. 15. (1961) 132.
¹⁴³ Sági K., - i. h., VIII. t. 2.
¹⁴⁴ Mengarelli, R., - i. h., fig. 186.
¹⁴⁵ Sági, K., - Acta Antiqua 9. (1961) S. 418.
¹⁴⁶ Sági, K., - i. h., S. 429. f.
¹⁴⁷ Werner, J., - i. h., S. 80.
¹⁴⁸ Bóna, I., - i. h., 132.
¹⁴⁹ Bóna, I., - u. o.
¹⁵⁰ Jahn, M., *Die Wandalen*. - (Reinerth, H., i. h., Bd. III.) S. 1027, Abb. 226.
¹⁵¹ Sági, K., - Acta Arch. Acad. 12. (1960) S. 223. f.
¹⁵² Bóna, I., - Acta Arch. Acad. 7. (1956) S. 225.
¹⁵³ Stampfuss, R., *Die Franken* - (Reinerth, H., i. h., Bd. I.) S. 214.
¹⁵⁴ Dely, O., *Schildkrötenreste (Emys orbicularis L.) aus einem Awargrabe*. - Ann. Hist. Mus. Nat. Hung. 2. (1952) 163-167.
¹⁵⁵ Kéz A., - Természettudományi Közöny 63 (1931) Pótfűzet 58. skk.
¹⁵⁶ Kémiai analízis hiányában ez csak feltételezés.
¹⁵⁷ Bóna István is megfigyelte ezt a szokást a hegyköi temetőben. SSz. 14. (1960) 236.
¹⁵⁸ Schaffran, E., - i. h., S. 12.
¹⁵⁹ Bóna, I., - Acta Arch. Acad. 7. (1956) 200. ff.
¹⁶⁰ Werner, J., - i. h., 49. ff.
¹⁶¹ Werner, J., - i. h., S. 58.
¹⁶² Móra F., - i. h., 10-11., 3. ábra.
¹⁶³ Sági K., - Arch. Ért. 87. (1960) 55.
¹⁶⁴ Sági K., - i. h., 52.

Neue Ergebnisse der Ausgrabungen auf dem langobardischen Gräberfeld von Vörs

Die Gräber 1—9 des langobardischen Gräberfeldes in der Gemarkung der Gemeinde Vörs, Kom. Somogy, wurden vorher veröffentlicht. Die neugefundenen Gräber 10—37 werden in diesem Aufsatz behandelt. Das Gräberfeld konnte so weitgehend umgrenzt, dass seine Erschliessung als beendet gilt.

In den 37 Gräbern wurden 41 Tote bestattet; somit lässt sich die Sterblichkeitsziffer der Volksgruppe dieses Gräberfeldes zur Zeit der Langobardenherrschaft in Pannonien (546—562) in zwei Toten pro Jahr feststellen. Obwohl alle Gräber ausgeraubt waren, weist doch das gewonnene Fundmaterial darauf hin, dass sich hier die obere Schicht der Langobarden begraben liess.

Die Aufwühlung der Gräber erfolgte im Jahre 568, während des Auszuges der Langobarden nach Italien.

Das langobardische Reihengräberfeld von Vörs war ein Sippenfriedhof von adeligen Geschlechtern, deren Männer, Frauen und Kinder dort gemischt beigesetzt wurden. In einer Reihe wurden die geschlossenen Gruppen der Sippe bestattet, innerhalb der Reihe wurden die Plätze für die Familienmitglieder freigelassen. Das Nebeneinander der Gräber kann also als Beweis für die chronologische Reihenfolge keinesfalls gebraucht werden. Eine Untersuchung des antropologischen Materials in Betracht des Lebensalters erfolgte noch nicht. Somit ist eine ausführlichere Behandlung der Ausbildung des Gräberfeldes augenblicklich noch unmöglich. Die grösseren leeren Flächen auf dem Gebiet des Gräberfeldes sind als sinnbildliche Bestattungen aufzufassen. Dieselben mögen das Andenken der in der Ferne gefallenen Krieger zu verewigen haben.

In diesem 22 Jahre lang gebrauchten Gräberfeld wurden die älteren und jüngeren Gegenstandstypen manchmal in einem Grabe befunden. Eine Datierung auf Grund der Typologie stösst also hier auf die grössten Schwierigkeiten.

Hochinteressant ist im Fundbestand eine S-Fibel des Grabes 21. Im Mittelfeld derselben, an beiden

Enden des Mittelfeldes, ist je eine Schlange mit aufgemachtem Maul zu sehen. Es handelt sich hier um das Sinnbild des Wodan. Da bei den älteren Typen an Stelle des späteren Vogelkopfes mit Krummschnabel, an beiden Enden der S-fibel, der Tierkopf mit aufgemachtem Maul zu sehen ist, muss irgendwelcher Zusammenhang zwischen diesen S-Fibeln und dem Wodan-Kult bestanden haben. Aus diesem Grund mag auch im Bandgeflecht des aitgermanischen Stils II ein Sinnbild der Schlange verborgen sein.

Bei der §-förmigen Fibel des Grabes 32 und bei den beiden S-förmigen Fibeln des Grabes 33 sind unter den roten Glaseinlagen Goldfolien, verziert mit Punktkreisen in Verteilung einer Gitterform, zu sehen. Bei Verzierung der Goldfolien der erwähnten Fibeln ist eine solche Übereinstimmung der Masse feststellbar, dass die Voraussetzung einer gemeinsamen Werkstatt für die erwähnten Fibeln als völlig begründet erscheint. Diese Werkstatt ist in Byzanz zu suchen. Auch ein farbiger Spinnwirtel aus Glas des Grabes 32., sowie der Filzstoff des Grabes 15 (erhalten in Bruchstücken und untersucht mikroskopisch durch M. Füzes) sind für byzantinische Importwaren zu betrachten.

Im Grab 26 wurden zwei Tierkopf-förmige Knöpfe von zwei verschiedenen Sprossfibeln gefunden. Verfasser meint, dass darin sich der ostgotische Einfluss offenbare.

Es lässt sich voraussetzen, dass Ostgoten südlich des Balaton auch zur Zeit der Langobardenherrschaft gelebt hatten. Somit wird es nicht notwendig, diesen Einfluss von Italien her abzuleiten.

Die Vogelfibel des Grabes 17 und der silberne Seiherlöffel scheinen Importstücke aus der westgermanischen Welt zu sein.

Die Keramik, die Bestattungsriten und Sargtypen sind nicht als typisch langobardisch zu betrachten; in denselben widerspiegeln sich nur mehr allgemein-germanischer Geschmack und Brauch.

Károly Sági